

— KÓTYUK ISTVÁN —

MAGYAR NYELV

7

Kótyuk István

MAGYAR NYELV

Tankönyv az általános oktatási rendszerű magyar tannyelvű
középiskolák 7. osztálya számára

*Jóváhagyta Ukrajna Oktatási
és Tudományos Minisztériuma*

Csernyivci
„Bukrek”
2015

ББК 81.665.2я72
К56

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ від 20.07.2015 № 777)*

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Ковтюк І. Я.

К56 Угорська мова : підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням угорською мовою / І. Я. Ковтюк. – Чернівці : Букрек, 2015. – 240 с. : іл.

ISBN 978-966-399-713-1

ББК 81.665.2я72

ISBN 978-966-399-713-1

© Ковтюк І. Я., 2015

© Видавничий дім „Букрек”, 2015

Kedves hetedikesek!

Ebben az osztályban tovább folytatjuk a beszédképesség fejlesztését: elmélyítjük az előző osztályokban tanultakat, elemi ismereteket szerzünk a publicisztikáról, a tárgyak, a természeti dolgok leírása után megtanuljuk, hogyan kell jellemezni az embereket, leírni külsejüket. Ezeknek az ismereteknek a későbbiekben az irodalomóránkon veszitek majd hasznát.

A nyelv elsajátítása komplex feladat, az osztályok tananyaga egymásra épül – ha az előző osztályokban nem fordítottunk kellő gondot a tanulásra, itt az ideje, hogy bepótoljuk az elmulasztottakat, mert a hetedikben az igével befejezzük a szótan tanulását. Az ige az egyik legnehezebb, de egyben a legérdekesebb és a leggazdagabb szófaj, melynek segítségével a legpontosabban kifejezhetjük érzelmeinket, gondolatainkat, véleményünket.

Az előző osztályokban már szereztetek némi ismereteket erről a szófajról, de igazán itt tudtok majd elmélyedni sokrétűségének tanulmányozásában.

Jól tudjuk, hogy nem mindenkinek egyforma az érdeklődési köre: egyesek a matematikát, mások a történelmet, míg ismét mások a biológiát vagy a kémiát kedvelik. Nos, a nyelvtanban mindegyikből találunk valamit: a matematika pontosságát és logikáját, fejlődésének történelemmel kapcsolatos korszakait, a változást, a nyitottságot minden újra.

A nyelvet, különösen anyanyelvünket mindenkinek kötelessége képességeihez mérten a legjobban elsajátítani. A nyelv ismerete nélkül nem tudjuk jól kifejezni gondolatainkat, érzelmeinket, s így azok elvesznek, rejtve maradnak még azok számára is, akikkel közölni szeretnénk azokat.

A nyelv tudatos elsajátításában szeretne segítséget nyújtani nektek ez a tankönyv, mely lehetőséget kínál a nyelv iránt érdeklődő tanulóknak a nyelv tudatosabb és mélyebb megismeréséhez, a más tantárgyakat inkább kedvelőknek pedig arra, hogy megfelelő szintű nyelvtudás birtokába jussanak.

A szerző

1. A nyelvi kommunikáció

A nyelv gondolataink kifejezésének, a társadalmi érintkezésnek, vagyis a kommunikációnak az eszköze. Segítségével a társadalom tagjai gondolataikat, érzéseiket, kívánságaikat nyilvánítják ki, közlik másokkal. Ez a közlésfolyamat a kommunikáció.

A kommunikáció lényegében **információátadás**, egymással kapcsolatban levők közötti közleményadás, amely rendszerint kölcsönös, tehát **információcsere**.

Az információcsere legalább két fél meglétét feltételezi: az egyik **a beszélő** (az adó), a másik **a hallgató** (a vevő). Tartósabb közlésfolyamatban a szerepek cserélődnek. A kommunikáció tartalma **a közlemény** (az információ).

A nyelvi közlésfolyamat összetevői

adó	közlemény	vevő
vevő	(információ)	adó
	közeg	

A közlésfolyamat során a beszélő megnyilatkozik, a saját belső gondolat- és érzésvilágából valamit a hallgató tudomására hoz, tájékoztatja beszédpartnárát a saját belső állapotáról, külső helyzetéről vagy a külvilág dolgairól, eseményeiről, ezáltal gazdagítja a hallgató ismereteit, befolyásolja magatartását, kiválthat sokféle beszédbeli, sőt cselekvésszerű reakciót (örömet, ámulatot, rosszallást, felháborodást, baráti ölelést, vállveregetést, hátbavágást stb.)

A **hallgató** felfogja, értelmezi a beszélő közleményét, annak gondolati és érzelmi tartalmát, és együttműködik a beszélővel: visszajelzéseket ad neki, hogy érti-e a közölt információt, esetleg ellenvéleményt nyilvánít, reagál a hallottakra, kérdez stb. A folyamat során szerepcseré történik: a hallgatóból beszélő lesz és viszont – a partnerek váltogatják szerepüket.

Az **információ** a beszédbeli közlésfolyamatban nyelvileg megformált érzelmi vagy tudattartalom, amely mindig valamely közegben, szituációban valósul meg, s amely befolyásolhatja magát az információt, illetőleg annak kivitelezési módját. Másképp nyilatkozunk meg kettesben, otthon, nyilvános helyen, társaságban, hivatalban stb.

Ahhoz, hogy a hallgató a közleményből ugyanazt értse, ami a beszélő szándékában volt, szükséges a beszéd tárgy ismerete. A hall-

gatónak ismernie kell, miről szól az információ, rendelkeznie kell arra vonatkozó **előismerettel**. A hallgató számára teljesen ismeretlen dologról beszélni lehet ugyan, de beszélgetni sohasem.

1. Az alábbi szemelvény is önmagunk megismerésének szükségességéről szól! Olvassátok el figyelmesen, majd mondjátok meg, melyiknek több, súlyosabb a mondanivalója? Miért?

Ismerd meg magadat!

Apollón a fény, a világosság istene a görög mitológiában. Jelképezi a szellem világosságát is és a messzire látás képességét is, ezért lett a jóslás és a lantos költészet istene. Híres jóshelyén, Delphoiban szentélyének felirata ez volt: „Ismerd meg magadat!” – azaz lásd az értelem fényével azt is, amit a legnehezebb: önmagadat; ismerd meg magadat, gyarló, törekeny emberi mivoltodban!

Az ókori feliratból szállóige lett.

Waczulik Margit

A magánélet nyelvhasználata

A magánéletbeli kommunikáció az emberek egymással való mindennapi érintkezése, nyelvi kapcsolatai: a társas érintkezés.

A mindennapi beszédünk kultúrájának vannak írott és íratlan szabályai.

Az alkalomhoz, eseményhez, sajátos szituációhoz kötött kommunikációs normákat az illemtankönyvek tárgyalják. (Ezek történelmi korok, társadalmi rendszerek és osztályok, csoportok szerint sokat változnak.)

A magánélet nyelvhasználatának azonban vannak a beszédhelyzettől, az alkalomtól független általános íratlan szabályai is.

- Csak akkor beszéljünk, ha beszédünknek van valami értelmes célja. Ha nincs fontos mondanivalónk, inkább hallgassunk.
- Olyasmiről beszéljünk, ami a hallgatót is érdekli. Vegyük tekintetbe a beszédpartner életkorát, jellemét, érdeklődési körét.
- Ne hozzunk szóba a beszédpartner számára kínos témákat.
- Legyünk szerények, kerüljük a feltűnést, a pózolászt.
- Ne vitatkozzunk ok nélkül.

- A vitában legyünk tárgyilagosak. Uralkodjunk az érzéseinken, ne szolgáltatassuk ki magunkat másoknak. Tartsuk tisztelőben a beszédpartnert.
- Ne legyünk érzékenyek. Legyünk elnézőek a beszédpartnerral szemben. Ne sértődjünk meg komoly ok nélkül, vagy ha a beszédpartnernak nem volt bántó szándéka.
- Legyünk tekintettel a beszédpartner hangulatára, kedélyállapotára, esetleges rosszkedvünket ne éreztessük másokkal.
- Személyes problémáinkkal ne terheljük másokat.
- Legyünk udvariasak! Az udvariasság szebbé, kellemesebbé teszi az emberi kapcsolatokat, sőt eszköze a sikernek, az érvényesülésnek is.
- Soha ne használjunk durva szavakat, obszcén kifejezéseket.

A magánérintkezésben fontos szerepe van a **társalgási készségnek**. Kialakítására íme néhány tanács.

A **beszélgetés indítása** szólhat a helyzetről, egy eseményről, a másiktól vagy önmagunkról. Közölhetünk tényeket, véleményt, tehetünk fel kérdést.

A **kérdező** irányítja a beszélgetést. Csak akkor kérdezzünk, ha valóban kíváncsiak vagyunk valamire.

A beszédpartners meghallgatása **aktív figyelmet** igényel, ezt szemkontaktussal és egyéb nem verbális eszközökkel is kifejezhetjük.

A **pozitív reagálás**, helyeslés, dicséret, bók segíti a beszéd folyamatát, a negatív tartalmú kijelentések akadályozzák.

Ha kritika ér bennünket, **mérlegeljük a szándékát** és **megértően, higgadtan** reagáljunk rá.

Ha a beszédpartners befolyásolni, manipulálni akar bennünket, feltűnés nélkül váltsunk témát.

2. Értelmezzétek az alábbi bölcs mondásokat!

- 1 Okosok, írjatok úgy, hogy szeressenek, értsenek benneteket, s mosolyogva, könnyezve csodálkozzanak rajtatok. *(Bessenyei György)*
- 2 Magára vessen az udvariatlan, ha barátjából ellensége lesz. *(Lope de Vega)*
- 3 Inkább semmit, mint rosszat. *(Veres Péter)*
- 4 Úgy beszéljünk, ahogy érzünk, és úgy érezzünk, ahogyan beszélünk; szavunk és életünk fedje egymást. *(Seneca)*
- 5 Régi tanács; minden tudja azt, de kevés követi: eszed járjon előbb nyelvednél s tetteidnél. *(Kölcsey Ferenc)*
- 6 Az udvariasság olyan, mint a nulla a számtanban. Egymagában semmit sem jelent, de sokat változtat azon, amihez hozzátesszük. *(Freya Stark)*

3. Az alábbi kérdésre négyféle választ kaptatok. Kössétek össze a választokat a megfelelő minősítő jelzővel!

– Meg tetszene tudni mondani, merre van a városi kórház?	
– Nem én!	<i>gúnyos</i>
– Nem tudom, nem vagyok idevalósi.	<i>udvarias</i>
– Nem tetszene tudni.	<i>udvariatlan</i>
– Sajnos, én sem tudom, még sohasem voltam ott.	<i>közönyös</i>

A nyilvánosság előtti beszéd követelményei

Emberek nagyobb csoportja előtt mindig **igényesen** kell megszólalnunk. Beszédünk csak így lesz meggyőző és eredményes. Mondandónk legyen fontos, érdeklődésre számot tartó: mindig valamely igaz ügy érdekében éljünk a nyilvános megszólalás lehetőségével.

Nyilvánosság előtt csak az beszéljen, akinek **van közérdekű mondanivalója** és van valamely **közhasznú célja** a beszéddel. A beszéd értékét mindig a mondanivaló súlya méri meg. Mondanivalónk logikus kifejtése, újszerűsége, átéltsége növeli a beszéd értékét. A tömören kifejtett mondanivaló mindig hatásosabb, mint a hosszadalmas.

A nyilvános előadás, felolvasás, szónoklás társas tevékenység: az előadónak, a szónoknak úgy kell tennie a dolgát, mintha beszélgetne a hallgatósággal, amelyet együttgondolkodásra, állásfoglalásra ösztönöz. Az esetleges nézetkülönbségektől a szónoknak nem szabad elzárkózni, mivel az árnyaltabb gondolkodást tesz lehetővé, más, újabb megvilágításba helyezheti a problémát.

4. Az alábbi epigrammának egyik mondatából szállóige lett. Melyik az? Fejtsétek ki részletesebben a szállóige és az egész epigramma tartalmát!

Szólj! S ki vagy, elmondom. – Ne tovább! Ismerlek egészen,
Nékem üres fecsegőt fest az üres fecsegés.

Kazinczy Ferenc

2. A beszédmű: a szöveg

5. Az alábbi két mondatsor közül melyik szöveg, és melyik nem? Válaszotokat indokoljátok meg!

I

A szavak pusztá hangzásukkal is hangulatot ébresztenek, bár annak megítélése, hogy egy szó kellemes vagy kellemetlen hangzású, egy kicsit szubjektív. Hangalak és jelentés összhangja bizonyos mondatokban, szövegrészletekben fokozottabban érvényesül, másokban kevésbé. Az irodalomban, különösen a költői nyelvben azonban az ókortól kezdve szinte követelmény, hogy a hangalak és a jelentés összhangban legyen, sőt a versek hangkészlete a témának, a hangulatnak megfelelő legyen.

Tankönyvből

II

A nap már hanyatlóban. A fák közül a vadgesztenyék hullatják el leghamarabb a lombjukat. A gyerekek általában a pirosat tartják a legszebb színnek. A leghangzósabb magánhangzónk az *á*, a legkevésbé hangzós az *ú*. Kiváló műfordító csak az lehet, aki a fordítás szövegében ügyel az eredetire jellemző hanghatás megőrzésére. Most már teljesen bepárásodott a szemüvegem, alig látok.

A nyelvi kommunikáció elemeinek vizsgálatából már tudjuk, hogy a közlési folyamatban részt vevők szándékát az *üzenet* fejezi ki, ennek alapegysége a mondat. A kommunikációnak azonban nem a mondat a létformája, hanem a *szöveg*, a gondolatot, érzelmet, akaratot közlő megnyilatkozás, beszédmű. A megértésnek azonban feltétele annak a fogalomanyagnak és gondolkodási szintnek a közössége, amely az adott témához való szóláshoz és értéséhez szükséges, vagyis beszélőnek és hallgatónak azonos előismeretekkel, *tudáskerettel* kell rendelkeznie. (Hiába közös a nyelvünk, a „hátraható teljes hasonulás” vagy „tővégi időtartamot váltakoztató névszótó” kifejezés semmilyen ismeretet nem közvetít annak, aki nem tanult nyelvtant.) A közös tudáskereten belül fontos feltétele az információcserének a *közös előzmények* ismerete. (Az „átadtam neki” közlést csak akkor érti meg a hallgató, ha tudja, mi az, amit a beszélő átadni készült.)

A szöveg tehát beépített, sokszoros függésbe ágyazott tényezője a kommunikációnak. A szövegszerűség jellemzői: megszerkesztettség, teljesség, lezárttság, tematikai és stiláris egyneműség. A szöveget alakító tényezők: a beszélő szándéka, a közlés célja, a beszédhelyzet, a tudáskeret, a szöveggörnyezet, a műfaj.

A szöveg nyelvileg megformált mondanivaló (írott, nyomtatott stb.) egységet alkotó egésze; rendszerint több azonos témára vonatkozó mondat kapcsolata, amely a beszélő belső világában élő gondolatot, az abban tükröződő valóságot jeleníti meg, a teljesség és a lezárttság érzését keltve.

6. Határozzátok meg az alábbi szemelvényeket közlésfajtájuk szerint!

I

Elmondanám ezt neked. Ha nem unnád.
Múlt éjszaka – háromkor – abbahagytam
a munkát.

Le is feküdtem. Ám a gép az agyban
zörgött tovább, kattogva-zúgva nagyban;
csak forgolódtam dühösen az ágyon,
nem jött az álom.

Hívtam pedig, így és úgy, balga szókkal,
százig olvasva s mérges altatókkal.

Az, amit írtam, lázasan meredt rám.

Izgatta szívem negyven cigarettám.

Meg más egyéb is. A fekete. Minden.

Hát fölkelek, nem bánom az egészet...

Kosztolányi Dezső: Hajnali részegség

II

Kovács

Homloka érchegy, haja deres erdő.

Orcája kardéllal megírt kép.

Csontját újmódi barbárok megtörték,

de nem a szívét: a szíve ép.

Erős volt hitben, igaz maradt mindig,
szolgál a világért emberül.
Forgatja, szívja, égeti a nappal, –
arca, ha álmodik, felderül.

Fecsegők cifra sallangját elfújja,
Pártot áll, szózata: vas-zene.
S tüzel, mert tudja, nagy baj lesz, ha újra
befagy az ábrándok tengere.

Nagy László

III

Akár egy halom hasított fa:
hever egymáson a világ,
szorítja, nyomja, összefogja
egyik dolog a másikat;
s így mindenik determinált.
Csak ami nincs, annak van bokra,
csak ami lesz, az a virág,
ami van, széthull darabokra.

József Attila: Eszmélet

7. Melyek a közös és melyek az eltérő sajátosságai az alábbi két szövegnek? (A példát Galgóczi László „A magyar nyelv”, I. c. könyvéből vettük)

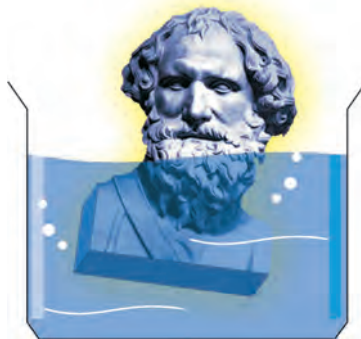
Arkhimédész törvénye: Minden folyadékba vagy gázba merített testre felhajtó erő hat. Ennek nagysága a test folyadékban vagy gázban levő része térfogatának, a folyadék sűrűségének és a nehézségi gyorsulásnak a szorzata. Másképpen: a felhajtóerő a kiszorított folyadék vagy gáz súlyával egyenlő.

Alapismereti Kislexikon

Arkhimédész, az öreg, kisangyalom,
Belebújt a tengerbe, kisangyalom.
Amint mászott kifelé,
Ezt a törvényt eszelé, kisangyalom:

Minden vízbe mártott test, kisangyalom,
A súlyából annyit vesz, kisangyalom,
Amennyi az általa
Kiszorított víz súlya, kisangyalom.

Diáknóta

3. A szövegtípusok

A szövegeket több szempont szerint osztályozhatjuk és elemezhetjük.

- ① A közlés indítéka szerint a szöveg lehet:
 - előkészített szöveg (szónoklat, köszöntő meg általában az írott szövegek);
 - spontán szöveg (társalgás, párbeszéd, magánbeszéd).
- ② A közlés funkciója szerint:
 - elbeszélő;
 - leíró;
 - értekező,
 - érvelő-meggyőző szöveg.
- ③ A közlemény közege szerint:
 - élőszavas,
 - írott szöveg.
- ④ A közlemény célja szerint:
 - ismeretközlő;
 - érzelemkifejező;
 - felhívó-mozgósító.
- ⑤ A közlemény jellege szerint:
 - köznapi;
 - művészi szöveg.
- ⑥ A címzett alapján a szöveg lehet:
 - magánközlemény (magánlevél, napló, magánbeszélgetés);
 - nyilvánosságnak szánt közlés.
- ⑦ A közlés irányultsága és a beszélő szereplők alapján:
 - monológ és
 - dialóg formájú szöveg.

8. Olvassátok el a szemelvényt! Határozzátok meg a szövegtípusát! Adjatok neki címet, és mondjátok el a tartalmát!

A mesét a gyerekek... az öregektől: nagyapától, nagyanyától hallották, vagy valamilyen munkaalkalomkor egy jól mesélő öreg embertől, öreg asszonytól. Bizonyos, hogy mindig is inkább az öregek között akadtak hivatásos és jó mesemondók, akik áthagyományozták a fiatalságnak tudományukat (amint hogy az is bizonyos, hogy nagygazda nemigen szokott mesét mondani, inkább valami zsellérember, szegényember hivatása az, a módhoz nem is illenék efféle foglalatosság). Ma már ez az úgynevezett két generáció: nagyapák és unokák törvénye más értelmet nyert, mint régebben. A mese már egyre kevesebb hitelességgel él: az öreg mesélők mindinkább magukra maradnak, az embersorban levő férfiak, asszonyok már nem hisznek a mesék érvényességében, a fiatalok számára pedig könnyen felejthető játék és szórakozás. A mese elveszti régi érvényjellegét: nem úgy tekintik immár, mint a valóságnak titokzatos, szűkös világunkból meg nem közelíthető formáját, mint állandó érvényességgel ható, áhított értékvilágot, amelyben nemegyszer szublimálódtak szociális vágyaik. Hitetlenkedve, kételkedve hallgatják kukoricafonáskor, dohányvágáskor, fonókázás közben a mesét, amely számukra csak szórakoztató, pihentető eszköz lesz, s egyre jobban a valóság reális eseményei felé fordulnak...

Magukra maradnak lassan-lassan a mesemondók, hangjuk egyre halkabb, töredezőbb lesz.

Ortutay Gyula

szublimálódik – megneemesül, az alacsonyabb rendű ösztönösen a szellemi régiókba emelkedik

9. Olvassátok el a szemelvényt! Határozzátok meg a közléstípusát a tanult szempontok szerint! Határozzátok meg a mondanivalóját!

Április vége, május eleje az orgonák ideje. Megérdemlik ezek a pompás bokrok, hogy az orgonák hetének mondják ezeket a napokat. Lám, az egész virágirodalomban ezek a sűrű lila bugák tudnak legtöbbet mondani az emberi szívnek. Mintha megannyi szent volna az a ríkító apró csillag, tele mámorral és tele szelíd fájdalommal, mintha minden szírmot más érzelem festene meg ugyanazon szín ezer árnyalata szerint, mintha minden szellőlebbenésre mást sutognának a kinyitás előtt a kinyitás kéjétől lecsüggedő fürtök. És mintha valami tündérszigetről áradna ki a bűvös ihlet, melytől be-

csíp az ezüstszárnyú pille, a csapodár *vivieur* és a szorgos méhike, az ártatlan hozományvadász, mely csak ott törleszkedik hízelgő döngicséléssel, ahol mézet sejt a kehely fenekén. Madár ha megpihen a hajlós ágakon, elfogja kis szívét a mámor, és szinte öntudatlanul árad meg hálaadó dala. Ember ha megáll az orgonák buja pompája előtt, lefogja szemét, és mintha varázsálom lepné meg egy-egy percre, érzi az élet minden tiszta gyönyörét. De csak egy percre – azután kinyújtja mind a két kezét, és teli marokkal tépi a föld legpoétikusabb virágát. Hasztalan, a poézisnek vége abban a pillanatban, mikor a teli füzér leszakad az ágról. A gyöngye recce- nésből már nem a letépett virág fájdalma érzik, hanem a közkerti szabályrendelet tilalma – ne lopj!

Móra Ferenc: Szilánkok

viveur (ejtsd: vivőr) – élvhajász, életművész

10. Szövegtipológiai szempontból miben egyeznek és miben különböznek a Petőfi Sándor műveiből vett szemelvények?

I

Mi kék
Az ég!
Mi zöld
A föld!
Zöld a föld, kék az ég, tavasz van...
És én oly sült bolond vagyok,
Hogy idebenn a szűk szobában
Kádenciákat faragok!

Mi kék az ég!

II

Nekem valamennyi között legkedvesebb
Madaram a gólya,
Édes szülőföldem, a drága szép alföld
Hűséges lakója.
Tán ezért szeretem annyira, mert vele
Együtt növekedtem;
Még mikor bölcsőmben sírtam, ő már akkor
Kerepölt fölöttem

A gólya

Még kér a nép, most adjatok neki!
 Vagy nem tudjátok: mily szörnyű a nép,
 Ha fölkel, és nem kér, de vesz, ragad?
 Nem hallottátok Dózsa György hírét?
 Izzó vastrónon őt elégetétek,
 De szellemét a tűz nem égeté meg,
 Mert az maga tűz; úgy vigyázzatok:
 Ismét pusztíthat e láng rajtatok.

A nép nevében

kádencia – rígmus, versike

11. Olvassátok el figyelmesen a szöveget! Határozzátok meg a közlésfajtaját! Feleljetek a kérdésekre, majd fogalmazzátok meg, milyen tudáskeret, milyen előismeretek (háttérismeretek) kellenek a szöveg megértéséhez!

A vers az, amit mondani kell

Ezt válaszolta egyik találkozáson egy falusi kisiskolás, amikor a tanítója sugallta kérdést, melynek veleje az lett volna, hogy mi a vers, ijedtemben – mint a háborús történetek katonája a még föl nem robbant gránátot –, ijedtemben visszadobtam.

– Hát te mondd meg, szerinted: mi a vers?

– A vers az – kapaszkodott a tekintetembe bátorításért –, amit mondani kell.

Derűlség tarajlott végig a termen. Csak mi ketten álltunk megilletődve. Ő egy kicsit a bumerángthól szabadulás könnyebbségével, s hálásan is ugyanakkor, amiért nem nevettem ki.

Én meg annak a súlya alatt, hogy a kisfiú kimondta, amit én régóta sejdíték, hiszek s el-elmondok, ha nem is ilyen egyszerűen.

A vers az, amit mondani kell.

Mintha valami távoli, az idők kezdetétől hirtelen ideért fuvallat legyintett volna meg.

Mintha Homérosz riadt volna föl bóbiskolásából, s nyitotta volna rám fénytel teli világtalan szemét.

Mintha a Gutenberg óta könyvbe száműzött versek, poémák egyszerre mind hazaszabadultak, pódiumra, képernyőre álltak volna, hangszalagon masírozva vagy hanglemezek körmeneteiben énekeltek volna.

Mintha Petőfi Sándor ült volna be közénk.

A vers az, amit mondani kell.

Kányádi Sándor

- ① Amikor verset mondunk, csak szavalunk?
- ② Hogyan értette a címadó mondatot a kisiskolás, hogyan a közönség és hogyan a költő?
- ③ Mi okozta a derűtséget a teremben? Milyen választ várhatott a közönség a kisdíaktól?
- ④ Miért passzolta a szerző a hozzá intézett kérdést a kisdíáknak?
- ⑤ Miért illetődött meg a gyerek válaszára? Miért érezte annyira találónak a gyerek válaszát?
- ⑥ Miért jelentett a kisdíáknak megkönnyebbülést a maga „ügyetlen” válasza?
- ⑦ Mit jelent a szövegben az az állítás, hogy „Mintha Homérosz riadt volna föl a bóbiskolásból” s hogy „Gutenberg óta könyvbe száműzött versek” szabadultak haza. Miért érezte a költő azt, hogy Petőfi Sándor ül ott közöttük?
- ⑧ Miért az a vers, amit mondani kell? Fogalmazd meg a szöveg mondanivalóját!

12. Az alábbi szemelvény is arra hívja fel a figyelmet, hogy a verset szavalni kell. Ezt azonban a fenti és az alábbi szöveg szerzői más-másképp indokolják. Olvasátok el figyelmesen a szemelvényt, feleljetek a kérdésekre, majd vonjátok le a következtetéseket!

A szavalás értelme. A vers néma. Adj neki hangot. A vers a könyvben halott. Keltsd életre. Mi a szavalás? A vers föltámasztása papírsírjából.

Némaság és hang. Minderre jellemző, hogy mi még mindig vitatkozunk arról, vajon lehet-e, szabad-e, kell-e hanggal megeleveníteni a betűket? Ez a kor néma. Hangtalanul olvas, hangtalanul ír. Valaha nem így volt. Tudósaink most mutatják ki, hogy az emberiség a középkorig csak hangosan olvasott, csak hangosan írt, akár a nép manapság. Később a kolostorokban tanulták meg a szemmel való néma olvasást, mikor a világtól elhúzódó, magába szálló keresztény lélek elmélyedt. Azóta a szem átvette a száj szerepét, az élőszó elsovadt, művészet, tudomány fokenként eltávolodott az emberi hangtól, műveltségünk súlypontja a betűre helyeződött. Az ősi közlőforma azonban a szó volt. Ezt ösztönösen érezzük, valahányszor verset szavalnak. Ünnepi borzongás fut át rajtunk, hogy a szóval, mely a könyvben térbeli életet élt, az időben találkozunk. Ezáltal válik a költészet igazán időbeli művészetté. Halljuk, amint a hangok elmúlnak egymás után, mint az élet. Másrészt tudjuk, hogy a vers nem múlik el. E kudarc és diadal együtt jelképezi a külsőnek a végtelennel való küzdelmét, ki emberi nyelven nyújtja az istenit: a mulandóság formájában az örökkévalót.

Kosztolányi Dezső: Ábécé a hangról és a szavalásról

- ① Mi a szöveg közlésfajtája?
- ② Melyik mondat a szöveg tételmondata?
- ③ Az egyik szöveg, kimondatlanul ugyan, de a vers tartalmának az interpretálására, közvetítésére helyezi a hangsúlyt, a másik, szintén kimondatlanul, a vers formájának az előadásmódjára. Melyik melyikre? Melyik a fontosabb?
- ④ Mi a többlete a hangzó szónak az írott szóval szemben?
- ⑤ A költő szerint mit jelképez a szavalás időbelisége és a vers térbelisége, írott változata?
- ⑥ Mi a költő célja a verssel?
- ⑦ Melyik szemelvény hagyja meg a verset, a versmondást a valóság talaján, és melyik emeli a misztikum, a sejtelmesség szférájába?

13. Olvassátok el a szemelvényt! Határozzátok meg a szövegtípusát a tanult szempontok szerint! Adjatok neki címet! Készítsétek el a szöveg vázlatát és mondjátok el a tartalmát!

Néhány valóban sikerült mű ellenére mégis arra kell gondolnunk, hogy a science fiction nem váltja be ígéretét.

Mert miközben a science fiction terjed, el is fajzik; lassan-lassan elveszíti sajátos jellegét. A hihetőség egy egészen sajátos elemét hordozza magában, de ez mindjobban gyengül, ha úton-útfélen alkalmazzuk...

Az az idő végképp letűnt, amikor egy Arisztotelész úttörő kutató lehetett korának minden tudományos területén; de elmúlt az az idő is, amikor egy Verne könnyedén játszodozhatott azokkal a fogalmakkal, amelyek korabeli technikai módszerekben rejlenek, s ugyanekkor új alkalmazási lehetőségeket anticipálhatott, mindvégig világosan érthető maradványok számára, akik olvasótáborát alkották.

Ma ... (az ember) használja a dolgokat anélkül, hogy megértené őket; elfogadja anélkül, hogy magyarázatot kívánna; és az író ebből hasznot húz, ráadásul még halmozza is az ostobaságokat, mert általában ő sem ismeri eléggé azokat a fogalmakat, melyeket használni kénytelen, ha nem akarja, hogy maradinak tartsák, ami súlyos vád, amikor mások egyenesen a 200 000. év rejtélyeit kívánják feltárni.

Mindebből az következik, hogy a science fiction, amely tekintélyének nagy részét tudományos pontosságából kellene, hogy nyerje, ködös marad. A történetnek sehoggy sem sikerül igazán formát öltetnie benne. És amikor a tudósok is írni kezdenek, gyakran csak azt bizonyítják be, hogy ... képtelenek népszerűen ismertetni saját tudományuk alapfogalmait.

A science fiction éppen a hihetőség, a valóságosság sajátosságában különbözik más fantasztikus műfajoktól. Ez a valószínűség egyenes arányban van azokkal a megbízható tudományos tényekkel, melyeket az író felhasznál. Ha ezek hiányoznak, a science fiction üres formává, sablonná válik.

Michel Butor: A holnap meséi

anticipál – később bekövetkező eseményeket sejtet, csak később igazolt vagy bebizonyított tételt alkalmaz

science fiction (ejtsd: szcájensz fiksen) – tudományos-fantasztikus irodalom

14. Mint tudjuk, a verbális kommunikációba nem nyelvi jelek is beépülnek. Milyen információ-többletet adnak a szövegnek az averbális elemek az alábbi szituációkban?

- 1 Kérdeznek tőlem valamit. Válaszlok, de anélkül, hogy felemelném a szemem a könyvből, amelyet olvasok és ránéznék a kérdezőre.
- 2 Megdicsérnek valamiért. Megköszönöm, de elbiggyesztem az ajkam.
- 3 Vendégek jönnek, én a verandán ülök. Mikor odaérnek hozzám, fogadom a köszönésüket.
- 4 Foszlott farmernadrágban megyek gratulálni a barátomnak az esküvőjén.
- 5 Egy idős bácsi kifejtette nekem, hogy tévedek, s közben megérteően mosolygott.
- 6 Berúgtam az ajtót és harsány jókedvvel üdvözöltem a társaságot.

4. A szöveg szerkezete

A szöveg mint a legmagasabb szintű beszédbeli egység nem pusztán mondathalmaz, hanem olyan *mondatok láncolata*, amelyek tartalmilag is, formailag is összetartoznak, egybe vannak szerkesztve. A szöveg mondatainak összetartozását, egységét a szövegösszetartó erő, a *kohézió* biztosítja. Az egységes szöveg azonban kisebb-nagyobb elemekből szerveződik, és csak úgy lehet szerves egész, értelmes üzenet, ha elemei meghatározott szabályok szerint egyesülnek, ha a szövegegységek között formai és tartalmi kapcsolatok létesülnek.

A beszédmű kisebb egységeinek szerkezeti elrendeződése a szöveg *mikroszerkezete*. A mikroszerkezetek szerveződéséből jön létre a szöveg *makroszerkezete*.

A legnagyobb mikroszerkezeti egység a *bekezdés*: tartalmilag összefüggő mondatok egysége. A bekezdés leghangsúlyosabb, tartalmi szempontból legfontosabb, összefoglaló szerepű mondata a *tételmondat*. (A bekezdés mint szövegegység azonban csak a prózai műfajban jellemző. A lírai műfajban a versszak nem vagy nem mindig felel meg a bekezdésnek, szövegtagoló szerepe csak formai, és nem tartalmi. A drámában pedig a jelenet a bekezdésnek megfelelő mikroegység.)

A szöveg makroszerkezetei a mikroszerkezeti egységek további szerveződéséből jönnek létre.

A szöveg makroegységei a *bevezetés*, a *tárgyalás* és a *befejezés*.

A *bevezetés* feladata: kapcsolatteremtés a beszélő és a hallgató között, előrevetíti a témát, ráhangolja a beszédtársat annak befogadására, megindokolhatja, mi készítette a beszélőt megnyilatkozásra, mi a közlés célja.

A *tárgyalás* a szöveg legfontosabb és legterjedelmesebb része. Ez tartalmazza a téma kifejtését. A tárgyalás további két részre tagolódhat: a felvezető szerepű *előkészítő részre* és a *kifejtő részre*, amelyben a közlemény a tetőpontra ér. Az értekező műfajokban a téma kifejtését követi a *bizonyítás*: a tények, adatok, érvek felsorakoztatása súlyuk, fontosságuk sorrendjében (a kevésbé fontosakkal kezdve és a leghatásosabbak felé haladva) – így jutunk el a meggyőzésig.

A **befejezés** feladata a közlés lezárása, a tárgyalásban kifejtettek összefoglalása. A befejezés kivezet a műből: megmutatja, mi a tárgyalt téma értéke, hol a helye a valóságban.

Vizsgáljuk meg a szöveg mikro- és makroszerkezetét egy szemelvényen, amelyet Illyés Gyulának Kosztolányiról írott esszéjéből vettünk. (A mikroszerkezeti egységeket római számmal, a tételmondatokat arab számmal jelöltük.)

I. (1) A múltat is teremteni kell.

II. (1) Egy korszak attól lesz múlt, hogy megírják. Elevenedj meg, mondja álnokul a művész az időre. Az időnek ehhez legelőször meg kell halnia.

III. (1) Ezek a múlt-teremtők, ezek a jelen-gyilkosok itt élnek közöttünk. Nincsenek sokan, de némelyik nagyobb munkát végez, mint Dzsingisz kán. A város, ahol Jókai csak fél órára is megfordult, azon nyomban legendává változott. Vagyis régi voltában kimúlt. Krúdy lába nyomán fű se nő többet, ha csak nem az emlékezetben, az emlékezet tündéri smaragd-ragyogásával. Móricz megnézett egy alföldi piacot: még ma is úgy áll, öröklétbe meredve; ember legyen, aki megmozdítja.

IV. (1) Kosztolányi óvatosabb volt. Mosolyogva járt köztünk. Szerénykedve titkolta rettenetes képességét; épp csak jegyzőkönyvében tett néhány vonást. Ámulva nézem, minden vonás egy halott idő, egy darab eleven múlt. Mi jártunk, keltünk, s közben ő a hátunk mögött szorgalmasan süllyesztgette Európát az öröklétbe; „lezárt egy korszakot...”

V. Valamire való múlt megteremtéséhez néha nagyobb erő kell, mint a jövődőléshez: mindent pontosan a helyére kell tenni. (1) A rosszul elrendezett, rosszul megírt múlt föltámad, visszajár, állandóan zavarja az embert. A megíratlan idő pedig egyszerűen el se megy; ködszerűen üli meg a tájat és az elmét. Barbár, mint a teremtés előtti sötétség.

Elsüllyedt Európa

Ábrázolva:				
Bevezetés:		Tárgyalás:		Befejezés:
Előkészítő rész		Kifejtő rész		Lezáró rész
I.	+	II. + III. + IV.	+	V.

15. Bontsátok szerkezeti elemeire a szöveget, és ábrázoljátok a makroszerkezetét! Készítsétek el a szöveg vázlatát!

A sötét, borús éjszaka után, amikor is megállás nélkül zuhogott az eső, nagy tócsa-folyókat locsolva a mezőre, virradni kezdett. Az ég alján rózsaszín pír izzott fel, ami egyre erősebben parázslott. E hajnalpír közepén, azt kétfele osztva, feltűnik egy vérvörös sáv. A levegő meg se mozdul: áll aléltan; csend és némaság mindenütt; mintha lélegzetviasszafojtva várna valamit a világ... Ertelik egy perc..., még egy..., a föld pereme mögöl, az ég vörös sávján kipattan egy aprócska szikra; fényugár hosszú csíkja vetül az égre; majd előbukkan a tüzes korong sarlója – és sugárkéve fénye árad szét a hegyekre, erdőkre, épületekre. A sarló egyre szélesebb, fényesebb, egyre feljebb emelkedik, mintha tolná valaki a tüzes, szikrázó korongot. Már teljes egészében ragyog, tisztán tündököl, játszik a fényvel. Csillogó sugártűi ugrándoznak a földön, a harmatcseppeken, száz árnyalattal kiszínezve a tócsák vizét. Örvendezik a világ, nagy ünnepest ünnepeleve. A mély kék ég kitarja végtelen síkját, mintha mondaná: gurulj rajtam, amerre akarsz és ahogyan akarsz, kitarulok neked, kisimulok előtted, hogy ne legyen megállásod, sem utadban semmi akadály! És valóban, az égen se egy foltocska, se egy csík, csak a tiszta, kék magasság. Csak az átellenes oldalon állt fenn a hold – sápadtan, komoran, mint egy vén kopasz zshivány, egy helyben toporogva, félénken pislogva sötét foltjaival a nap ragyogó arcára, egyre haloványul, majd eltűnik, mintegy elolvad, ahogy a hosszú sugárnyelvek nyaldossák... A lég tiszta, áttetsző. Benne ideoda röpködnek a napfény huncut szikrái, hol karikába kerekedve, hol kavarogva-villódzva, mint a hópelyhek a hóviharban. Ébredni kezd minden. Megzendülnek a füvek közt lakó tücskök, rovarok ezrei; a rétek, az ezüst harmatot lerázva, megtelnek fülemüledallal, hangos kakukkszóval, bánatos gerlebúgással, a légben fenn pedig felzeng a pacsirta csengő éneke. Bölömbika bömböl a mocsárban – és elnémul; hangos hívása bánatosan visszhangzik a határban, majd elül. Tehenek bögték az utakon, libák gágotak a patak mentén, rázendítettek a kukurikúra a nagyhangú kakasok. Minden megmozdult. Felébredtek az emberek is; álmos szemüket dörzsolve belekezdték napi mondókájukba... Tompa zshivajjal lett tele a világ széltében-hosszában, végtelen-végig, s a fénykollektorral összeolvadva felzengette az élet dalát. Minden örült, az új napot köszöntve; s örült a kiviruló, derús hétköznap is.

Panasz Mirnij

bölmöbika – a gémelek rendjébe tartozó, varjú nagyságú, elálló tollazatú, hosszú nyakú és lábú, jellegzetesen bömbölő hangú, sűrű nádasokban élő madár

kollektor – gyűjtő csatorna, gyűjtőcső

16. Írjatok tájleíró fogalmazást szabadon választott témára magatok összeállította vázlat alapján! Ügyeljete arra, hogy írásműveitekben jól elkülönüljenek a mikro- és makroszerkezeti egységek!

17. Olvassátok el a szemelvényt! Határozzátok meg a közlésfajtaját és szerkezeti elemeit!

Fél hat lehetett, mire kiértünk a folyó holt ágához, és apám elvált tőlem. A nap már a láthatár fölött állott, és én még sohasem láttam ilyen szépnek a szeptemberi reggelt. A víz a fűzfák alatt sötétzölden és hangtalanul kavargott. Néha, a part irányában haladva, elröppent egy-egy jégmadár, türkizkék szárnyát villogtatva.

Volt valami a levegőben, a reggel sejtelmes hangulatában, ami azt ígérte, hogy kitűnő halászatom lesz.

A túlsó part közelében, ahol egészen lassú volt a vízfolyás, egy ficánkoló veres szárnyú koncert fűztem a legélesebb horgomra, vigyázva, hogy nagyon meg ne sértsem, és hogy bent a mély vízben még sokáig életben maradjon.

Csukát vagy süllőt reméltem. Talán egy negyedóra telt el ebben a tündéri csendben, amikor egyszerre csak megmozdult a horogkészség piros kis tutaja, amely a víz színén úszott a lassú folyással.

A tutaj első megmozdulását még nem vettem készpénznek, mert gyakran előfordul, hogy az eleven csalétek néha összeszedi minden erejét, és váratlanul szabadulni akar.

Most azonban a tutaj két-három arasznyira bemerült, és eltűnt a vízben.

A tutaj felszínre került, aztán újra elmerült.

Öreg süllő...

... Mindezt a tutaj és a zsineg mozgásából tudja az ember.

Most egyszerre zizegő hangot adva repül le a zsineg a dobról – nagy hal lehet –, a horog beágott, észrevette, hogy baj van, és most torkán a gyilokkal eszeveszetten menekül! A hosszú bambuszbot félkörbe hajlik a nehéz rángás alatt, leírhatatlan érzés és izgalom ez, ez a láthatatlan, idegen erő, amely a zsineget feszíti. A menekülő hal halálküzdelmében a megfeszült zsinegből a hajladozó botba, a botból az ember karjába és a karjából az ember szívébe

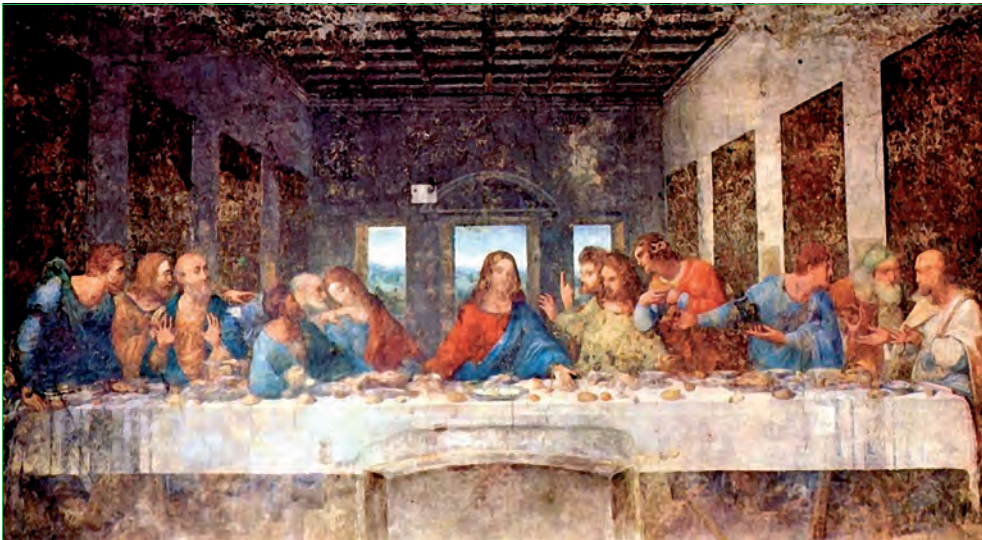
száll ez a rángás, ez a millió és millió éves gyönyör, amikor az ember önmagának hangosan felkiált: „megvan! itt van!” ... és dolgozik a szem, az agy, a kéz, minden idegszál, hogy el ne engedje, el ne veszítse az ilyen nagy süllőt, amely csak ritkán akad horogra.

Már a karom és a derekam is belefájult; jó negyedórai küzdelem után a csónakomba emeltem egy húszkilós – csukát.

Mert az is a horgászathoz tartozik, hogy amikor az ember már biztosan tudja, hogy süllő van a horgon, az utolsó pillanatban csuka lesz belőle.

Zilahy Lajos: A lélek kialszik

18. Olvassátok el a szöveget! Határozzátok meg bevezetésének és befejezésének a szerepét! Mondjátok el a tartalmát!

Amikor a nagy olasz festőt, Leonardo da Vincit felkérték, hogy a milánói konvent refektóriumában fessen egy falképet, ő az Utolsó vacsora témáját választotta: Jézust ábrázolta a tizenkét apostol körében a húsvéti asztalnál. A falkép már csaknem kész volt – csupán Jézus és Júdás arca volt még megfestetlen, e két alakhoz sehogyan sem akadt modell. A festőnek nem sikerült olyan tökéletesen szép és nemes arcot találnia, amilyennek a Megváltót elképzelte, sem olyan gonosz, álnok, elvetemült arcot, amelyről valószínűleg lemásolhatta volna Iskarióti Júdást. Teltek a napok... Egy alkalommal az egyik templom padjában ülve és a hívőket nézve, megakadt a szeme a gyermekkórus fiatal, délceg karnagyán. Ez volt az a modell, amelyet már annyiszor elképzelt. Másnap az

ifjú zenész már modellt ül Leonardónak, s ült napokig kitartóan, míg arcának gyönyörű vonásai meg nem elevenedtek a freskón. Az ifjú megbűvölten állt a kép előtt és vágyakozva suttozta: „De szeretnék Óhózzá hasonlítani!” A remekmű egy megfestetlen figurával csaknem négy esztendeig maradt befejezetlen... Végül ezernégy-százkilencvennyolc egyik zimankós estéjén hazafelé menet Leonardo találkozott egy csavargóval. A toprongyos alak arcára nézve a festőnek feltűntek a mélyen beesett, okos, de a rossz lelkiismerettől zavaros, a bűnök eltorzította arcvonások keretében aljas ösztönöket kifejező szemek. Ez Júdás, akit ő oly régóta keres! A félbemaradt falképről lekerült a lepel, jöhetett a befejezés. A csavargó egykedvűen ült a művész előtt, vonásai hűen visszatükröződtek az áruló Júdás arcán. A mű elkészült. A csavargó gonosz mosolyra torzult arccal állt a kép előtt. „Milyen kegyetlen a sors, nemde?” – mondta elkomolyodva a festőnek. S amikor az ki akarta fizetni, nem fogadta el a pénzt: „Nem, én elveszett ember vagyok, rögtön elverném a legolcsóbb borra és szajhákra. Miért is nem fogadtam meg az ön tanácsát!” „Én adtam magának tanácsot?” – csodálkozott el Leonardo. „De hiszen... Vagy talán nem emlékszik rám?” – kérdezte remegő hangon a csavargó. Leonardo rámeredt a züllött arcra, s a legördülő könnyek láttán alig akart hinni a szemének. Ez volt az a tehetséges karmester, akinek vonásait Krisztus arcán megörökítette, s akinek búcsúzóul azt mondta: „Hasonló lehetsz Hózzá, ha az ő útjain fogsz járni.” A zenész azonban más utat választott, amelyről aligha lehet visszatérés.

V. Csuhib

konvent – a kolostorban a rendtagok által lakott épületrész

refektórium – kolostori ebédlő

19. Olvassátok el a szöveget! Határozzátok meg a közlésfajtáját! Készítsétek el a szöveg vázlatát és ábrázoljátok a szerkezetét! Mondjátok el a szöveg tartalmát!

A Magyar Nemzeti Múzeum

Nemcsak Budapestnek, de egész Magyarországnak legelső, legkiemelkedőbb fontosságú tudományos gyűjteménye ez a múzeum. Gróf Széchenyi Ferenc gyűjteménye alapján létesítették, de anyaga az elmúlt évtizedek folyamán oly mértékben megnövekedett, hogy a központi épületben ma már csak töredékei helyezhetők el: a történeti és természettudományi gyűjtemények. A Nemzeti Múzeum

irányítása alatt álló intézmények a főváros legkülönbözőbb pontjain működnek.

Maga a múzeum palotája Budapest legszebb klasszicista stílusú épülete. 1837–1847 között épült, Pollack Mihálynak, a kiváló építőművésznek vezetésével. Az épülethez széles, impozáns lépcsősor vezet, amelynek egyik támfalán márványtábla hirdeti, hogy itt szavalta el Petőfi Sándor 1848. március 15-ének délelőttjén a *Nemzeti dalt*, itt olvasták fel a *Mit kíván a magyar nemzet* című kiáltványt, amely 12 pontban összefoglalva tartalmazta a nemzet követeléseit. Egy másik tábla Vasvári Pálnak, a márciusi ifjak egyik vezérének emlékét őrzi.

A lépcsők fölött a hatalmas, nyolc korinthuszi oszloptól tartott középrizalit emelkedik, fölötte nagyméretű timpanonnal. A benne foglalt, horgonyból készült szoborcsoportot Schaller müncheni szobrász tervei alapján Monti Rafael készítette.

A múzeum első emeletén van a kupolás előcsarnok és a díszterem. Ezekhez a termekhez is fontos történelmi események emléke fűződik: 1848-ban itt ülésezett az első népképviselői országgyűlés, az Országház megépítéséig itt tartotta üléseit a főrendiház, 1978-tól 2000-ig itt mutatták be a Szent Koronát és a koronázási jelvényeket.

A reprezentatív célú díszes nagy termekhez kiállító termek egész sora csatlakozik.

A Múzeum palotája előtt Arany János bronzszobra emelkedik. A márvány talapzaton elhelyezett szobor Stróbl Alajos műve. A Schickedanz Albert tervezte talapzaton álló mellékalakok a klasszikus Toldi-trilógia hőseit, Toldi Miklóst és Piroskát ábrázolják.

A hatalmas épület körül létesített park, a Múzeum-kert, a környék népszerű sétahelye. Ez a nagy kiterjedésű, évszázados fákkal díszes park nemcsak mint természeti látnivaló ritkítja párját a belvárosi kőrengeteg közepén, hanem egyben műtörténeti, történelmi emlékek gazdag gyűjteménye is.

A Nemzeti Múzeum a magyar kultúra igazi kincsestára.

A „Budapesti útikalauz” nyomán

főrendiház – a magyar országgyűlés törvényhozó testülete 1918-ig, tagjai főnemesek, főpapok és egyéb közéleti férfiak voltak

rizalit – épületek közepén vagy sarkain előugró homlokzatrész

timpanon – épülethomlokzat orommezeje: szoborművekkel díszített háromszög alakú homlokzatrész

20. Írjatok részletes leíró fogalmazást helységekben levő vagy másutt látott műemlékről!

21. Olvassátok el figyelmesen a szöveget! Határozzátok meg a szerkezeti elemeit! Feleljetek a kérdésekre, majd mondjátok el a szöveg tartalmát!

A szkíták

Évszázadokon keresztül folyton harcoltak: hol a kimmerekkel, hol a trákokkal, hol a szarmatákkal, a görögökkel, a szíriaiakkal, médekkel, gótokkal, sőt még az egyiptomiakkal is. A szkíta harcoknak innia kellett az első megölt ellenség véréből. Ez volt a tűzkeresztsége, annak jele, hogy igazi szkíta lett. Aki nem ölt idegent, nem vehetett részt a rituális ünnepi lakomán.

Szkíták! Az időszámításunk előtti hetedik századtól az időszámításunk szerinti harmadik századig már maga ez a szó is rémületbe ejtette Kelet-Európa és a Közel-Kelet törzseit és népeit. Hérodotosz, a görög történetíró az akkori világ büntető kardjának nevezte őket. Ugyanakkor elismeréssel adózott e szorgos, okos, becsületes népnek, amely Ázsia beláthatatlan pusztaságairól jött a Fe-

kete-tenger északi partvidékére. Lovaik repültek, mint a nyilak, nyilaik hibátlanul célba találtak.

A görögök sejtették meg elsőként, hogy a harcos szkítákat legyőzni hiú ábránd. Ismerve e nép fejlett esztétikai érzékét, a görögök elhatározták, hogy a művészet, az esztétikum erejével „szelídítik meg” a szkítákat. Ez mentette meg a virágzó Hellászt attól, hogy időnap előtt romlásba jusson a szkíta kardok, török, lándzsák, harci bárdok által.

A nagyszerű szkíta lovast nem lehetett kiűteni a nyeregből. De amikor meglátta, hogyan dolgozik a görög poliszban a kőfaragó, a kerámikus, az aranyműves, a mozaikrakó, magától ugrott le a lóról és félretette fegyverét. Tekintete mohón követte a mester minden mozdulatát, s a csodálatos mű akárhányszor könnyeket csalt a harcos szemébe.

A szkíták ősi civilizációk örökösei voltak. Voltak isteneik és hőrosaik. S az antik művészetet megismerve, ugyanolyan tökéletesen és igényesen akarták ábrázolni őket, mint a görögök Zeust, Apollont, Afroditét. A szkíták nomád nép voltak, és életmódjuknak a miniatűr művészet felelt meg legjobban.

Sztepovik D.

- ① A szkíták mely sajátosságáról tudósít bennünket a bevezetés?
- ② Hogyan kapcsolódik a bevezetéshez a tárgyalás előkészítő része?
- ③ Melyik bekezdés a kifejtő rész, és miért olyan meghökkentő?
- ④ Milyen következtetést vonhatunk le a befejezés alapján?
- ⑤ Rokonszenves-e neked a szkíta nép? Hasonlítsd össze a harcias szkítákat a hírhedt tatárokkal!

22. Írjatok rövid értekező fogalmazást „Az esztétikum a nép életében” címmel! Ügyeljete a szerkezeti elemek kapcsolatára!

23. Olvassátok el a szemelvényt! Határozzátok meg a szöveg közlésfajtáját! Képzítsétek el a szerkezeti vázát és mondjátok el a tartalmát! Majd feleljétek a kérdésekre!

Kevés lángelmét fosztottunk ki olyan kegyetlenül, mint Adyt; a tehetség kevés olyan Krózusát. Halála pillanatától kezdődött a szólam, hogy nem volt bár magyar betűértő, akinek idegzetén nem vilámlottak át az ő versei, de irodalmilag nem hatott. A nyomába lépő új költők merítették Babitsból, Juhászból, Füst Milánból, Kassákból. Belőle nem. Leltek átvennivalót még a feje fölött visszanyúlva is, Petőfitől, Berzsenyitől, Balassitól is. Csak tőle nem... Átvettük Ady kincseit, nyugta nélkül... ..Soha elhamarkodottabb ítéletet. Soha rövidebb megállapítást annál, mint hogy társai közül mindenki adott és ad oktatást költészetünk ipari tanulóinak, csak ő nem; akinek neve a műhely cégtábláján olvasható.

Ha fölodom magamnak a kérdést, életem melyik korszakában volt rám hatással Ady Endre, azt kell válaszolnom, kezdettől fogva s azóta mindig. S nemcsak mint költő szolgált meggyőző irányítással utaimon, hanem mint közéleti ember, mondhatnám mint gondolkodó is.

S nemcsak én voltam így, de nemzedékem minden tagja. Még azok is, akik a külsőt – a forma minden formáját – tekintve, kiáltóan elütöttek tőle, merőben más színeket és jegyeket mutatnak.

Különös módon e hatás – melynek gyűrűzését még messze lehetne követni – épp azért maradt észrevétlen, mert lüktetően eleven volt. Nem árnyképet vetett, hanem az élet új tüneteit sarjasztotta létre. A „szent ital”, mellyel Ady kínálta a hozzá járulót, nem az epidermiszre volt befolyással; a szívre, a vérerekre...

Honnan ered a hatásának tündökletes, a közöny méteres betonfalán is ily győztesen átütő ereje?

Ady óriási tehetségű volt. De még óriásibb ösztönű. Olyan tragikus „beállítottságú” költő, aminőket a magyar történelemnek csak legbaljóslatúbb korszakai neveltek. Örökségének ereje nem kis részt abban van, hogy maga is örökséget vett át. Különös élességűre Zrínyi óta van fölhangolva egy húr a magyar lírán: a nemzeti pusztulás veszélyét mondja, s ellene a segítséget kéri. Ady legmeszeszehangzóbban ezt a húrt tudta verni, maga is pusztulóban... Senki nem volt oly közös gazdája az őriznivalóknak és végeznivalóknak,

mint ő, Ady. Mindmáig ő a legszívósabb összekötő erő a múlt és a remény közt.

Mindmáig, amikor panaszkodók és fölényeskedők egyaránt arról adnak számot: hatásának mind kevesebbek a látható jelei. Úgy van, a külső jelei...

Illyés Gyula: Ady hatása

Határozzátok meg a szemelvény makroszerkezeti elemeit! – Keressétek meg azokat az érveket, amelyekkel a szerző cáfolja a bevezetésben közölt tételt! – Milyen következtetést kell levonnunk a befejezés alapján?

24. Írjatok rövid értekező jellegű fogalmazást „Legyünk mindig igazságosak” címmel! A fogalmazás vázlatát előzőleg beszéljétek meg az osztályban!

25. Olvassátok el a Szegedi Napló 1920... számában megjelent szemelvényt! Határozzátok meg szövegének típusát a közlemény célja, jellege, irányultsága és a címzett alapján! A kérdésekre válaszolva elemezzétek a szöveg szerkezetét!

Béke

Férfifegyverek csattogása és gyerekszájak sírása zörgetett az égen. A Magasságbeli, ahogy csendesen szunyókált elefántcsontból való székén, riadtan kapta föl a fejét, és kérdezte:

– Mi dolog ez?

– A Föld-csillagon nyüzsgölődnek – jelentette az órálló angyal, aki az Úr lélegzését leste a trónszék lábánál.

– A Földön? – gondolkozott el az Isten, és színe elé rendelte az emberiség nagyjait.

Jött Mózes, kezében a kőtáblákkal. Így szólt hozzá az örökkévaló:

– Mit adtál Te a népnek?

– Én adtam neki a törvényt.

– Mit csinált belőle?

– Bűnt.

Nagy Károly volt a második, aki keresztes markolatú kardjára támaszkodott.

– Mit adtál Te a népnek?

– Én adtam neki az oltárt.

– Mit csinált belőle?

– Máglyát.

Napóleon is sorra került, szürke kabátján egy szikrázó csillaggal.

– Mit adtál Te a népnek?

- Én adtam neki a dicsőséget.
- És mi lett belőle?
- Szégyen.

Egyszülött fiát kérdezte végre az Isten.

- Hát Te mit adtál az embereknek?
- Én adtam nekik a békét.
- Mit csináltak belőle?

Krisztus nem felelt. Átszúrta kezébe temette arcát, és sírt.

Móra Ferenc: Szilánkok

- 1 Hány szerkezeti elemből tevődik össze a szöveg?
- 2 Megvan-e a szövegben mindhárom makroszerkezeti egység?
- 3 Miből épülnek a tárgyalás szerkezeti egységei?
- 4 Hány szerkezeti egység az előkészítő és hány a kifejtő rész?
- 5 Van-e tartalmi egyensúly a tárgyalás nagyobb és kisebb része között? Ha van, miből adódik?
- 6 Miben különbözik a kifejtő rész mikroszerkezete az előkészítő részétől?
- 7 Mi a szövegbeli jelentősége a hiányzó utolsó válasznak? Miért beszédesebb itt a hiány, mint a kifejtettség?
- 8 Mi a szöveg befejezése?
- 9 Megjelenésekor mi adta a szöveg időszerűségét?
- 10 Milyen előismeretek szükségesek a szöveg megértéséhez?

26. Olvassátok el a szöveget, határozzátok meg a közlésfajtáját, majd feleljétek a kérdésekre!

Az oktatás legsúlyosabb hibája világszerte, hogy a hiányokat mindig több és több ismeretanyaggal, új tárgyakkal iparkodik betölteni. Tanfelügyelői szemlélet... Ez a módszer nem járhat eredménnyel, mert tanítani csak olyasmit lehet, amit ismerünk: a múltat. A gyakorlat viszont gyakran állít váratlan helyzetek elé. A valóban új helyzetekben az adatszerű tudás ritkán hasznosítható. A tapasztalat annál inkább. Ha nem a szókratészi filozófia elvei szerint tanulunk, fölösleges az egész befektetett munka, hiszen ha az élet valamilyen bonyolult helyzetbe szorítja az embert, magának kell a megoldásra rábukkannia, a filozófus nem fog gondolkodni helyette. Ez pedig annál nehezebben megy, minél kevésbé szoktunk rá az agyunk használatára, minél jobban beletompultunk, butultunk a biflázásba. A műveltség az, ami megmaradt bennünk, miután amit tanultunk, elfelejtettük. De jól felejtetni nem könnyű feladat. Szent-

Györgyi Albert, miután Nobel-díjjal tüntették ki, nyilatkozatában azt mondta az újságírónak, hogy fejből nem tudná elmondani az aszkorbinsav képletét, holott a díjat ezért kapta. A képletet elfelejtette, a kémiai gondolkodást azonban nem, mint ezt későbbi eredményei bizonyítják.

A gondolkodásmódot kell tehát hatékonyra formálnunk.

Kolozsvári Grandpierre Emil: Korszerű műveltség

szókratészi filozófia – ide vonatkozó tételei: az igazságot a dialektikus gondolkodás útján, kérdve-kutató módszerrel tárhatjuk fel; az erény a tudás és a bölcsesség

- ① Mi a szöveg alaptétele?
- ② Milyen érvekkel bizonyítja a szerző a tétel igazságát?
- ③ Hogyan értitek E. Herriot (ejtsd.: erió) francia tudósnek a szövegben idézett aforizmáját: „A műveltség az, ami megmaradt, miután amit tanultunk, elfelejtettük”?
- ④ Miért hasztalan az öncélú tanulás (nyelvtant a nyelvtanért, matematikát a matematikáért stb.)?
- ⑤ Miért jobb a biflázásnál a józan gondolkodás?
- ⑥ Mi a szöveg végkövetkeztetése? Szerinted is ez a célravezető?

A szófajok

5. Ismétlés

27. Írjátok ki az alábbi szövegből külön oszlopokba és elemezzétek az eddig tanult szófajokat!

Még délben semmi se volt, ebéd után két óra tájban elkezdett borulni az ég. A tavasz nagyon zavaros az idén. Sohase szokott jég lenni a mi tájunkon, s most már négyszer volt. Igaz, hogy csak egyszer számított, akkor komoly bajt is csinált...

Ez a szombati vihar megint jéggel fenyegetett. Előbb erős szél jött, aztán rohanva torlódtak fel a felhők, s a végén olyan eső zúdult le minden előkészület nélkül, mintha a zsilipet szakították volna fel.

Móricz Zsigmond: Útjavítás

28. Elemezzétek szerkezetileg az alábbi szóalakokat, meghatározva a szóelemek fajtát és a szótövek típusát!

Minta: mérgesebbek: **mérg** – hangzóvesztő melléktő;
-s – melléknévképző kötőhangzóval;
-bb – a középfok jele kötőhangzóval;
-k – a többes szám jele kötőhangzóval

mérgesebbek, nyarakat, madarainknak, kapások, idejében, fiamat, lovasok, szavaimmal, darvakat, odvában

29. Elemezzétek az alábbi szóalakok birtokos személyragjait, meghatározva a szó szófaját is!

Minta: valakid: **valaki** – főnévi határozatlan névmás;
-d – egy birtokra utaló egyes számú 2. személyű birtokos személyrag

valakid, barátaink, ezrei, mije, könyveitek, szövegei, szomszédaitok, iskolájuk, kedveseim, sárgája

30. Fokoztatók az alábbi mellékneveket!

éles, szép, érdekes, halványsárga, nagyszerű, jóindulatú, magas termetű, piros arcú, jószívű, világoskék

31. Csak stilisztikai, vagy jelentésbeli különbség is van-e az alábbi alakpárok tagjai között? Foglaljátok őket mondatba!

faluk	falvak	halvány	halovány
daruk	darvak	fátylas	fátyolos
fia	fiúja	magas	magos
alszik	aluszik	hamus	hamvas

Feleljetek a kérdésekre!

- 1 Mi a szófaj?
- 2 Mely szempontokat kell figyelembe venni a szó szófajának meghatározásakor?
- 3 Melyek a tartalmas szófajok (vagy fogalomszók)?
- 4 Mely szófajok tartoznak a névszók körébe?
- 5 Mi a főnév?
- 6 Mi a melléknév?
- 7 Mi a számnév?
- 8 Mi a névmási jelentés legfontosabb jellemzője?
- 9 Milyen szófajokat nevezünk viszonyyszónak?
- 10 Melyek a mondatszók?

6. Az ige

32. Kérdések alapján határozzátok meg a kiemelt szavak alapelakját, jelentését, és az egyes szóalakok közötti jelentéskülönbséget!

① Nemcsak ti mondotok igazat, én is mindig igazat mondok. Mindig igazat mondtam és fogok mondani. Ha nem mondanék igazat, mondjatok bátran hazugnak. ② Tegnap is esett, ma is esik, s úgy látszik, holnap is esni fog. Ha esik, hadd essen, bár inkább ne esne. ③ Én nem járok feketében, nem is jártam és soha nem is járnék, járjon az, akinek tetszik a fekete.

A fenti mondatokban a *mond*, *jár* ige cselekvést, az *esik* ige történést fejez ki. Ezek az igék azonban nem csupán megnevezik a cselekvést, hanem mindig megjelölik a cselekvő személyét és számát (*mondok*, *mondanék*, *járok*, *jártam* – egyes számú első személyű a cselekvő, *mondotok* – többes számú második személyű a cselekvő, *esik*, *essen*, *esne* – egyes számú harmadik személyű a cselekvő); a cselekvés módját (*mondok*, *esik*, *járok* – valóban történik a cselekvés, kijelentem; *mondanék*, *esne*, *járnék* – feltételtől függő cselekvés; *mondjatok*, *essen*, *járjon* – felszólítás a cselekvésre, akart, kívánt cselekvés); a cselekvés idejét (*mondok*, *járnék*, *essen* – a cselekvés akkor történik, amikor beszélünk róla; *mondtam*, *esett*, *jártam* – a cselekvés megtörtént már a beszélés előtt; *mondani fogok* – a cselekvés csak a beszélés után fog történni).

Az ige tehát úgy fejezi ki a cselekvést, hogy egyúttal megjelöli a cselekvő személyét és számát, a cselekvés módját és idejét, néha utal a cselekvés tárgyának személyére is.

Ezért mondjuk, hogy az ige a határozott cselekvést fejezi ki.

Az ige jelentése

Az ige személyek, dolgok cselekvését, létezését, a velük való történést kifejező szófaj.

Kérdései: mit csinál?, mi történik?, mi van?

Az ige tehát kifejezhet:

- 1 **cselekvést**, amit az alany végez, tesz: *ad, kér, ír, fut*;
- 2 **történést**, ami az alannal történik: *hervad, lehull, ázik*;
- 3 **létezést**, amiről állítjuk, hogy léteznek: *van, létezik, lehet, nincs*.

Az ige jelentését gyakran igeekötő módosítja: *elkap, megkap, kikap, bekap, felkap, lekap, összekap, visszakap, odakap, félrekap, utánakap, rákap* stb.

Az ige alakja kifejezi:

- 1 a cselekvés módját (kijelentő, feltételes, felszólító mód);
- 2 a cselekvés idejét (jelen, múlt, jövő idő);
- 3 a cselekvő személyét (első, második, harmadik személy);
- 4 a cselekvő számát (egyes vagy többes szám);
- 5 a cselekvés határozott vagy határozatlan tárgyra való irányulását, illetőleg tárgyaltalan voltát (tárgyas ragozás, alanyi ragozás).

Az ige a mondatban mindig állítmány. (Az állítmányt azonban más szófajokkal, névszókkal is kifejezhetjük.)

Az igei jelentés nem pusztán fogalmi jelentés, hanem *viszonyjelentés*: az ige ugyanis viszonyt teremt a cselekvő, a cselekvés és a cselekvéstől érintett személyek, dolgok között, sőt, csak ebből a viszonyból határozható meg az ige pontosabb jelentése.

- Például:** kikerül valaki valakit, valamit = elkerül: A fiú kikerülte a pocsolót;
kikerül valami valamit = nem történik meg vele: Az autó kikerülte az összeütközést;
kikerül valaki, valami valahová = kijjebb levő helyre kerül: A fotel kikerült a konyhába;
kikerül valaki valamiből = kiválik: Pali már kikerült az intézetből;
kikerül valami valahonnan = forgalomba kerül: A gyárból jó szerzők kerülnek ki;
kikerül valami = akad, adódik: Néha kikerül valamicske pénz is.

Az ige egyes viszonyjelentéseiben szereplő bővítményeket az ige **vonzatainak** nevezzük.

33. Írjátok ki a versrészletből az igéket csoportosítva aszerint, hogy cselekvést, történést vagy létezést fejeznek-e ki!

Vak volt a hajnal, szennyes, szürke. Még
Üveges szemmel aludtak a boltok,
S lomhán söpörtek a vad kővidék
Felvert porában az álmos vicék,
Mint lassú dzsinnek, rosszkedvű koboldok.

Egyszerre két tűzfal között kigyúlt
A keleti ég váratlan zsarátja:
Minden üvegre száz napocska hullt,
S az aszfalt szennyén szertesztét gurúlt
A Végtelen Fény milliomm karátja.

Tóth Árpád: Körúti hajnal

vice – házmester (régies)

dzsinn – emberi vagy állati alakban megjelenő pajkos vagy rosszindulatú szellem a keleti mesékben

kobold – tréfás, gonoszkodó, de ártalmatlan törpének elképzelt szellem, manó

karát – drágakövek mérésének súlyegysége (0,2 g); az arany ötvözetek mértékegysége (egy huszonnegyed rész aranytartalom); itt: sziporka, fényszikra

34. Határozzátok meg az alábbi mondatokban az igék cselekvőjének személyét és számát!

- 1 Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek, hosszú út porából köpönyeget veszek.
- 2 Te vagy a legény, Tyukodi pajtás.
- 3 Már minálunk rostán szórják a búzát, hátrafelé fújja a szél a pelyvát.
- 4 Erre gyere, amerre én, majd meglátod, hol lakom én.
- 5 Gyertek ide, kakastollas legények: magam vagyok, százatoktól nem félek!
- 6 Ez a kislány gyöngyöt fűz, ég a szeme, mint a tűz.

- 7 Ha folyóvíz volnék, bánatot nem tudnék, hegyek-völgyek között vígan folydogálnék.
- 8 Csillagok, csillagok, szépen ragyogjatok, a szegény legénynek utat mutassatok!

Népdalokból

35. Írjátok le az alábbi igékhez ellentétes jelentésű párjukat!

hoz – ...	lefekszik – ...	kitár – ...	növekszik – ...
ad – ...	dolgozik – ...	kinyit – ...	hallgat – ...
húz – ...	felmegy – ...	felvesz – ...	sír – ...

36. Írjátok rokon értelműeket az alábbi igékhez!

halad; kacag; esik; szalad; csörög

37. Értelmezzétek az alábbi szólásokat!

főzik a kapcáját –	megkeni mogyorófahéjjal –
kiteszik a szűrét –	inába száll a bátorsága –
kilóg a lóláb –	kiugratja a nyulat a bokorból –
olajat önt a tűzre –	nem öli meg az ördögöt –
felhúzza az orrát –	nyeregben érzi magát –
benne marad a pácban –	pálcát tör valaki fölött –
nincs ki a négy kereke –	köti az ebet a karóhoz –

38. Alább megadtuk a *gondol* ige viszonyjelentésének vázát és pontosabb jelentését. „Öltöztessétek fel” az ige mondatba foglalásával!

- 1 gondol valaki valamit: elméjében forgat, tudatában felmerül
- 2 gondol valaki valamilyet: valamilyen elhatározásra jut
- 3 gondol valaki valakire, valamire: értelmi tevékenysége ráirányul
- 4 gondol valaki valakit valaminek: valakinek tart valakit
- 5 gondol valaki valakiről, valamiről valamit: valamilyen véleményt formál róla
- 6 gondol valaki valakivel, valamivel: gondot fordít rá, törődik vele.

39. Az alábbi mondatokból következtessétek ki az igei viszonyjelentés vázát és határozózatok meg az ige pontosabb jelentését!

- 1 Havonta fizetjük a lakbért.
- 2 Borsos árat fizetett a kocsiért.
- 3 Fizetek neked egy mozijegyet.
- 4 Fizethetek forinttal?
- 5 Hanyagságodért fizetni fogsz!
- 6 Állatoknak tartották a népet: hátha most mint állat fizet tinéktek? *(Petőfi)*
- 7 Az idén jól fizet a búza.

Az igék osztályozása

Az igéket három szempont szerint osztályozhatjuk:

- 1 a cselekvés és a cselekvő viszonya szerint az ige lehet:
 - a) cselekvő;
 - b) műveltető;
 - c) szenvedő;
 - d) visszaható;
 - e) ható;
- 2 a cselekvés irányulása szerint az ige lehet:
 - a) tárgyas;
 - a) tárgyatlan;
- 3 a cselekvés minősége (lefolyásának módja) szerint az ige lehet:
 - a) tartós-huzamos történésű:
 - 1) folyamatos;
 - 2) gyakorító;
 - b) pillanatnyi cselekvést jelölő:
 - 1) mozzanatos;
 - 2) befejezett;
 - 3) kezdő.

7. Az ige fajai a cselekvés és a cselekvő viszonya szerint

A cselekvő ige

A cselekvő ige azt fejezi ki, hogy:

- az alany **cselekszik**, **tesz** valamit: *Kati tanul.*
- az alannal **történik** valami: *Hull a szilva a fáról.*
- az alany **létezik**, vagy nem létezik: *Nagy hó van. Nincs jó idő.*

A cselekvő igék szerkezetileg:

- tőszók: *ír, néz, olvas, fut;*
- névszóból képzett szók: *számol, cukroz, betegeskedik, kékül;*
- összetett szók: *jön-megy, ireg-forog, rúgkapál, elszámol, megsóz;*
- szó értékű szókapcsolatok: *szert tesz, szerét ejti, módot ad, tótágast áll stb.*

40. Határozzátok meg az igék fajtát és mondjátok meg, mit fejez ki!

Andrissal is baj van. Folyton szegény lány után néz. Pedig jól él, folyton multság van körülötte... Szeret enni, inni, mulatni, mégis olyan utolsó szegény emberekhez pártol, mint Darázsék, aki ezelőtt talyigás volt, de mikor a lova megdőglött, nem tudott többet lovat szerezni. Egy városi úrnak a szőlőjében lakik, akkora putriban, mint egy sufni, az igaz, hogy könnyen él, semmire sincs gondja, csak a zsákot tartja, lakása, fűtése megvan, kap lisztet, zsírt, hagymát, szalonnát és még egy kis pénzfizetést is, és neki más gondja nincs, csak hogy minél kevesebbet lendítsen, csak épp kiszúrja az urak szemét. Ilyenekhez jár Andris.

Móricz Zsigmond: Pillangó

41. Elemezzétek az igéket szerkezetük szerint!

- 1 Száll a madár ágról ágra, száll az ének szájról szájra. (*Arany*)
- 2 Vasútnál lakom, erre sok vonat jön-megy. (*József Attila*)

- 3 Nem szól a harsogó haris a fű közül, még csak egy kicsiny kis prücsök sem hegedül. (*Petőfi*)
- 4 A gyerek állandóan izeg-mozog.
- 5 Mit ugrabugráltok itt, mintha búcsú volna? (*Jókai*)
- 6 Tüstént az ijedség rémképe alászáll, maga is hol zöldül, hol sárgul a császár. (*Arany*)
- 7 Visszapillant a nap a föld pereméről, visszanéz még egyszer mérges tekintettel... (*Petőfi*)
- 8 Jársz-kelsz a világban boldogan. (*Szabó L.*)
- 9 Hazafelé menet útba ejtem a könyvtárat.
- 10 Véghez vittem immár nagy hírű munkámat. (*Zrínyi*)

42. Fejezzétek ki egyetlen szóval azokat a cselekvéseket, amelyeket az alábbi szó értékű szókapcsolatok jelentenek! Melyik színesebb, szemléletesebb: a szó vagy a szókapcsolat?

bakot ló –	dugába dől –	nyakára hág (valaminek) –
lóvá tesz –	tűvé tesz –	nyélbe üt (valamit) –
olajra lép –	kereket old –	fúrja az oldalát –
kötélnek áll –	ölre megy –	napvilágot lát –

A műveltető ige

A műveltető ige azt fejezi ki, hogy **az alany a cselekvést téteti, mással végezteti, vagy okozza, előidézi.**

Például: *Varratok egy új öltönyt a szabómmal.* (– a szabó fogja végezni a cselekvést)

Kihúzatom a fájós fogamat. (– más fogja kihúzni)

A színész **megnevetteti** a közönséget. (– okozza, előidézi, hogy nevessen a közönség)

Petőfi neve a szabadságharcra emlékeztet. (– okozza, hogy mi emlékezzünk)

Szerkezetileg a műveltető igék mind **képzett igék: cselekvő igék származékai.**

Képzőik:

- **-at, -et** – egyszótagú igékhez járul, kivéve azokat a **-t** végűeket, amelyekben a **-t** előtt magánhangzó van: *adat, hozat, kéret, nézet, tartat, bontat, rontat, hintet, festet* stb.;
- **-tat, -tet** – többszótagú igék kapják, meg a magánhangzó + **-t** végűek: *olvastat, számoltat, figyeltet, neveltet; ültet, vettet, fűttet, láttat* stb.;
- **-aszt, -eszt**: *megijeszt, ugraszt, bomlaszt, fagyaszt, függeszt* stb.;
- **-t**: *kelt, csökkent, teremt, tenyészt, vesz, durrant, lebbent, loccsant, kizökkent* stb.;
- **-ít**: *állít, hajlít, veszít, leszállít* stb.

Sok műveltető képzős igénknek már cselekvő igei jelentése van: *vágtat, tüntet, jártat, fürösz*t.

43. Elemezzétek az alábbi mondatok igéit, meghatározva, hogy a cselekvés tétetését vagy okozását fejezik-e ki!

- 1 Rózsa Sándor a lovát ugratja. (*Móricz*)
- 2 Fejfát csináltak, egyszerű fejfámra csak egy sort íratok. (*Petőfi*)
- 3 Sárga szöget veretek a csizmámba. (*Népdal*)
- 4 Kongatják a harangot, űzik már a farsangot. (*Csokonai*)
- 5 Szügyének feszíti nagy öklelő fáját, úgy buktatja hanyatt a lovat s gazdáját. (*Arany*)
- 6 A falra függesztjük a hirdetményt.
- 7 A forgószél nagy homokzsákokat táncoltatott. (*Móra*)
- 8 Kérették nénémet szép király fiának, engem is kéretnek egy koldus fiának. (*Népköltés*)
- 9 A szoba falát sárgára festetjük.
- 10 Őszi vad szél zörgeti a fákat.
- 11 Lobog a gyertya, – a fal hosszán csatáztat kövér árnyakat, mint künn a világ: azért vívnak, hogy engem mulattassanak. (*Illyés Gyula*)

44. Képezzetek műveltető igéket az alábbi cselekvő igékből!

- ad, jár, néz, vág, fog, küld, bont, ront, ránt, tart, fest, sejt
- felel, dolgozik, épít, felemel
- vet, üt, hűt, lát, fut, fűt

45. A műveltető ige sokszor terméketlen szótövekből képzett *-ul, -ül, -ad, -ed, -odik, -edik, -ödik* képzős cselekvő igékkel áll szemben. Írjátok le az alábbiak mellé műveltető megfelelőjüket!

borul – ...	lázad – ...	csillapodik – ...
derül – ...	hasad – ...	gyarapodik – ...
szédül – ...	szakad – ...	betelepedik – ...
kerül – ...	szárad – ...	kificamodik – ...
hárul – ...	szalad – ...	megfutamodik – ...

46. Írjátok ki az alábbi szövegből az igéket és elemezzétek a cselekvés és a cselekvő viszonya szerint!

Az üvegfestés nemes művészetét a szükség hozta létre.

A középkorban ugyanis nem tudtak még összefüggő üvegtáblákat öntetni, hanem kényszerűségből kisebb üvegtáblákból állították össze az ablakokat. A templomok építői hamar rájöttek, hogy különbözőféle színű és alakú üvegdarabokból szép képeket lehet összerakni. Az élénkpiros, kék, zöld és sárga üvegdarabokat ólompántok segítségével illesztették egy-

máshoz. A pántokat úgy hajlították, hogy vastag fekete sávjuk körvonalként írja körül az ábrázolt szentek alakját.

A tarka üvegablakokon átszűrődő fény a nap járása szerint percenként változtatja a színek árnyalatait. A szivárványos sugarak özöne mesészerű hangulatot teremt a lebegő gótikus mennyezetű épület szívében.

*Artnér Tivadar:
A középkor művészete*

47. Pótoljátok az alábbi igékben a hiányzó betűket, és indokoljátok meg az igék helyesírását!

- 1 A nagybácsim minden gyereket taníatja.
- 2 Feset a fiáról egy portrét a piktórral.
- 3 Az igazgató minden tantermet fűet.
- 4 A szomszéd lebonatja a düledező fatartót.
- 5 Elvi etjük a ház elől a szeméthalmot.
- 6 A jó zene elfelej eti velünk a gondokat.
- 7 A mérnök ütemtervet készí et a munkavezetővel.
- 8 A vad alanyt beol atjuk a kertésszel.

A szenvedő ige

A szenvedő ige azt fejezi ki, hogy **az alany nem végzi, hanem elszenved** a mástól kiinduló cselekvést. (Az alany értelem szerint a cselekvés tárgya.)

Például: *A levél megíratik a barátom által.* (= a levelet megírja a barátom)
A rendelet kifüggesztetik a városban. (= a rendeletet kifüggesztik)

A szenvedő igék mind képzett igék.

Képzőjük az *-atik, -etik, -tatik, -tetik* – ugyanúgy kapcsolódik az igékhez, mint a műveltető *-at, -et, -tat, -tet*: *adatik, küldetik, indítatik, rendeltetik, eltemettetik, kiküldetik* stb.

A szenvedő ige már elavult forma, ritkán használjuk.

A szépirodalomban régies-ünnepélyes stílusértéke van.

48. Elemezték az alábbi mondatok igéit, nevezték meg a cselekvést elszenvedő alanyt.

- 1 Amely fa gyümölcsöt nem terem, az kivágattatik és a tűzre vettetik. (*Biblia*)
- 2 Áldassál, emberi Verejték! (*Ady*)

- 3 Adassék a levél Hunyadi Mátyásnak tulajdon kezébe... (*Arany*)
 - 4 Sosem lesz másképp: így rendeltetett. (*Ady*)
 - 5 Szomorú az idő, meg akar változni; talán a rózsámtól kelletik elválni. (*Népdal*)
 - 6 Legyőzetett a gaz ellenség!
 - 7 Közhírré tétetik: a bukfencet most vetik, lehet boronálni, kikelését várni. (*Weöres*)
 - 8 KérjeteK, és adatik nektek, ...zörgessetek, és megnyittatik nektek. (*Biblia*)
 - 9 Elvégeztetett: de semmi sem tisztázott. (*Móricz*)
 - 10 Szent lázadások, vágycak s ifjú hiteK örökös urának maradni: nem adatik meg ez mindenkinek. (*Ady*)
-

49. Alakítsátok át az alábbi mondatokat úgy, hogy a szenvedő ige helyett cselekvő ige álljon, és mondjátok meg, mi történt a szenvedő ige alanyával!

- 1 A zászló magasba emeltetett a zászlótartó által. 2 A bíróság által kihirdettetik az ítélet. 3 A munka nemsokára elvégeztetik. 4 Kineveztetik az új igazgató. 5 A híd főnév hosszú í-vel íratik. 6 A mondat végére pont tétetik.
-

50. Olvassátok el az alábbi szemelvényt! Határozzátok meg a közlésfajtáját és a hangvételét! Feleljetek a szöveget követő kérdésekre!

– Melyek a stílus kellékei? – Szinte ma is látom rám meredni magyar professzorok bütykös mutatóját.

És hallom csengeni a magam félénk szopránját:

– A magyarosság, szabatosság, világosság, széphangzat és előadásbeli kellem.

A magyarosság örvén akkor állították előttem pellengérré először a tatik-tetik-et. A száraz, keszeg ember csak úgy reszketett a dühtől, mikor elénk állította ezt a förtelmes állatot, akit én addig igazán csak a Miatyánkból ismertem, de észre se vettem:

– Szenteltessek meg a Te neved ...

Azóta, a jó Isten bűnül ne vegye, itt se sokat találkoztam vele. Közgyűléseken, törvénykönyvben, hivatalos tóosztokban, hol: igen. De semmi ember elejbe való írásban vagy beszédben nem...

Azt hittem, a tatik-tetik is csak a stilisztikában találtatik már.

A napokban azonban a kezembe került valami kultuszminisztériumi írás. Abból a házból került ki, ahol hivatalból vigyáznak a magyar nyelvre. Szép, nagy akta volt, négy-öt árkus. S minden oldalnak az alján ott acsargott az emberre a szíves figyelmeztetés:

– Fordítottassék!

Az ez, amit eddig úgy írtunk magyarul – már aki írta –, hogy: Fordíts! S amit nagyon udvariasan úgy kellene mondani, hogy: Tessek fordítani! Ámbár sok könyvben láttam már ilyen rövidítéseket: v. ö., l. – ami mindenek tudomása szerint annyit jelent, hogy: vedd össze és lásd. De azt még nem hallottam, hogy valaki az ilyen könyvet földhöz vágta volna, mondván:

– A firkantyúját ennek a szemtelen fráternek, hogy mer ez énvelem tegeződni!

A minisztériumi irkafirka alá valami osztálytanácsos úr neve tétetett. A név, mint láttatik, szégyelltetik, azért íraték olvashatatlanul. Csorba-e, sorba-e, ördög-e, pokol-e: nem tudatik. Kárnak ítéltetik általam. Mert különben az indítványoztatnék tőlem, hogy függesztessék föl ez a gentleman mindaddig, míg meg nem tanulatnak általa a stílus kellékei.

Addig pediglen üttessék meg a magas mennykő által a mi egész közoktatásunk, ... amelynek nagyságos és méltóságos intézői hóbor-tosságból vagy nyegleségből kényük-kedvük szerint török kerékbe a magyar nyelvet.

Móra Ferenc: Fordítottassék

kultuszminisztérium – vallás- és közoktatásügyi minisztérium Magyarországon 1945 előtt

gentleman (ejtsd: dzsentlmen) – úriember

- Mi a szöveg témája?
- Miért helytelenítették a nyelvvelők a szenvedő ige használatát?
- Milyen érvelést hoz fel a szerző amellett, hogy a „tatik-tetik” használata nem magyartalan?
- Miért háborítja fel mégis a minisztérium osztálytanácsosa által használt „fordítottassék” igealak?
- A szöveg melyik része gúnyolja a minisztériumi nyelvhasználatot és hogyan?
- Mi a nyelvészek mai álláspontja a szenvedő ige használatát illetően?

Írjátok át a fenti szöveg utolsó két bekezdését úgy, hogy a szenvedő igék helyett használjátok cselekvő igéket! Mi történik a mondatok alanyával?

A visszaható ige

A visszaható ige azt fejezi ki, hogy **a cselekvés az alanytól indul ki** és **visszahat magára az alanyra**. Az alany tehát nemcsak végzője a cselekvésnek, hanem elszenvedője is.

Például: Zoli **mosakodik**. (= önmagát mossa)
A gyerekek **kergetőznek**. (= kergeti egyik a másikat)

A visszaható igék között vannak:

1 igazi visszaható igék – azt fejezik ki, hogy amit az alany tesz, azt magával teszi. Ezek mindig felbonthatók cselekvő igére és visszaható névmásra.

Például: *fésülködik* (fésüli magát), *bezárkózik* (bezárja magát), *rejtőzködik* (rejt magát), *tolakodik* (tolja magát), *törülkőzik*, *öltözködik*, *tollázkodik*, *vakarózik*, *nyomul* stb.;

2 álvisszaható igék – cselekvésbeli kölcsönösséget vagy belső (lelki) történéseket fejeznek ki.

Például: *verekedik* (veri egyik a másikat), *tegeződik* (tegezik egymást), *ölelkezik*, *csipkelődik* – kölcsönös cselekvések, *bánkódik*, *vívódik*, *gyönyörködik*, *gondolkodik*, *vágyódik*, *tépelődik* – belső történések.

A visszaható igék mind **képzett igék**: cselekvő igék származékai. Képzőik:

- **-ódik, -ődik:** *húzódik*, *vetődik*, *kötődik*, *sértődik*, *gyötrődik*, *kitudódik*;
- **-kodik, -kedik, -ködik:** *ruházkodik*, *tolakodik*, *osztokodik*, *kötekedik*, *gondolkodik*, *bizakodik*;
- **-kozik, -kezik, -kőzik:** *borotválkozik*, *kínálkozik*, *ígérkezik*, *ütközik*, *találkozik*, *vagdalkozik*, *gyülekezik*, *költekezik*;
- **-kőzik, -kőzik:** *zárkózik*, *mérkőzik*, *vetkőzik*;
- **-ózik, -őzik, -ódzik, -ődzik:** *nyújtózik*, *rejtőzik*, *burkolózik*, *mentegetőzik*, *akarózik* vagy *akarózik*, *hallgatózik* vagy *hallgatódzik*, *fogódzik*, *lopódzik*;
- **-ul, -ül:** *gurul*, *tágul*, *feszül*, *merül*, *nyomul*, *térül*, *ellenszegül*.

A visszaható jelentést néha csak körülírással: cselekvő ige + visszaható névmás szerkezettel tudjuk kifejezni: *jól érzi magát*, *feláldozza magát*.

Hasonlóképp néhány műveltető igéből is: *kéreti magát, kínáztatja magát, várhatja magát; a jó bor itatja magát, szerettedi magát, tettedi magát* stb.

Előfordul, hogy a cselekvő igéhez akkor is kapcsolódik visszaható vagy kölcsönös névmási tárgy, ha van visszaható származéka. Ilyenkor a névmásos szerkezetben erősebb a visszaható jelleg: *gyötri magát – gyötrődik, kínozza magát – kínlódik, jól viseli magát – jól viselkedik, gyűlölködnek – gyűlölik egymást.*

Néha a kétféle szerkesztés között jelentéskülönbség van: *barátunknak mutatkozott* (= annak bizonyult) – *barátunknak mutatta magát* (= színlelte a barátságot).

51. Határozzátok meg az igék fajtát és pontosabb jelentését!

① Jól teszi, aki melegen öltözködik ebben a hűvös időben. ② A rendes gyerek őrizkedik a rossz társaságtól. ③ Jó, ha óvakodunk attól, hogy megbántunk másokat. ④ Peti erősen fogadkozik, hogy ilyesmi többé nem fordul elő. ⑤ Ne csak szánakozzunk a kárvalottakon, segítsünk is rajtuk. ⑥ Azon rágódok, bosszankodom, hogy nem sikerült a dolgozatom. ⑦ Összecsap a két versenyző, birkóznak, dulakodnak, marakodnak. ⑧ A terv megvalósítása akadályba ütközik. ⑨ Miért vonakodunk attól, hogy másoknak segítségére siessünk? ⑩ Erősen fogadkozik, hogy többé nem vétkezik.

52. Némely cselekvő igének több visszaható származéka van. Értelmezéteket őket, s mondjátok meg, van-e közöttük jelentéskülönbség, vagy csak stilisztikailag különböznek!

vet: vetődik, vetkőzik
húz: húzódik, huzakodik
ráz: rázódik, rázkódik
vész: vesződik, veszkődik
mos: mosódik, mosakodik

lop: lopódzik, lopakodik
fog: fogódzik, fogózkodik
kér: kéredzik, kéredzkedik, kérkedik
köt: kötődik, kötekedik
felfúj: felfújódik, felfuvalkodik

53. Képezzetek visszaható igéket az alábbi cselekvő igékből! Négy származékot foglaljatok mondatba!

csodál, csúfol, gyötör, tol, von, vonz, őriz, bízik, zár, ígér

54. Az alábbi visszaható igék közül melyik helyettesíthető cselekvő ige + visszaható névmás szerkezettel, és melyik nem? Miért?

dörgölődik, vágyódik, készülődik, rázkódik, fészülködik, gondolkodik, bizakodik, törülközik, vagdalkozik, nyújtózik, hallgatózik, akaródzik.

A ható ige

55. Mondjátok meg, miben különbözik a kiemelt igék jelentése az alábbi mondatokban!

① **Adok** neked egy jó tanácsot, egyebet nem **adhatok**. ② Ha elutazol, majd **írok** neked levelet, akár mindennap is **írhatok**. ③ Nem **beszélek**, mert nem **beszélhetek** az esetről. ④ Nem **tűröm**, nem **tűrhetem** ezt a kihívó viselkedést. ⑤ Aki **vállalkozhat**, az **vállalkozik** is erre a feladatra. ⑥ **Elhalasztjuk**, amit **elhalaszthatunk**.

A ható ige **a cselekvés lehetőségét** jelöli.

Képzője: **-hat, -het**.

Ható igét képezhetünk:

- cselekvő igéből: *mos**hat**, kö**thet**, húz**hat**, ír**hat***;
- műveltető igéből: *mosa**th**at, kö**t**et**het**, húza**th**at, ír**a**th**at***;
- visszaható igéből: *mosako**d**hat, köteke**d**het, húzódo**z**hat, ír**ó**d**hat***.

A ható ige azt fejezi ki, hogy:

- valaki képes, tud cselekedni: *ad**hat**, dolgoz**hat**, ír**hat***;
- valakinek módja, lehetősége, joga van cselekedni: *tanul**hat**, elmeh**et**, vadász**hat**, utaz**hat***;
- a cselekvés valószínűleg bekövetkezik: *esh**et** az eső, elj**ö**het, kitud**ó**d**hat***;
- szerény, udvarias kérés kifejezője: *Kap**hat**nék egy pohár vizet? Mond**hat**ok valamit? Megáll**hat**na itt?*

56. Határozzátok meg a ható igék pontosabb jelentését!

- 1** Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent... (*Radnóti*)
- 2** Örömből, keservből dalforrás fakadhat. (*Arany*)
- 3** Toronytetőkön nézvén nyughelyet: tüzes üszökbe léphetsz, úgy lehet. (*Tompa*)
- 4** Nincsen pénzem, se dohányom, vedd meg, pajtás, a dolmányom: járhatsz benne télbe-nyárba... (*Kurucnóta*)
- 5** Nem főzhetek mindig húst – esztendeje főztem. (*Népdal*)
- 6** Várhatsz, babám, elvárhatsz, míg csak bele nem fáradsz! (*Népdal*)
- 7** Kerülhetsz még oly keserves időkre: kijönnél még az én üzenetemre. (*Népdal*)
- 8** Leülhetek ide melléd?
- 9** Hazám, hazám, édes hazám, bárcsak határod láthatnám! (*Népdal*)
- 10** De szeretnék babám ablakában rózsabimbó lenni! Nem lehetek én rózsá: elhervaszt Ferenc Jóska... (*Katonadal*)

57. Írjátok ki az alábbi szövegből az igéket, és elemezzétek jelentésüket a cselekvés és a cselekvő viszonya szerint!

Amióta Ferkó úr a sógoránál tartózkodott, egyik látogató a másik kezébe adta az ajtókilincset. Egész Bécs szemtől szembe kívánta látni a sokat emlegetett ifjút, akinek már olyan mozgalmas és érdekes múltja volt. Különösen a főnemesség leányos anyái érdeklődtek melegen a birodalom leggazdagabb örököse iránt.

Bécs, mióta a török veszedelem elvonult, nagyot nyújtózott, és kibontakozott középkorias és vidékies merevségéből. És csakhamar fölfedezte magában a könnyed élvezetek fényes és szeretetreméltó metropolisát.

Komor és kopár az élet már csak a császári udvarban volt, amelyet nyomott az örökös pénzzavar és megfagyasztott a spanyol etikett. Az urak azonban, köztük a magyarok is, akiket miután a török kitakarodott, ismét óriási földbirtokhoz juttattak, nagyszerű palotákat építtettek Bécsben, ahol fényes udvart tartottak, a város pedig megtelt jókedvvel, harmóniával és szépséggel.

Herczeg Ferenc nyomán

Ferkó úr – az ifjú II. Rákóczi Ferenc

metropolis – világváros, egymilliónál több lakosú város, amely politikai, gazdasági és művelődési szempontból is jelentős szerepű

etikett – illemszabályok rendszere

58. Írjátok ki az alábbi szövegből az igéket, csoportosítva a cselekvés és a cselekvő kölcsönös viszonya szerint!

Ukrán nemzeti jelképek

Gyakran mondjuk: erős, mint a medve, szép, mint a virág, ravasz, mint a róka. Itt a medve az erő, a virág a szépség, a róka a ravaszság jelképe.

A jelképek által egyetlen szóval gazdag tartalmat fejezhetünk ki.

A legrégebbi jelképek a természet őserőihöz fűződnek. Egyes törzsek a Nap fiának vagy valamely nagy folyó, hegy, villám fiainak tartották magukat, vagy valamely, az életükben fontos szerepet játszó állattól származtatták magukat. Ma is beszélünk még brit (angol) oroszlánról, gall (francia) kakasról, orosz medvéről.

Egy ország, egy nép szimbóluma lehet valamely természeti képződmény: az egyiptomiaké a Nílus folyó, az örményeké az Ararát hegy, a japánoké a Fudzsjama tűzhányó.

Az ukránság legjellemzőbb nemzeti szimbóluma a számtalan népdalban megénekelt Dnyeper folyó, amely végigvonul Ukrajna egész területén és történelmén is. De ilyen a Hoverla, a Kárpátok legmagasabb hegye, vagy a Hortica sziget, amely Zaporizzsja város része, az ukrán kozákság dicső történelmének jelképe.

Ukrán szimbólum a kányafa, a fűzfa, a juhar, a napraforgó.

A híres építmények is lehetnek jelképek. Gondoljunk csak az egyiptomi híres piramisokra, a kínai falra, a római Colosseum vagy az athéni Parthenon romjaira. Párizs jelképe az Eiffel-torony, Londoné a Big Ben, New Yorké a Szabadságszobor, Budapesté a Parlament épülete.

Ukrajnának is van sok, jelképpé nemesült építészeti emléke: a kijevi Szófia-székesegyház. A történelem viharai sok műemléket elpusztítottak. Becsüljük hát meg azt, ami megmaradt – akár nagy székesegyház, akár kis hucul falusi templom.

N. Bibik nyomán

8. Az ige fajai a cselekvés irányulása szerint

A tárgyias és a tárgyatlan ige

59. Az alábbi mondatok mely igéihez tehető fel a *kit?*, *mit?* kérdés, és melyekhez nem?

- 1 Az égi rónán ballag már a hold. (*Juhász Gyula*)
- 2 Ó csillagok, ismertek-e még engem? (*Kosztolányi*)
- 3 Zöld dombok tárják ég felé prémes mezőjüket. (*Babits*)
- 4 S ki hallja meg a költő énekét? (*Arany*)
- 5 Bús, átkos emberhomlokomhoz érve nem reszket hús kezed fehére? Nem félsz-e, hogy fellobban, s füsttel ég el? (*Tóth Árpád*)
- 6 Nem értitek, hogy itt semmi sem él? (*Illyés Gyula*)

Ha az igéhez feltehető a *kit?* *mit?* kérdés, akkor tárgyias jelentésű, ha nem, akkor az ige tárgyatlan.

A cselekvés irányulása szerint az ige lehet tárgyias és tárgyatlan.

- 1 **A tárgyias ige** olyan cselekvést fejez ki, amely az alanytól indul ki, s mint nyelvtani tárgyra másra irányul, másra hat. (Ezért tehető fel hozzá: a *kit?* *mit?* kérdés.)

Például: ír (mit ír?), lát (kit, mit lát?), néz (kit, mit néz?)

Tárgyias minden műveltető ige és a cselekvő igék egy része.

- 2 **A tárgyatlan ige** azt fejezi ki, hogy az ige cselekvése az alanyon kívül másra mint nyelvtani tárgyra nem vonatkozik (Nem tehető fel hozzá a *kit?*, *mit?* kérdés.)

Például: ül, áll, fárad, alszik, mosakodik, találkozik, esik stb.

Tárgyatlan minden szenvedő és visszaható ige (amelyeknek az alanya értelemszerűen tárgya is a cselekvésnek, tehát nem lehet külső tárgyuk), valamint a cselekvő igék jelentős része (elsősorban a mozgást, történést jelentők).

A tárgyas igéket gyakran használjuk tárgy nélkül: *jól lát, rosszul hall, mindjárt kitakarít, a pénztáros visszaad, öt személyre terít* stb.

Sok tárgyas igénknek bizonyos vonzataiban tárgyatlan jelentése is van.

Például: *lát valakit, valamit* – tárgyas, de: *lát vmihez (munkához lát)* – tárgyatlan; *kap valamit* – tárgyas, de: *kap valakin, valamin (kap az alkalmon), kap valamire (lóra kap), kap valamibe (azt sem tudja, mibe kapjon)* – tárgyatlan;

fog vkit vmit, de: fog vmibe – tárgyatlan stb.

Néha a tárgyatlan ige is előfordul tárgyas használatban: *Járja a várost. Éli a világát. Jót alszik.*

60. Határozzátok meg az alábbi versrészletben az igék faját a cselekvés irányulása szerint!

Hajrá, hogy zeng, zúg a vihar!
Megcsapja órjas szárnyival
A reszkető tekét.
Hogy sápad, szepeg most a gyáva,
Hogy búvik sötét odújába,
Hogy félti hitvány életét!
Tépjed, mi korhadt, gyökerestül,
Törj a korcs lelkeken keresztül,
Zúzd testüket ízekre szét!

Komjáthy Jenő: Viharének

teke – itt: földteke, földgolyó

61. Határozzátok meg, hogy a maguk eredeti jelentésében használatosak-e a tárgyas és a tárgyatlan igék!

Minta: *élek* – tárgyatlan ige, tárgyatlan használatban;
törnek – tárgyas ige tárgyatlan használatban, mert a valamire tör vonzatban már nem szerepelhet tárgy

① Ifjú szívekben élek, s mindig tovább, hiába törnek életemre vén huncutok és gonosz ostobák. (*Ady*) ② Csak én vagyok, ki veled érzek (*Komjáthy*) ③ A malomnak nincsen köve, mégis lisztet jár, tiltják tőlem a rózsámat, mégis hozzám jár. (*Népdal*) ④ Beszélgettük apám álmát, a volt s a jövő időket. (*Juhász Ferenc*) ⑤ Ködös emlékek

rezegték át a szívemet. (Móra) ⑥ A téli nap arany nyirettyűi alatt halk nótát reszkettek a meztelen fák. (Szabó Dezső) ⑦ Amikor meg-evett Izményi úr, elterpeszkedett az asztal mellett. (Gergely Sándor) ⑧ Ilyen csekélységekre nem adunk! ⑨ Hajts, kocsis! Nem tiéd sem ostor, sem a ló. (Arany) ⑩ Hol vagy, te durva zsarnok? Hol vannak népeid? Romoknak súlya fekszi mindnyájuk testeit. (Vörösmarty) ⑪ A gyerek félénken lapított a sarokban. ⑫ Senki sem tudhatja, milyen jövő vár rá. ⑬ Hallgass arra, aki okosabb, aki tapasztaltabb!

62. Értelmezzétek az alábbi állandósult kifejezéseket, elemezzétek az igéjüket irányulásuk szerint!

állja a sarat	többre nem futja
éli világát	idejét múlta
hősi halált hal	a bolondját járja
féli az Istent	vért izzad
az igazak álmát alussza	nagyokat alszik
táncot jár	örült eleget
ünnepet ül	sokat búsul

63. Határozzátok meg az alábbi szemelvény stílusát! Mondjátok meg, mitől van olyan nagy kifejező ereje a kiemelt kifejezéseknek!

A cigányok dáridós, víg *nótát rángtak*. Nagy fekete szemeik panaszos szájak voltak, és örök *éhséget sírtak*. Sápadt arcukban didergett a megkorbácsolt rabszolga. De kezük piros csuhajokat tépett elő a fekete fából, de tagjaikat legényesen illegették, de ajkuk *mosolygóst verejtékezett*. Hadd mulassanak azok, akik fizetnek.

És mulattak azok, akik fizettek. Mohón, rohanva töltöttek ételt és italt magukba. Lelkendezve, gyorsan megmelegített, kifényesített szavakat dobáltak egymásba. Itt-ott kacagás-gyöngyöket is fűztek a villany fényes cérnáira... Némelyek kidobálták karjaikat a levegőbe, némelyek utána dudorásztak a zenének...

A nóta kibontott hajjal ropta örült táncát. A cigányok, síró szemű, síró kacagású szegény ördögök *tiportak a hangok fekete gerzdejében*. A mámor vastag bora *befolyta a vendégeket*. – Jaj, lelkem van, lelkem van, bizonyisten örökkévaló vagyok! – *vacogta bennük az élet*. És a kocsma óráján rohant tova a percmutató.

Szabó Dezső: *Különös utazás*

A kiemelteken kívül mely igéknek van még stílusfestő szerepe a szemelvényben?

9. Az ige fajai a cselekvés minősége (lefolyásának módja) szerint

A cselekvés minőségén a cselekvés végbemenetelének, lefolyásának, a történésnek a mikéntjét, módját értjük, azt, hogy huzamosabb vagy pillanatnyi ideig, megszakítás nélkül vagy megszakításokkal, elaprózva történik-e a cselekvés.

A cselekvés minősége szerint az ige lehet:

- tartós-huzamos történésű: folyamatos és gyakorító;
- pillanatnyi történésű: mozzanatos, kezdő, befejezett.

A tartós-huzamos történésű ige

Azt fejezi ki, hogy az alany **tartósan, huzamosan** cselekszik.

Lehet folyamatos vagy gyakorító.

① A **folyamatos ige** azt fejezi ki, hogy a cselekvés folyamatos, nem befejezett: *ír, olvas, takarít, kapál, bandukol, ballag, fut* stb.

A folyamatosságot kifejezheti:

- a puszta ige: *A tikkadt fecskék álmosan **repülnek**.* (Kosztolányi)
- a képző:
 - g**: *csobog, cincog, mekeg, zümmög, berreg, kopog, zörög,*
 - ong, -eng, -öng**: *csapong, hullong, terjeng, feszeng, dühöng, füttyöng,*
 - ol, -el, -öl**: *kortyol, kuruttyol, kelepel, püföl;*
- a hátravetett igekező: **Ereszkedik le a felhő.** (Petőfi)

② A **gyakorító ige** azt fejezi ki, hogy a cselekvés gyakran, ismételve vagy megszakításokkal, elaprózva történik: *repked, szurkál, lökdös, csapkod* stb.

A gyakorító jelentést kifejezheti:

a) gyakorító képző. A fontosabb gyakorító képzők:

- **-gat, -get**: *olvasgat, írogat, fésülget, üzenget, csalogat, szerepelget;*
- **-oz, -ez, -öz**: *hordoz, toldoz, küldöz, epedez(ik), éledez;*
- **-kod, -ked, -köd**: *csapkod, kapkod, csipked, lépked, köpköd, röpköd;*

- **-gál, -gél, -igál:** *kapargál, keresgél, rongál, huzigál;*
- **-doz(ik), -dez(ik), -döz(ik):** *ájudozik, hüledezik, lengedez, rémüldözik, játszadozik;*
- **-dos, -des, -dös:** *csapdos, kapdos, csipdes, repdes, verdes, lökdös;*
- **-dokol, -dekel, -dököl:** *bujdokol, fuldokol, nyeldekel, tündököl, öldököl;*
- **-dogál, -degél, -dögél:** *álldogál, fújdogál, éldegél, üldögél, jódögél, mendegél;*
- **-ongat, -ingat, -inget:** *kurjongat, szolongat, sikongat, kacsingat, tekinget;*
- **-ász(ik), -ész(ik):** *nyargalász, kotorász(ik), heverész, legelész(ik), kacarász.*

b) gyakorító jelentést fejez ki a megismételt igekötő is: *megmegáll, fel-felnéz, el-elmegy, bele-belekottyán, ki-kitekint* stb.

64. Határozzátok meg az igék faját a cselekvés minősége szerint! Mondjátok meg, mi a cselekvés minőségének a kifejezője!

- 1** Dühöng a léckerítés leheletünktől, mint ha vihar dühöng. (*József Attila*)
- 2** Zúg-búg a szél, kipked-kapkod, ablakot és ajtót csapkod. (*Móricz*)
- 3** A puszták tava zsibong hangosan; ezer madár csapdos, hápog, riad. (*Tompa*)
- 4** Lágy, hízelgő szellők lengedeznek. (*Jókai*)
- 5** Csillanó tükrén a tónak, mint az árnyék, leng a csónak. (*Vajda*)
- 6** Fel-felnézek csendben a csillagos égre. (*Népdal*)
- 7** Kiállok a kiskapuba, arra járnak a fonóba a lányok, jaj, de búsan nézegetek, szomorúan tekingetek utánuk: el-elnézem mindegyiket. (*Fráter Béla*)
- 8** Be-bejárok a faluba édes Iluskámhoz. (*Heltai Jenő*)
- 9** Kerestem őt, ahol csak ember él; kerestem, ahol a vad bujdokol. (*Vörösmarty*)
- 10** Bujdosik az éren, bujdosik a nádon, nincs hová lehajtsa fejét a világon. (*Arany*)

65. Határozzátok meg az igék és származékaik fajtát a cselekvés minősége szerint! Értelmezzétek őket!

csap – csapdos, csapkod, csapong
száll – szálldos, szálldogál, szállong, szállingózik
áll – álldogál, állong, ácsorog
ül – üldögél, ücsörög
dül – dülöng, dülöngél, düledezik
vág – vagdal, vagdos
ront – rontogat, rongál, roncsol
szűr – szűröget, szürcsöl, szüremlik
fut – futkos, futkározik
süt – sütöget, sütkérezik

66. Képezzetek gyakorító igéket az alábbi folyamatos igékből! Nevezzétek meg a képzőt!

ver, szab, tör, dalol, fárad, csíp, bújik, kapar, karmol, ámul

A pillanatnyi történésű ige

A pillanatnyi történésű ige azt fejezi ki, hogy amit az alany tesz, azt csak egyszer, egy pillanatnyi ideig teszi, vagy a cselekvés kezdő, illetőleg befejező mozzanatát jelöli.

A pillanatnyi történésű ige lehet mozzanatos, kezdő és befejezett.

1 A **mozzanatos ige** az egyszeri, pillanatnyi cselekvést jelöli.

Például: *csörren, csobban, zörren, szökken.*

A mozzanatos jelentést rendszerint képző fejezi ki:

- **-an, -en:** *durran, villan, csattan, lebben, csörren, dörren;*
- **-int:** *csavarint, kanyarint, pödörint, sodorint, suhint;*
- **-ant, -ent:** *horkant, kortyant, kurjant, köhent, tüsszent, csippent.*

A mozzanatos ige rendszerint azonos tövű folyamatos igével áll szemben:

kopog – koppan, recseg – reccsen, dörög – dörren; horkol – horkant, köhög – köhint, kortyol – kortyint stb.

2 A **kezdő ige** azt fejezi ki, hogy a cselekvés elkezdődik, hirtelen beáll: *gyullad, kigyúl, ébred, elmosolyodik, felzúg* stb.

A kezdő jelleg kifejezője lehet:

a) képző:

- **-ad, -ed:** *fullad, gyullad, lázad, ébred, gerjed, terjed;*
- **-dul, -dül:** *csendül, pendül, rezdül, kondul, mozdul, perdül;*
- **-dít:** *indít, csendít, kondít, mozdít, pezsdít, fordít;*
- **-od(ik), -ed(ik), -öd(ik)** (rendszerint igekötővel): *iramodik, megfutamodik, lekuporodik, elmosolyodik, elpiytyeredik;*
- **-all, -ell:** *rivall, szökell, fuvall, lövell, nyilallik;*

b) igekötő: *felzúg, felharsan, megvillan, fellebben, megkondul, megdobban, elindul, kigyúl* stb.

3 A **befejezett ige** azt fejezi ki, hogy a cselekvés befejeződik, bekövetkezik a záró, befejező mozzanata.

A befejezettség kifejezője az igekötő: *elolvas, megáll, megfordul, kimegy, megmosakszik, felöltözködik, megcsináltat, megírat* stb.

67. Határozzátok meg az igék faját a cselekvés minősége szerint, megnevezve az igei minőség kifejezőjét!

1 Elvágat a falka szélnél sebesebben, utána fehér köd, a föld pora lebben. (Arany) 2 A bögrét két kezébe fogta, úgy estefelé egy vasárnap, csendesen elmosolyodott. (József Attila) 3 Elrepül a szép kikelet, s örömeink elmúlnak. (Berzsenyi) 4 Felbukkan a várt nap kéklő hegyek ormán. (Arany) 5 Hát megől most nagy-sok sűrű daru rebben, vadlúd rivall. (Arany) 6 Amott kerekedik egy fekete felhő, abban tollászkodik egy fekete holló. (Népdal) 7 Éktelen dühre gerjedt, arca kivörösödött. (Kosztolányi) 8 Ébredj, hazám, mert ha most nem ébredsz, soha többé nem lesz ébredésed. (Petőfi) 9 S ha az álom, ez a balzsam leragasztja a szemet, álmohajók kürtje harsan. (Juhász Gyula) 10 Még egy darabka hó itt-ott kivillan, de a tavon nem látni már jeget. (Arany János) 11 A legények kurjongatnak, szinte reng belé az ablak. (Petőfi) 12 A majszternek egyszerre elsavanyodott az ábrázata, végigméregtetett a szemével, aztán kelleetlenül legyintett. (Móra)

68. Az alábbi folyamatos igékhez írjátok le mozzanatos történésű megfelelőjüket!

dobog – ...	csattog – ...
csavar – ...	cseng – ...
csobog – ...	pattog – ...
pödör – ...	peng – ...
kopog – ...	villog – ...
köhög – ...	kong – ...
rezeg – ...	durrog – ...
pillog – ...	zeng – ...

69. Értelmezzétek az alábbi igepárokat! Van-e közöttük jelentéskülönbség, vagy csak a cselekvés minősége szerint különböznek?

robog	robban	zuhog	zuhan
pöfög	pöffed	pereg	perdül
lő	lövell	szökik	szökell
szipog	szippant	riog	riad
kocog	koccan	rebeg	rebben

70. Elemezzétek az alábbi versrészlet igéinek jelentését mindhárom szempont szerint!

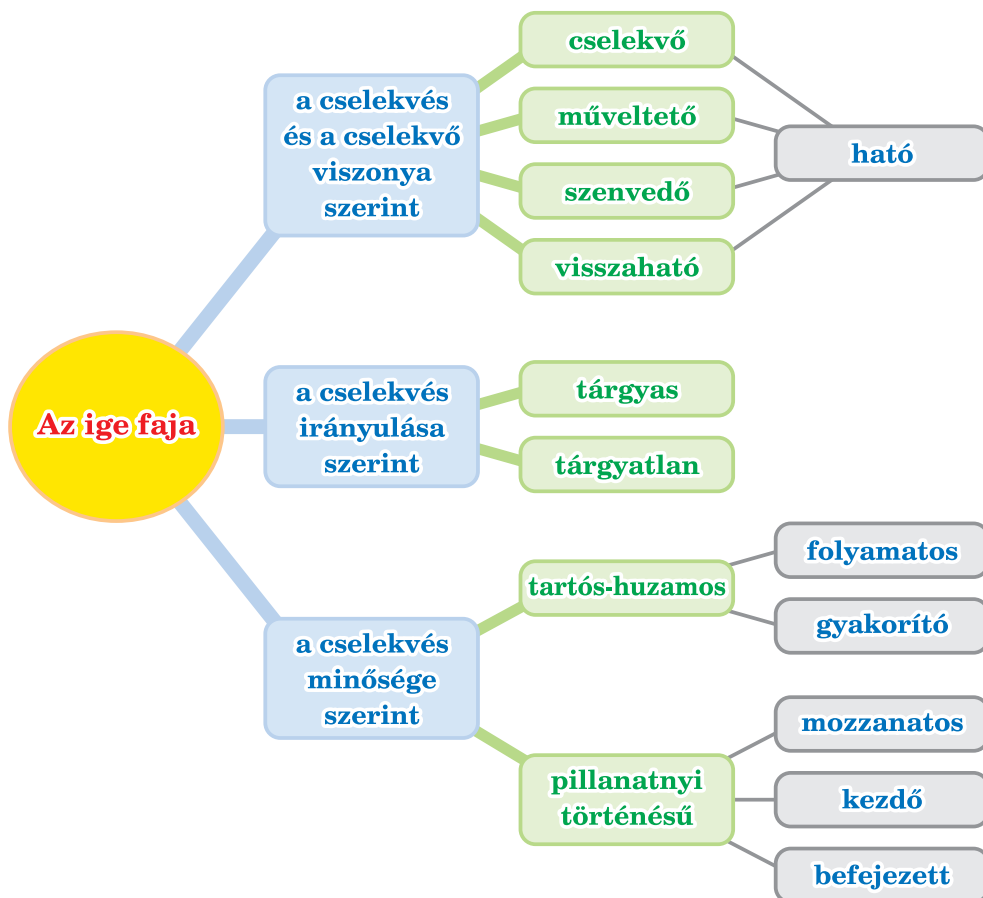
Este van, este van, ki-ki nyúgalomba!
Feketén bólingat az eperfa lombja,
Zúg az éji bogár, nekimegy a falnak,
Nagyot koppan akkor, azután elhallgat,

Mintha lába kelne valamennyi rögnek,
Lomha földibékák szanaszét görögnek,
Csapong a denevér, az ereszt sodorván,
Rikoltoz a bagoly csonka, régi tornyán.

Ballag egy cica is – bogarászni restell –
Óvakodva lépked, hosszan elnyúlt testtel,
Meg-megáll, körülnéz: most kapja, hirtelen
Egy iramodással a pitvarba terem.

Arany János: Családi kör

Az ige fajai jelentése szerint

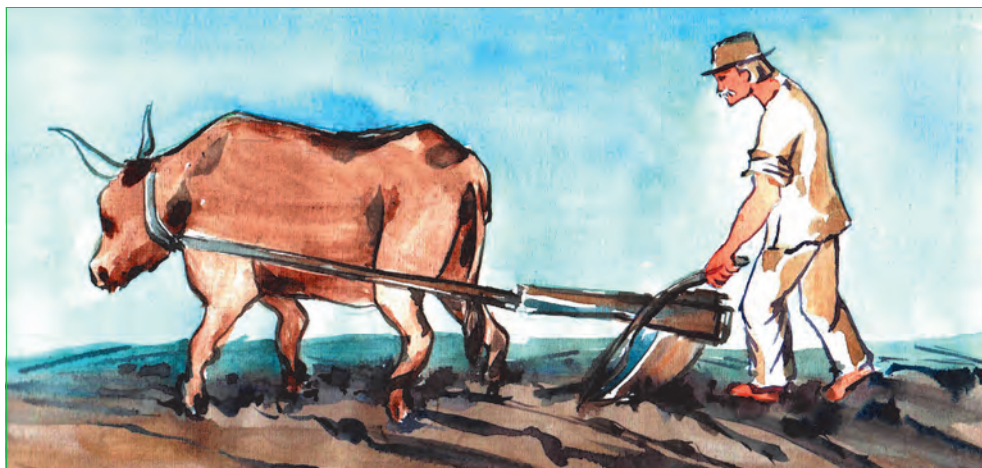

71. Másolás közben pótoljátok a hiányzó betűket, megindokolva a helyesírást! Elemeztétek az igéket jelentésük szerint!

- 1 Verecke híres útján jötten én, fülemben még ősmagyar dal riva . (Ady)
- 2 Még nem riogo az őrségen a kürt, mikor már ébren volt a nép. (Tömörkény)
- 3 Volt erdők és ó-nádasok láncolt lelkei riadoznak. (Ady)
- 4 Korán reggel ritkán ri ant a rigó. (Mondóka)
- 5 A sarokban valami egér mo orog.
- 6 Űlj meg itten az ölemben, de ne mo anj. (Petőfi)
- 7 A toronyban baglyok nyi ogtak.

- 8 A vad olykor hátra horkol, majd mint vert eb, szűkül és nyí. (Arany)
- 9 Dörgött, villámlott, nagy csöppekbe poogott a zápor. (Kosztolányi)
- 10 Ne nyíogj, mint a kis csikó. (Mikszáth)
- 11 Nyíákolnak a kis kutyakölykök.
- 12 Mindjárt megfojtalak, ha egyet nyiansz! (Jókai)
- 13 Künn a diók zajjal poannak a földre. (Babits)
- 14 Az erdőt mosó eső csendesen pololja a falevelet, a száraz avart. (Bársony)

72. Az alábbi szemelvényből írjátok ki az igéket és elemezzétek őket jelentésük szerint!

Pöhöly apa egyik barázdát másik után hasította. Az eke vasa olykor vakítóan csillámlott ki a fekete földből. A Szegfű dologértő lassúsággal húzta az ekét. Csendes volt a táj. Szabó Örszi a szomszédos földön hajladozott, vetette a kukoricát...

A szántóföldek nedves illata föl-föláramlott olykor a levegőben, s odahallatszott hozzájuk Pöhöly apának a szelíd biztatása:

– Gyí, Szegfű, gyí!

De nini, elborult az ég. Hamuszínű felhők tolongtak egymásba a magasságban. A fecskék nagy kanyarulatokban szálldosnak. Az ég megdördül. Az Istennek tüzes nyila általcikázik a felhőkön. Egy földet rendítő harsanás, dörgés, s a következő percekben már zuhog a zápor.

Gárdonyi Géza: Pöhölyék

10. A hangutánzó és a hangulatfestő igék

A hangutánzó igék **beszédhangokkal érzékeltetik** emberek, állatok, természeti jelenségek hangját vagy eszközök, tárgyak keltette jellemző hangokat.

Például: *gügyög, gagyog* – kisgyermek szavakat nem alkotó hangokat ejt ki;
dadog – beszédzavar miatt a szavak első tagját akadozva, megismételve ejti ki;
gágog – liba erős, elnyújtott hangot hallat;
csörög – több apró tárgy egymáshoz ütődve zörgő hangot ad;
serceg – tűz, égő fa, forró zsír pattogva sziszegő, percegő hangot ad;
ketyeg – az óra, vagy más hasonló műszer tik-tak hangot ad.

A hangutánzó igék többsége szerkezetileg képzett szó: hangutánzó tövek (indulatszók) származékai.

Sok hangutánzó tőből a cselekvés folyamatosságát vagy mozzanatoságát jelölő párhuzamos alakok képezhetők.

Például: kopog – koppan, recseg – reccsen, pattog – pattan, csobog – csobban stb.

De sok ikerszó is van a hangutánzó igék között.

Például: csireg-csörög, hebeg-habog, ripeg-ropog, dirmeg-dörmög, tiktakkol, irkafirkál

A hangulatfestő igék a pusztá **hangalakjukkal érzékeltetnek** valamely cselekvést.

Például: *ballag* – lassan, kényelmesen lépegetve halad;
bandukol – lassan, tétovázva, gondolatokba merülve megy;
cammog – lustán, nehézkesen, meg-megrogyadozva, lassan megy;
vánszorog – lassan, testét csak nehézkesen vonszolva, alig mozogva jár;
gürcöl – fáradtságos, megerőltető, nem kedvére való munkát végez;
villog – szaggatott, éles fénnel fel-felragyog.

Közöttük is találunk ikerszókat: *illeg-billeg, izeg-mozog, ireg-forog, irul-pirul, kitteg-kattog*, valamint hozzájuk hasonló álikerszókat: *csillog-villog, csurran-cseppen*.

A hangutánzó és hangulatfestő szavaknak igen fontos szerepük van a stílus árnyalásában.

73. Elemezzétek és értelmezzétek az alábbi mondatok hangutánzó és hangulatfestő igéit!

- 1 Ropog a tűz, messze süt a vidékre. (*Arany*)
- 2 Kicsi fejsze csitteg-csattog, bükkfa lángja pitteg-pattog. (*Móricz*)
- 3 Szánt az ökör, sej, haj, csörög, csattog a járom. (*Népdal*)
- 4 Láncra akasztva fortyogott egy nagy rézüstben valami. (*Jókai*)
- 5 Zörög a kocsi, pattogtat Jancsi – talán értem jönnek. (*Népdal*)
- 6 Szívünk nyugtalanul zakatol, mint hajszott szerkezet. (*Babits*)
- 7 Megkívánta a természete, hogy folyvást tébláboljon a szobában. (*Jókai*)
- 8 Zümmög a hegedű, brümmög a bőgő. (*Gárdonyi*)
- 9 Akkor zizegtek halkán búcsút a sárgult hulló levelek. (*Ady*)
- 10 Édesapám is csetlett-botlott, szédült, morgott... s türelmetlen volt. (*Móricz*)
- 11 Ne irkafirkálj a falra!
- 12 Nézd, hogy fickándoznak a kis csikók!

74. Határozzátok meg az alábbi szemelvény közlésfajtáját és stílusát! Elemezzétek a hangutánzó és hangfestő igéket!

– Halál – sóhajtotta a levél, és elvált az ágtól. Egy-két percig libegett-lengett az ősz titkos sóhajtásai szerint. Aztán lehullt az irgalmatlan sárba. Mindjárt nagy buzgón oda is ragadt. Hogy rothadjon, hogy sárrá legyen ő is, hogy új szerepben vegyen részt a nagy világ-mókában...

– Halál – nyögte halk neszezéssel az ágacska. És eltört, mintha láthatatlan kéz roppantotta volna meg. Aztán már ő is ott volt a sár súlyos hullámai közt...

– Halál – sziszegte a csipkebokor. Megreszketett didergő feje, és a vörös bogyók hulltak a sárba. Apró vércseppek az ősz felmarcangolt testén.

És millió levél, millió ágacska, bokor, fűszál, haldokló virág mondta: – halál.

Szabó Dezső: A kötél legendája

Az igéken kívül vannak-e egyéb hangutánzó szavak a szövegben? Milyenek?

75. Képezzetek hangutánzó igét (lehetőleg többet is) az alábbi indulatszó-tövekből és elemezzétek őket a cselekvés minősége szerint!

csiv-, kopp-, csob-, rez-, zör-, tip-top-, kip-kop-, csir-csörr, zimm-zümm

76. Az alábbi vers egy tarka, hangos kép: a hangjukkal mutatja be a madarakat. Írjátok ki a hangutánzó szavakat, és gyűjtsetek más madarak hangját utánozókat!

Madárszó

Kertünk ma hangos tengelic-tanya,
az erdőn pintyszó cseng és cinkeszó
csetteg, de már nótát indítana
a barkás fűzön egy hevült rigó.
A mandulafán víg szajkó rikolt.
A zöld harkály ívelve látogatja
fáim törzsét, de még egyet se szólt.
Vajon milyen rémségre tartogatja
az őrült tavaszi sikolyt?

Áprily Lajos

11. Az igék stílusértéke

Az igék legfőbb sajátossága a névszókkal szemben, hogy érzékelte-
tik a változás, a mozgás folyamatát, s így **használatuk aktivitást,
mozgalmasságot visz a stílusba.**

Például: Szinte *sercent*, hogy *nőtt* a fű,
Zengett a fény, *tüzelt* a Nap.
Szökkent a lomb, *virult* a föld,
Táncolt a Föld, *táncolt* az ég...
Ady Endre: Májusi zápor után

Másnap reggel már az egész falu künn volt a földeken. *Hasogatták,*
cirógatták, tépték a jó öreg földet, s az *fakadott, csírázott, virágzott*
ajándékozó ős bőséggel, mintha most csinálna először tavaszt.

Szabó Dezső: Kell a kereszt

Az igének igen nagy tömörítő lehetőséget és kifejezésbeli sokszínű-
séget ad a belesűrítendő tartalmi gazdagság (cselekvő, műveltető,
szenvető, visszaható, ható jelleg, a történések minőségének, a cse-
lekvés tárgyának megjelölése). Az igeképzők, az igekötők sokasága
hihetetlenül gazdag árnyalatnyi finomság kifejezését teszi lehetővé.
Az ige jelentőségét még növeli az, hogy állítmányként a mondat köz-
zéppontja, s így a többi mondatrész is – a jelző kivételével – hozzá
kapcsolódik, tovább gazdagítva a jelentéstartalmát.

Az ige tőváltozatai, ragozásbeli alakváltozatai sokféle színezetet
kölszönöznek a stílusnak. Íme néhány példa:

Régies, ünnepélyes hangulatot keltenek:

- a régies igeidők:

Mondá az Úr: legyen világosság, és *lőn* világosság. (*Biblia*)

Már hó *takará* el a bérci tetőt. (*Petőfi*)

Vadat úzni *feljövének* hős fiai szép Enéhnek. (*Arany*)

- a régies tőváltozatok (a *hí–hív*, *ví–vív*, *ó–óv* alakpárok rövi-
debb formái):

Hogy *vítt* ezerekkel! hogy *vítt* egyedül! (*Arany*)

Úgy anyám! kecsgetesd ölbeli ebedet,
Ójad fúvó széltil drága gyermekedet. (*Arany*)

Rákócziak, Bethlenek
Ide s tova már mesévé *lettének*. (*Arany*)

Választékossá teszik a stílust:

- a mássalhangzó-torlódást feloldó formák a *mondta-mondotta, szólt-szólott, küldte-küldötte* alakpárok közül:

Mondottam, ember: Küzdj és bízva bízzál! (Madách)

Édes anyámasszony ezt neked *küldötte*,
Maga dagasztotta, maga is sütötte. (Arany)

- az ikesen ragozott alakok:

Mintha ő is *ennék*, úgy mozgott a szája. (Arany)

Be szép vagy, be nagyon *illel* leventének. (Arany)

A művészi hatást fokozzák:

- a hangutánzó, hangulatfestő igék:

A Tiszaparton halkán *ballagok*.
És hallgatom, mit sírnak a habok. (Juhász Gyula)

Nyár-éjszakán a grófi szérün
Reccsen a deszkapalánk,
S asztag-városban pirosan
Mordul az égre a láng. (Ady Endre)

- a zenei hatáskeltésre alkalmas, azt fokozó igék:

Ősz húrja *zsong*,
Jajong, busong
a tájon... (P. Verlaine – Tóth Árpád)

A szeptemberi bágyadt búcsúszónál
Szeme színére *visszarévedek*. (Juhász Gyula)

Játékos, tréfás, vidám hangulatot vihetnek a stílusba:

- a hangutánzó igék:

Málhás szekerektől *csörömpöl* az utca. (Arany)

A szoknyája ha mozdult, *csicsogott* a csataktól. (Mikszáth)

- az ikerigék:

Muzsika szól, *cseng-bong* a levegő. (Mikszáth)

A párok táncoltak, *iregtek-forogtak*. (Mikszáth)

Népies ízt, családi-bizalmas jelleget kölcsönöznek a stílusnak:

- a köznyelvi, népnyelvi formák (például a *kellene* mellett élő *kéne, kén'*):

El kéne indulni, meg kén' házasodni,
csak még az a kérdés, kit kéne elvenni (Népdal)

Megyen már a hajnalcsillag lefelé,
Az én édes galambom most megyen hazafelé. (Népdal)

A juhásznak úgy is nagy melege vagyon. (Petőfi)

77. Mondjátok meg, mely igéknek és milyen stílusfestő szerepe van az alábbi versben!

Nyírfa voltam

Azt álmodtam, hogy nyír vagyok, Egy karcsú kéz hajlik felém
s ezüst kéreg borítja testem, s a kérget késsel megcsapolja,
töveknél forrás-ér gagyog, s forrást buggyant a kés helyén,
levelem a fénybe feresztem. minthogyha bor kútforja volna.

Csúcs-ágamon rigó fütyül, Sebemből friss öröm fogan:
erőm feszül a mély gyökérben, szép, szomjas száj csókolja nedvem,
s finomlombos gallyamba gyűl – S éjjel suhogok boldogan
s kérgem alatt zsong-zsong a vérem. egy vad tavaszi fergetegben.

Áprily Lajos

fereszt – fűröszt

78. Határozzátok meg az igék hangulatát és stílusértékét az alábbi mondatokban!

① Nép, mely dicsőt, magasztost így magasztal, van élni abban hit, jog és erő! (Arany) ② Édesanyám a maga naiv kis szívével csak lelkezendett, nem tudott hová lenni a boldogságtól. (Móricz) ③ Lelkemtől lelkezett gyönyörű magzatom, csakhogy szép orcádat még egyszer láthatom! (Arany) ④ Esik eső, szép csendesen csepereg, Rózsa Sándor a csárdában kesereg. (Népdal). ⑤ A kishegedű, amely eddig egyhangú zenével cincogott, bizonyos időre elhallgatott. (Krúdy) ⑥ Hullámoz a víz, reng a könnyű sajka, reng, mint a bölcső, melyet ráncigál szilaj kezekkel a haragvó dajka. (Petőfi) ⑦ Nézőtétek: izzad tar mezőkön, sarcol a rögből életet, ... tépázza ég és föld viharja, csókolja ég és fellegek. (Juhász Gyula) ⑧ Az én életem nem élet... És ahogy ezt átgondoltam, szinte vért verejtékeztem. (Gárdonyi) ⑨ Sokáig tépelődött azon, hogy mitévő legyen. ⑩ Aladár elkezdett korhely lenni, ivott, dorbézolt, tivornyázott egész éjszakákon át. (Mikszáth)

12. Az igetövek

79. Elemezzétek szerkezetileg az igéket, figyeljétek meg az igetöveket az igei származékokban is!

① Dombon lakom, ott van az én lakásom. ② Sokat olvasok, olvasó ember lett belőlem, érdekel minden olvasnivaló. ③ Csak járt, csak járkált, pedig nehezebbre esett a járás. ④ Amit más érez, én is érzem. ⑤ Ijesztő a dörgés, ha az ég dörög. ⑥ Alszik a ház, aludj te is, az alvás pihentet. ⑦ Vettem két könyvet, de veszek még többet is. ⑧ Arra megyek, amerre te mentél.

Mint látjuk, egyes igék töve a toldalékok előtt változatlan marad, másoké viszont bizonyos toldalékok előtt megváltozik. Tehát az igetövek között is vannak egyalakú és többalakú tövek.

Az igetövek többsége **egyalakú**, és mássalhangzóra végződik. Ezek a toldalékok előtt változatlanok maradnak, nincs tőváltozatuk (melléktövük).

Például: fél – félek, félttem, félj, félelem;
néz – nézek, néztél, nézne, nézés, nézeget;
hall – hallom, hallottad, hallani, hallás stb.

Mint a szótövek általában, az igető is lehet:

- **abszolút szótő**, amely további elemekre nem bontható:

néz, olvas, vigyáz stb;

- **relatív szótő**, amely több szóelemből áll, de még kaphat további toldalékot:

nézeget, olvasgat, számol, mosolyog, vizez, hegedül stb.

Az igetövek egy kisebb csoportja azonban **többalakú**: két vagy több tőváltozatuk, melléktövük van.

Például: mozog – mozgok, mozgott, mozgás;
sodor – sodrok, sodrás;
jön – jövök, jöttem, jövedelem;
nyugszik – nyugodj, nyugvás, nyugtat, nyugalom.

13. A többalakú ige

A többalakú ige típusai a következők:

- a) hangzóhiányosak: *pezseg* – **pezsgett**, *pótol* – **pótlás**;
- b) hangrövidítők: *ír* – **irkál**, *húz* – **huzakodik**, *tűr* – **türelem**;
- c) *d-t sz-szel* váltakoztatók: *melegszik* – **melegedtem**;
- d) *gy-t n-nel* váltakoztatók: *megy* – **mentem**, *van* – **vagyok**;
- e) *v-s* töváltakoztatúak:
 - csupán *v-s* tövűek: *nő* – **növök**, **növés**, *lő* – **lövök**, **lövő**;
 - *sz-v-s* töváltakoztatúak: *tesz* – **tevés**, **tevékeny**, *eszik* – **evés**;
 - *sz-d-v-s* töváltakoztatúak: *alszik* – **aludtam**, **alvás**.

1 A hangzóhiányos ige

Jellemzőjük, hogy az alaptövéük (szótári tövéük) utolsó szótagjának magánhangzója a melléktőből hiányzik:

- alaptő: *mozog*
- melléktő: *mozg-*

Ebbe a csoportba csak két- vagy többszótagú ige tartoznak: *-l*, *-z*, *-g*, *-r* képzős, többnyire elhomályosult származékok:

- *énekel*, *pótol*, *tékozol*, *irigyel*;
- *érez*, *sebez*, *hímez*, *jegyez*;
- *rezeg*, *andalog*, *tévelyeg*, *támolyog*, *csámborog*;
- *tipor*, *sodor*, *seper*, *gyötör*, *kotor* stb.

Az ide tartozó ikes ige szótári alakjában a hangzóhiányos tövet találjuk:

ugrik – *ugorjon*, *hajlik* – *hajoltak*, *csuklik* – *csukolják*, *ömlik* – *ömljön*, *romlik* – *romolna* stb.

2 A hangrövidítő tövek **í**, **ú**, **ű** hangja a melléktőben rövidre vált, de csak egyes képzős származékokban (a ragozási sorban változatlan marad):

- alaptő: *ír*
- melléktő: *ir-*

Az ide tartozó igék egyszótagúak: *sír – **sirat**, **siralom**, hív – **hivatal**, **hivalkodik**, csíp – **csipdes**, **csipeget**, nyílik – **nyiladozik**, **nyilatkozik**, fül – **fullad**, **fuldokol**, fúr – **furakodik**, **furdal**, fűz–**fűzér**, **fűzet**, gyűr – **gyürkőzik**, hűl – **hüledezik**, szűnik – **szüntet**, **szünet**, szűnős-**szüntelen**, tűnik – **tüntet**, **tünemény** stb.*

3 A **-d-t sz-szel** váltakoztató tövek: két tőváltozatuk van:

*öregedik – **öregszik**, melegedik – **melegszik**, verekedik – **verekszik**, veszekedik – **veszekszik**, megelégedik – **megelégszik**, gazdagodik – **gazdagszik** stb.*

Mindkét tőjük szótári tő: párhuzamos szóalakok.

Az *sz-es* tő használata korlátozott: csak a személyragok előtt találjuk (a többes szám 2. személy kivételével: *ti melegedtek*).

Ebbe a csoportba csak *-od, -ed, -öd, -kod, -ked, -köd* képzős igék tartoznak.

4 A **gy-t n-nel** váltakoztató tövek:

Ebbe a tőtípusba mindössze két ige tartozik: *megy, van*.

A *megy* tőváltozatai: *megy* (alaptő), *men-*, *mé-* (melléktövek).

Ragozása: *megyek, mégy, megy, megyünk, mentek, mennek; mentem...; mennék...; menjek...*

A *van* tőváltozatai: *van* (alaptő), *vagy-*, *val-*, *vol-* (melléktövek).

Ragozása: *vagyok, vagy, van, vagyunk, vagytok, vannak; voltam...; volnék...; vala.*

5 A **v-s** tőváltozatú igék

Ezeknek az igéknek *v-s* melléktöve van: az *-ás, -és, -ó, -ő* képző előtt mindig, másutt csak elvéve:

- lő: **lövés, lövő, lövök, lövünk**;
- eszik: **evés, evő, evett**;
- fekszik: **fekvés, fekvő**.

- a) A csupán *v*-s változatúak alaptöve hosszú magánhangzóra végződik, ez a melléktőben rövidre vált.

Kilenc ige tartozik ide: *fő, ló, nő, szó, rí, ró, nyí, nyű*, valamint a *jön* (régiesen: *jő*).

Tőváltozataik: alaptő: *ló: lösz, lönek, löttem, lójön*;

melléktő: *löv-: lövök, lövünk, lövés*.

A régi nyelvben ide tartozott a *hí, szí, ó, ví, fú, bú* ige is, de ezek ma már egyalakúak, *v*-re vagy *j*-re végződnek: *hív, szív, óv, vív, fúj, bújik*. A régi *v*-s tövük csak egy-két származékban maradt meg: *fúvós, fuvalom, búvóhely*.

A *nő, fő* ige *nől, föl* alakja tájnyelvi, a választékos nyelvhasználatban kerülendő.

- b) Az *sz-v*-s tövűek közé hét ige tartozik: *lesz, tesz, vesz, visz, hisz, iszik, eszik*.

Négy tőváltozatuk van:

- alaptő: *lesz: leszek, leszel, leszünk*;
- melléktövek: *lev-: levés, levő*;
le-: lettem, legyen, lenne;
lé-: lét, létezik, légy.

- c) Az *sz-d-v*-s változatúak közé csak néhány ikes ige tartozik: *al-kuszik, alszik, esküszik, fekszik, haragszik, nyugszik*, valamint több *-kod(ik), -ked(ik), -köd(ik)* képzős párhuzamos alak: *cselekedik – cselekszik, dicsekedik – dicsekszik, gyanakodik – gyanakszik, növekedik – növekszik, törekedik – törekszik* stb.

Három tőváltozatuk van:

- alaptő: *alszik: alszom, alszol, alszunk, alszotok*;
- melléktövek: *alud-: aludtam, aludna, aludjon*;
alv-: alvás, alvó.

Egynéhányuknak van még egy csonka töve is: *altat, esket, fektet, nyugtat*.

A *v*-s és az *sz*-es tőváltozat előtt (régiesen) megjelenhet egy magánhangzó: *aluszik, aluvás, nyugoszik, nyugovó, esküvő*.

80. Határozzátok meg az igetövek típusát!

I

- 1 Mozogjunk minél többet: a mozgás frissít.
- 2 Vén almafánk már alig terem, már termett eleget.
- 3 Meghívtak a Kati névnapjára, te is hivatalos vagy?
- 4 A színész tüneményes volt az új szerepében, nekem csodálatosnak tűnt.
- 5 Ha mentek moziba, én is veletek megyek, mehetek?
- 6 Nem vagyok már az, aki voltam.
- 7 Gyűlnek, gyülekeznek az emberek a meghirdetett gyűlésre.
- 8 Rúgják a labdát a fiúk, de inkább csak rugdalják, nem mérkőzést játszanak.
- 9 Kotorják a folyó medrét, de a nagy vízállás miatt most szünetel a kotrás.
- 10 Ne verekedj: aki verekszik, kikaphat.

II

- 1 Hiszem, hogy a hit boldogítja a hívő embert.
- 2 Nem eszem forrón az ételt, nem zörgök az evőeszközzel.
- 3 Megesküdött nagy esküvéssel, hogy többé nem hazudik.
- 4 A rovasírás jeleit fába, kőbe rótták.
- 5 Egyre nő, növekszik a zűrzavar.
- 6 Ha eddig nem jöttek, már nemigen jönnek látogatók ilyen késői órában.
- 7 Mint oroszlán, ví a székel, megszorítva, meg nem törve. *(Arany)*
- 8 Már sosem leszek az, aki lehettem volna.
- 9 Mindig elteszem valahová a könyvet, s aztán nem tudom, hová tettem.

- 10 Szomjas vagyok, innék valami üdítő italt, te is iszol velem?
- 11 Nyugtasd a gyereket, amíg meg nem nyugszik.
- 12 Bús gőzösök nyíznak s kutyáim üvöltének. (Ady)

81. Bizonyítsátok példákkal, hogy az alábbi igék többalakúak! Határozzátok meg a tőtípusukat! (Példáitokat ellenőrizték a helyesírási szótárban!)

I
 becsül, rabol, vádol, szagol, irigyel, mérsékel, vezekel, érdemel, sebez, szerez, céloz, képez, végez, lélegzik, virágzik, jegyez, buzog, mozog, rezeg, nyüzsög, sajog, inog, andalog, gőzölög, imbolyog, seper, tipor, sodor, pödör, ugrik.

II
 bír, bízik, csíp, hív, hízik, ír, nyílik, nyír, sír, szív, bújik, dúl, fül, fúr, gyúl, húz, rúg, ság, szúr, túr, úszik, fúz, fúlik, gyűl, gyúr, hűl, szűnik, szúr, túr, úz

82. Az alábbi mondatokból írjátok ki az igéket és az igéből képzett névszókat, válasszátok le a toldalékokat, és határozzátok meg az ige tőtípusát! Ha melléktő, írjátok oda az alaptővét!

Minta: gyúl – tőszó, alaptő, hangrövidítő;
 felnyílik – összetett szó, utótagja: nyílik, szótöve: nyíl – alaptő, hangrövidítő;
 birodalma – szótő: bir- – melléktő, hangrövidítő; alaptöve: bír

- 1 A lámpa világa derengve ha gyúl, felnyílik a lélek titkos birodalma. (Lévay József)
- 2 E lány enyelgést mért is hallgatom? (Madách)
- 3 Ez a sok szép szó csak pusztá hízelgés.
- 4 Bizalommal nézünk a jövőbe.
- 5 Türelem, te a birkák s szamarak dicső erénye, ...menj a pokol fenekére! (Petőfi)
- 6 Az én bánatomnak nincsen nyugovása. (Kurucnóta)
- 7 E szép sziget ételt, italt terem. (Arany)
- 8 Hej, kocsmáros, hova lett kend? Furcsa rovás megy odabent! (Arany)

- 9 Iszonyú lövedék szórta föl a földet. *(Babits)*
- 10 Anyám dalolt, legtöbbször szomorú szövegeket. *(Szabó Lőrinc)*
- 11 Tanyán lakom most, mely úgy élt, úgy él emlékeimben, mint víhatatlan szép sziget. *(Illyés Gyula)*
-

83. Írjátok le tőtípusok szerint csoportosítva az alábbi igéket!

andalog, ballag, tekereg, bőg, szalad, melegszik, esküszik, jön, hisz, szó, bíz, visz, hízeleg, pattog, romlik, tesz, hív, bújik, fekszik, törekszik, kínoz, párolog, számol, ingerel, cselekszik, gyarapodik, vesz, húz, rúg, nő, eszik, nyú, hűl, növekedik

84. Elemezzétek az alábbi mondatokban az igetöveket, meghatározva a tőtípust!

- 1 Talpra magyar, hí a haza. *(Petőfi)*
- 2 A nagy világ minket hiába hív. *(József Attila)*
- 3 Hogy vitt ezerekkel! Hogy vitt egyedül! Mint bástya, feszült meg romlott torony alján... *(Arany)*
- 4 Csatáz, vív, izzad éj s nap, s míg nem győz, nincs nyugalma. *(Czuczor)*
- 5 Égen-földön nem lesz egy rokon, nem egy barát, aki biztasson, óvjon. *(Madách)*
- 6 Este, miként gyermek, búvik az anyjához. *(Arany)*
- 7 Öreg könyvekbe bújtam beteg gyertyaláng alatt. *(Juhász Gyula)*
- 8 Mint a sértett vadkan, fú veszett dühében. *(Arany)*
- 9 Megint jönnek, kopogtatnak: „Csendesebben vigadjanak!” *(Petőfi)*
- 10 Van egy semmi kis furulyám..., azt ha fúvom, hull a makk, a fák táncra állanak. *(József Attila)*
- 11 Hortobágyi pusztán fúj a szél. *(Népdal)*
- 12 „Jön az árvíz! Jön az árvíz!” – hangzék, s tengert láttam, ahogy kitekinték. *(Petőfi)*
- 13 Mosolyogtak, eddegéltek, iddogáltak, nevetgéltek. *(Tolnai)*

14. Az igeképzés

85. Bontsátok szóelemekre az alábbi mondatok igéit! Határozzátok meg a szótő szófaját!

- 1 Itt már a tavasz, mert énekel a csalogány. (*Petőfi*)
- 2 Hullatja levelét az idő vén fája. (*Arany*)
- 3 Utak mentén virágzik mind az ákác. (*Radnóti*)
- 4 Az almafáról sziromeső záporoz.
- 5 Ejtegeti levelét az akácfa. (*Népdal*).
- 6 Szép időben szívesen gyalogolok.
- 7 Városunk egyre épül, szépül.
- 8 A tóban a gólya békákra halászik.
- 9 Az idő langyosodik, a felhő rongyosodik. (*Szabó Lőrinc*)
- 10 A bajt csak nagyobbítjuk, ha titkoljuk.

Az igék között nagyon sok a képzett szó. Igéket képezhetünk igékből is, névszókból is.

Igékből műveltető, szenvedő, visszaható, ható, folyamatos, gyakorító, mozzanatos és kezdő igéket tudunk továbbképezni. Ezeknek a képzőivel már megismerkedtünk az ige fajainak vizsgálatánál.

A **névszókból** cselekvő igéket képezhetünk.

A névszókhöz járuló igeképzők a következők:

- **-z(ik):** *ágyúz, kanalaz, sároz, bokázik, cimbalmozik, gyöngyözik;*
- **-l(ik):** *tálat, vasal, talpal, szolgál, csodál, hírlík, porlík, hajnallík;*

- **-ll(ik), -all, -ell:** *barnáll, rosszall, sokall, zöldell, sárgállik, feketéllik;*
- **-ász(ik), -ész(ik):** *halász(ik), bogarász(ik), eprész(ik), egerész(ik);*
- **-ít, -sít:** *bátorít, nagyít, frissít, karcsúsít, állandósít, sokasít;*
- **-ul, -ül:** *drágul, javul, gyorsul, vakul, bővül, szépül, zöldül;*
- **-odik, -edik, -ödik:** *gazdagodik, izmosodik, lombosodik, fényesedik, erősödik, felhősödik, hűvösödik;*
- **-kodik, -kedik, -ködik, -skodik, -skedik, -sködik, -lkodik, -lkedik, -lködik:** *inaskodik, gyámkodik, legénykedik, örködik; diákoskodik, bírászkodik, raboskodik, mérnökös-ködik; nagyolkodik, bővelkedik, szűkölködik, lustálkodik, gyengélkedik.*
- **-lal, -lel, -lál, -lél:** *hízlal, gyomlál, számlál, ízlel, kémlel, szemlél.*

A képzők sokféle jelentéssel gazdagítják az alapszó jelentését.

86. Határozókat meg a képző jelentését az alábbi származékokban!

- cukroz, sóz, borsoz, paprikáz, vizez, vajaz;
- kanalaz, csákányoz, fékez, ágyúz, ostoroz;
- babázik, kártyázik, labdázik, fogócskázik;
- futballozik, kajakozik, teniszezik, sízik, korcsolyázik;
- kocsizik, vonatozik, hajózik, kerékpározik;
- bácsiz, magáz, tegez, uraz, kegyedez, néniz;
- kávézik, fagylaltozik, söröz, boroz, szalonnázik;
- éjszakázik, szilveszterezik, bálozik, gyűlésezik.

87. Képezzetek igéket az alábbi névszókból és határozókat meg a képző jelentését!

- talp, sarok, nyereg, abrak, lakat;
- borotva, fűrész, lapát, kapa, vas, korbács;
- dajka, tolmács, szónok, bugyborék, forgács, füst;
- csoda, érték, helyes, csúf

88. Értelmezzétek az alábbi, azonos tőből képzett igéket! Öt szópárt foglaljatok mondatba!

porol	porlik	kormol	kormoz
poroz	porzik	ural	uraz
sorol	soroz	nagyol	nagyoll
szemel	szemez	sarkal	sarkall
keresztel	keresztel	szól	szaval
sugároz	sugárzik	hamuz	hamvaz

89. Írjátok ki a szövegből és elemezzétek a névszókból képzett igéket! Határozzátok meg a szótő szófaját s a képző jelentését!

Európa más tájain még sok helyütt magasították az állványokat az épülő román dómok falai körül, amikor Franciaországban megszületik, kialakul a gótikus stílus. Néhány évtized alatt mindenfelé elterjedt, és a nyugati országokban a középkor végéig uralkodott.

Nézzük, milyen is a gótikus templom.

Karcsú tornyai merészen törnek az ég felé, csúcsos sisakjukat finom kőcsipkék díszítik. A homlokzaton tágas kapuk nyílnak, fölöttük középtű óriási kerek rózsablak ékeskedik. Oldalt hatalmas méretű csúcsíves ablakok tagolják a falat, amelyet karcsú támpillérek sora erősít meg.

Ellentétben a nehézkes formájú román templommal, amely komor hangulatot áraszt, a gótikus templom csupa könnyedség, falai derűs örömet sugároznak.

Artnér Tivadar nyomán

15. Az ige jelezése és ragozása

Az ige **mód, idő, szám, személy** és **ragozás szerint** változtatja az alakját **jelek, személyragok** és **segédigék** segítségével.

Az igealakok egységes **ragozási rendszert** (paradigmát) alkotnak.

Az igealakok között vannak egyszerű és összetett igealakok.

Az **egyszerű igealakokban** az igetövet (a puszta vagy képzővel létrehozott igetövet) módjel vagy időjel követi, majd személyrag zárja le a szóalakot: *ír + j + unk, ad + ná + nak*.

Az **összetett igealakokat** segédigével szerkesztjük: *adtam volna, írni fogok*.

Az igemódok

90. Figyeljétek meg az alábbi mondatok kiemelt igealakjait, és mondjátok meg, milyen a viszony a cselekvés és a valóság között, vagyis hogy valóban történik-e a cselekvés!

- 1** Levelet **írok** a barátomnak. Neked is **írnék** levelet. Te is **írj** majd nekem!
- 2** **Fúj** a szél, **szárad** az út. Ha **fújna** a szél, hamarabb **száradna** az út. Csak **fújjon** a szél, hadd **száradjon** az út!
- 3** Mi sokat **olvasunk**, ezáltal **gazdagodik** a szókincsünk. Ha ti is többet **olvasnátok**, **gazdagodnék** a szókincsetek. **Olvassatok** sokat, hogy **gazdagodjék** a szókincsetek!

Az *írok, fúj, szárad, olvasok, gazdagodik* igék azt fejezik ki, hogy amit a beszélő kijelent, az valóságosan történik, reális cselekvés.

Az *írnék, fújna, száradna, olvasnátok, gazdagodnék* igék cselekvésének megtörténte bizonyos feltételtől függ, a beszélő ezt óhajtja.

Az *írj, fújjon, száradjon, olvassatok, gazdagodjék* igék cselekvése sem történik a valóságban, de szükségszerű: a beszélő erre felszólít, akarja, kívánja.

Az igékben tehát kifejezésre jut a cselekvés és a valóság, valamint a beszélő és a cselekvés közötti viszony. Ezt a kettős viszonyt fejezi ki az ige módja.

Az igemód a cselekvésnek, történésnek, létezésnek a valósághoz való viszonyát, valamint a beszélőnek az ige jelentés-tartalmához való viszonyát fejezi ki.

Például: megyek – a cselekvés valóban történik, a beszélő kijelenti;
mennék – a cselekvés feltételtől függ, a beszélő óhajtja;
menj – a cselekvés szükségszerű, a beszélő felszólít rá, akarja.

Nyelvünkben három igemód van: **kijelentő, feltételes és felszólító mód.**

Az igemód **kifejezője a módjel vagy annak hiánya** (zérus jel).

① A **kijelentő mód** azt fejezi ki, hogy az igei cselekvés, történés, létezés a valóságban végbemegy, végbement vagy végbe fog menni, ahogyan azt a beszélő kijelenti, megállapítja.

Például: rajzol, havazik, van; rajzolt, rajzolni fog.

A kijelentő mód alaki kitevője a zérus módjel (Ø).

② A **feltételes mód** azt fejezi ki, hogy az igei cselekvés, történés, létezés valamely feltételtől függ, megtörténtét a beszélő óhajtja.

Például: rajzolna, havazna, lenne; rajzolt volna.

A feltételes mód alaki jelölője:

- az egyszerű igealakokban a *-na, -ne, -ná, -né* módjel: *írna, nézne, adná, kérné*;
- az összetett igealakokban a *volna* segédige: *írt volna, adott volna*.

③ A **felszólító mód** a szükségszerű cselekvést fejezi ki, amelyet a beszélő akar, kíván vagy megenged, amelynek elvégzésére felszólít.

Például: rajzolj, adj, taníts, fuss.

Alaki jelölője a **-j** felszólító módjel.

A *-j* módjel gyakran változtatja alakját: hasonul az előtte álló mássalhangzóhoz vagy összeolvad vele. Ezek egy részét írásban is jelöljük.

A -j módjél írásban is jelölt változásai:

a) Hasonul a módjél az *s, sz, z, dz* végű igéhez:

mos + j – moss, mász + j – mássz, néz + j – nézz, edz + j = eddz.

b) **Összeolvad** a -j az igék -t véghangjával. Az összeolvadás lehet:

- **s-ező**, ha a tövégi -t előtt rövid a magánhangzó: *vet + j – vess, fut + j = fuss, üt + j – üss, hat + j – hass;*
- **cs-zó**, ha a -t előtt hosszú magánhangzó vagy mássalhangzó van. Helyesírásunk ezt *ts* betűkapcsolattal jelöli: – *fűt + j – fűts, hűt + j – hűts, tanít + j – taníts; tarts, bonts, hints;* Kivétel: *láss, bocsáss, lóss* (lát, bocsát, lót);
- ha a -t előtti mássalhangzó *s* vagy *sz*, akkor a *stj, sztj* hangkapcsolatból a -t kiesik, és a módjél hasonul: *fest + j – fess, halaszt + j – halassz, ragaszt + t – ragassz.*

Nem jelöljük írásban:

- az *l, ny, gy + j = jj, nny, ggy* hasonulást: *szóljon, álljon, hányjon, hunyjon, hagyjon;*
- az *n, d + j = nny, ggy* összeolvadást: *bánjon, kenjen, adjon, tudjon.*

Az *sz–v* tövű igék felszólító módja rendhagyó: *legyen, tegyen, vegyen, vigyen, egyen, igyon, de: higgyen.*

A *tetszik, látszik, metsz* igék felszólító alakja vagylagos: *tessék, lásék, messen* vagy (újabbán) *tetsszen, látsszon, metsszen.*

91. Határozzátok meg az igék módját az alábbi szemelvényben, megnevezve az igemód jelölőjét is!

„... Hát itt hagynál minket, sok derék cselédet,
Kik, mint gyermekünket, úgy szerettünk téged?...
Itt hagynád sokféle kedves multságod?
Párjával malomba ki emelne zsákot?
A malomkövet ki ölténé karjára
Molnárlegényeknek álmélkodására?
Ne menj, édes szolgám, jaj, ne menj messzére,
Egész Nagyfalunak keserűségére;
Jaj, ne hagyd bitangul az ős Toldi házat,
Ne taszítsd a sírba jó édesanyádat.”

Arany János: Toldi

92. Az alábbi mondatokból írjátok ki az igéket, határozzátok meg az igemódot, húzzátok alá a módjelet és mondjátok meg, hol van a helye az igealak szerkezetében! (Ha a módjel zérus, azt is jelöljétek meg!)

① A dolgaim már megmaradnak, s én is megmaradok. ② Pedig most kellene lobognom, úgy szalad az idő. ③ Támadjatok föl, figyelő ősök... ④ Tavasz jön, nagy útra kelek..., készítsétek az úti ládát. ⑤ Adja meg az Isten, mit adni nem szokott, száz bús vasárnap helyett sok víg hétköznapot. ⑥ Kiálthatnék, hallgattam mégis. ⑦ Szeretném, hogyha szeretnének, s lennék valakie. ⑧ Istenem földben, fűben, kőben, ne bántsuk egymást mostanában. ⑨ Őrzők, vigyázzatok a strázsán! ⑩ De jaj, nem tudok így maradni, szeretném magam megmutatni, hogy látva lássanak. ⑪ Nézz, drágám, kincseimre, ...őszülő tincseimre.

Ady Endre verseiből

93. Másoláskor az alábbi kijelentő módú igék mellé írjátok le megfelelő feltételes és felszólító módú alakjukat (a szám és személy megváltoztatása nélkül) és mondjátok meg, hová kerül a módjel!

állok –	hozok –
viszek –	varrsz –
mosok –	lősz –
bánunk –	vetünk –
fekszem –	féltek –
kacsintotok –	megyek –
kacagnak –	mulasztanak –

94. Elemezzétek az alábbi szemelvény igéit jelentésük szerint, határozzátok meg a cselekvés módját is!

Ott essem el én, a harc mezején,
Ott folyjon az ifjuí vér ki szivemből,
S ha ajkam örömteli végszava zendül,
Hadd nyelje el aztazacéli zörej,
A trombita hangja, az ágyudörej,
Holttestemen át
Fújó paripák
Száguldjanak a kivivott diadalra,
S ott hagyjanak engemet összetiporva, –
Ott szedjék össze elszórt csontomat,
Ha jön majd a nagy temetési nap...

Petőfi Sándor: Egy gondolat bánt engemet

95. Mondjátok meg, milyen hangváltozás történt az alábbi igealakokban, és állítjátok vissza eredeti szóelemeiket!

Például: fussunk – s-ező összeolvadás: fut + j + unk.

fussunk –	szakítsak –	fessek –
rázzatok –	hűts –	halassz –
nézzünk –	bontsunk –	repasszettek –
halásszanak –	hintsenek –	szalásszanak –

Az igeidők

96. Figyeljétek meg az alábbi mondatok kiemelt igéit! Hogyan viszonyul a cselekvés, történés a beszélés idejéhez: azonos-e a cselekvés és a beszélés ideje, vagy nem? Ha nem, miért nem?

- 1 Most éppen egy hóembert rajzoló, de rajzoltam már egy téli tájat, és rajzolni fogok egy madáretetőt is.
- 2 Ma ismét havazik, tegnap is havazott, s valószínűleg holnap is havazni fog.
- 3 Meghívlak a születésnapomra; már tegnap meghívtalak volna, de nem találkoztunk.
- 4 Most énekelnék egy dalt, énekelj te is velem.

A fenti mondatok *rajzoló*, *havazik*, *meghívlak*, *énekelnék*, *énekelj* igéi olyan cselekvést, történést fejeznek ki, amely egyidejű a beszéléssel.

A *rajzoltam*, *havazott*, *meghívtalak volna*, *találkoztunk* igék cselekvése már megtörtént a beszélés előtt, a múltban.

A *rajzolni fogok*, *havazni fog* igealakok pedig azt jelölik, hogy a cselekvés csak a beszélés után, azt követően, a jövőben fog történni.

Az ige tehát *a cselekvést a beszélés idejéhez viszonyítja*, s ez a viszony háromféle lehet: *jelen idő*, *múlt idő*, *jövő idő*.

Az igeidő az igében megnevezett cselekvést, történést, létezést a beszélés idejéhez viszonyítja.

Három igeidő van: **jelen, múlt és jövő idő.**

Az igeidő jelölője:

- az egyszerű alakokban az időjel: *-t, -tt; -a, -e, -á, -é; zérus jel;*
- az összetett igealakokban a segédige: *volna, vala, fog.*

1 A jelen idő a beszéléssel egyidejű cselekvést fejez ki, vagyis azt, hogy a cselekvés akkor történik, amikor beszélünk róla.

Például: *Itt **ülök** csillámló sziklafalon. (József Attila)*

*Tenger virág **nyílik** tarkán körülötte. (Petőfi)*

De kifejezheti a jelen idő a minden időben meglevő folyamatot, a cselekvés időtlenségét:

*Ki korán **kel**, aranyat **lel**. (Közmondás)*

***Szeretnek** az istenek engemet. (Petőfi)*

A jelen időnek **jele nincs** (zérus jele van). Az időjel hiánya mutatja, hogy az ige jelen idejű.

A jelen idő **mindhárom módban megvan.** Például:

- kijelentő módban: *Most itt **ülök** roppant hegyek közt. (Tóth Árpád)*
- feltételes módban: *Melléd **ülnék** a padban.*
- felszólító módban: ***Ülj**, hitvesem, **ülj** az ölembe ide! (Petőfi)*

2 A múlt idő azt fejezi ki, hogy a cselekvés, történés már a beszélés előtt végbement.

Például: *Fölfelé **vágytam** én. Ah, úgy **irigyeltem** sorsáért a napot. (Petőfi)*

***Hívott** a titkok nagy mezeje, **kellette** magát száz sima út. (Ady)*

Múlt idő csak kijelentő módban és feltételes módban van:

- kijelentő módban: ***Hallottam** sírni a vasat... (József Attila)*
- feltételes módban: *Isten **adta volna**, ne **láttalak volna**. (Népdal)*

A múlt idő jelölője:

- az egyszerű alakokban az *-t, -tt* időjel (mássalhangzó után *-t*, magánhangzó után *-tt*);
- az összetett igealakokban a *volna* segédige (az egyszerű alakhoz kapcsolódva).

A régies múlt idejű alakok.

A régi nyelvben több múlt idejű igealak volt, ezek stíluseszközként még a múlt század szépirodalmi nyelvében is fel-felbukkannak. Ilyenek:

a) az *-a, -e, -á, -é* jeles **elbeszélő múlt**:

Mondád, anyám, hogy álmainkat éjente festi égi kéz. (Petőfi)

Elmulasztá a menekülésre alkalmas pillanatot. (Babits)

Erdélyiségben **letelepedének**. (Csáti Demeter)

b) az összetett múlt idejű alakok:

- jelen idő + *vala*: *Megijede szörnyen, **imádkozik** *vala*.* (Népballada)
- múlt idő + *vala*: **Értek *vala*** éjtszakára Kur vizének a partjára. (Arany)
- elbeszélő múlt + *vala*: **És *mondák* *vala*** a férfiak: *Ki van még itt hozzád hasonló?*
- múlt idő + *volt*: **Adtam *volt*** neki egy szakajtó lisztet. (Népryelv)

3 A jövő idő a beszélés után végbemenő cselekvést jelöli.

Jövő idő csak a kijelentő módban van.

A jövő idejű igealak **összetett igealak**: a cselekvést jelölő ige főnévi igenevéből és a *fog* segédige ragozott alakjából alakult szerkezet.

Például: *Azokon a szép kék hegyeken túl **fogsz** te **élni**, kedvesem ezentúl.* (Petőfi)

Győzni *fogtok*: *a nép győzhetetlen.* (Madách)

Jőnie kell új Dózsa Györgynek, s **fog** is **jönni**. (Ady)

A *van* igének nincs jövő ideje, helyette a *lesz* ige jelen idejű alakjait használjuk: *Vidám **voltam**, **vagyok** és **leszek**.*

Régi nyelvünkben egyszerű, *-and, -end* jeles alak fejezte ki a jövő időt, de már a reformkorban csak tréfás, szatirikus hangulattal használják íróink:

*Kari, vigyázz! Kedved majd **követendi** gyász!* (Petőfi) (= követni fogja)

*A postás **haragosan jövend**...* (Babits) (= fog jönni)

97. Írjátok le az alábbi igék kijelentő módú múlt idejű ragozási sorát! Mondjátok meg, mi történik a szótóval a múlt idő jele előtt!

érez –	jön –	fekszik –	mozog –
eszik –	cselekszik –	didereg –	iszik –
esküszik –	végez –	lesz –	van –

98. Elemeztétek az alábbi szemelvény múlt idejű igéit! Neveztétek meg a múlt idő jelét!

Kívánt időszak az ősz a gyermekeknek,
Mint anya jön elé,
Aki fiainak számára kosarát
Gyümölccsel terhelé.
Én ellenségemül néztem az őszet, s szólék,
Ha gyümölcsöt hozott:
Tartsd meg ajándékod, ha kedves madaram,
A gólyát elcsalod.

Szomorodott szívvel láttam gyülekezni,
Midőn távoznak;
Miként most eltűnő ifjuságom után,
Úgy néztem utánok,
S milyen bús látvány volt a házak tetején
A sok üres fészek,
Szellő lehelt reám, sejtés halk szellője,
Hogy jövőmbe nézek.

Petőfi Sándor: A gólya

99. Határozzátok meg az ige módját és az igeidők fajtát az alábbi szemelvényben!

A báró egy napon arra gondolt, hogy minek neki az a rengeteg nagy erdő a magyar földön, mikor ő mindig Bécsben lakik, s a birtokát jóformán csak a mappáról ismeri. Leírt tehát a tisztartójának, hogy vágassa le az erdőt: vessék be gabonával.

Ettől az időtől kezdve heteken, hónapokon át nem hallatszott egyéb a csendes sályi völgyben, mint a fejszék távoli kattogása.

Május vége felé egy sápadt, Krisztus-szakállú úrféle érkezett a faluba. A tisztartó hozatta be az ispán kocsiján, és a lakatlan kastélyban adtak neki szállást.

Azt mondták róla, hogy lengyel ember. Ez fogja kiszórni a földből a tuskókat.

No, a faluban volt is bámulás. Hát ilyen a lengyel? Ilyen óriás?
No, furcsa mesterség, hogy puskaporral röpíti ki a tuskókat. Az ember nem is gondolná, hogy ebből is élnek. Van ember mindenre!

Gárdonyi Géza: A bányász

100. Figyeljétek meg az alábbi múlt idejű igealakokat, és mondjátok meg, mikor *-t* és mikor *-tt* a múlt idő jele!

jártam, jártál, járt; jártunk, jártatok, jártak;
adtam, adtál, adott; adtunk, adtatok, adtak;
néztem, néztél, nézett; néztünk, néztetek, néztek;
futottam, futottál, futott; futottunk, futottatok, futottak;
nőttem, nőttél, nőtt; nőttünk, nőttetek, nőttek;
vittem, vittél, vitt; vittünk, vittetek, vittek.

101. Írjatok 6 mondatot feltételes módú múlt idejű igékkel!

Az átképzeléses igeidő-használat

Gyakran megtörténik, hogy az igeidőket nem a maguk eredeti jelentésében használjuk, felcseréljük egymással.

Az igeidők cseréjét **átképzeléses időhasználatnak** nevezzük.

Jelen időt használhatunk múltbeli cselekvések kifejezésére, ha élénkebbé akarjuk tenni az elbeszélést, mintegy a jelenben játszani az eseményeket.

Például: Tegnap éjjel felrettentem álmomból. Figyelni **kezdek**, **hallom**, hogy valaki **jár** a szobában.

Tegnap a várost jártam. Nézegettem a kirakatokat, s mit **látok**? Egy kocsit **behajt** a sétálóutcába, rendőr meg **nincs** sehol.

A jelen idő kifejezheti a jövőben történő cselekvést, gyakran jövőre utaló időhatározóval együtt.

Például: Holnap **megyek** a fogorvoshoz.

Holnapután vendégek **jönnek** hozzánk.

Múlt idővel fejezzük ki a közvetlenül a közlés elhangzása előtt történő cselekvést.

Például: Most **jöttem** én Gyuláról, abból az idegen városból. *(Népdal)*

Most **akartam** véled beszélgetni. *(Népdal)*

102. Határozzátok meg az átképzeléses időhasználat eseteit az alábbi szemelvényben!

Hanem a kutya nem volt sehol. Már be is rakodtunk, el is helyezkedtünk, megismerkedtünk az egész pusztával; egyik nap ment a másik után, s a Zordonnak se híre, se hamva...

Hát egy este, amikor éppen lefeküdtünk, dörömböznek ám az ajtókon.

– Ki az, mi az?

– Én volnék – mondja egy vastag férfihang –, meghoztam a kutyát. Az anyám mindjárt ajtót nyit... Az ajtó előtt egy gubás ember áll.

– Tessék vigyázni – mondja az ember –, hogy ki ne szökjék.

Azzal cipeli befelé az összevissza kötözött állatot...

Hát amint nagy keze vigyázva eloldozza a kutyát, az egyszerre felszökik a földről, és végignyalintja az anyám képét, ugrál és táncol körülötte bolondul... Aztán hirtelen egyet fordult: mint a vilám, átnyilamodik a mi szobánkba, ahol mi gyerekek fekszünk. Egyik ágytól a másikhoz szökdécsel, táncol, nyihol és nyaldos benünket, s mi meg az örömtől szinte könnyezve ölelgetjük:

– Zordon, kedves Zordon, csakhogy megjöttél.

Gárdonyi Géza: A kutyánk

103. Mondjátok meg, melyik mondatban átképzeléses az igeidő-használat!

- 1 Hull a szilva a fáról, most jövök a tanyáról.
- 2 Úgy elmegyek, meglátjátok: soha hírem nem halljátok.
- 3 Házasodj meg, ha meg akarsz, végy el engem, ha el akarsz, mert ha engem elszalajtasz, ilyen rózsát nem szakajtasz.
- 4 Este van már, tizet ütött az óra; nem csavarog senki már a faluba.
- 5 Megkötöm lovamat piros almafához; megkötöm magamat gyöngé violámhoz. Lovamat eloldom, mikor a hold jön fel, de tóled, violám, csak a halál old el.
- 6 Kék ibolya búra hajtja a fejét, mert a harmat nem öntözte a tövét. Szállj le, harmat, kék ibolya tövére! Most találtam egy igaz szeretőre.
- 7 Felszántatom a szegedi nagy utcát, vetek bele piros pünkösdi rózsát. Magamat is belevetem virágnak; aki szeret, majd leszakít magának.

Magyar népdalokból

Az igemódok és az igeidők kapcsolata

Az igemódok és az igeidők kapcsolatának lényege az, hogy nincs meg minden módban mindhárom igeidő:

Igemódok	Igeidők		
	múlt	jelen	jövő
kijelentő	+	+	+
feltételes	+	+	–
felszólító	–	+	–

A *kijelentő* módban megvan mind a három igeidő: *múlt*, *jelen* és *jövő*:

labdáztam, labdázom, labdázni fogok.

A *feltételes* módnak csak *jelen* és *múlt* idejű alakjai vannak:

labdáznék, labdáztam volna.

A *felszólító* módnak csak *jelen* ideje van:

labdázz!

A mód- és az időjelek egyazon igealakon egyszerre nem fordulhatnak elő, kölcsönösen kizárják egymást: egy igealakhoz vagy csak módjel, vagy csak időjel kapcsolódhat. Így a módjel egyúttal az időt is, az időjel pedig a módot is jelöli. Pl. az *írna* igealakban a *-na* módjel azt is mutatja, hogy az ige jelen idejű; az *írtam* igealakban a *-t* időjel azt is, hogy az ige kijelentő módú.

A zérus jel kijelentő módot és jelen időt jelöl: írØok.

Az ige jelei tehát komplex mód- és időjeleknek tekinthetők.

104. Határozzátok meg az alábbi mondatok igeinek módját és idejét, bizonyítsátok az ige jeleinek komplexitását (összetettségét)!

① Neked virágoznak bokrok, szép violák, folyó vizek, kutak csak neked tisztulnak. ② Újul még a föld is mindenütt tetőled, tisztul homályából az ég is teveled. ③ Könyörülj már rajtam, légy kegyelmes hozzám. ④ Idővel paloták, házak, erős várak, városok elromolnak. ⑤ Egy szegény zarándok, régi barátotok éneklette ezt nektek, ... kit a nagy hamisság és háládatlanság föld szélére kergettek. ⑥ Most adá virágom neked bokrétáját. ⑦ Hallám egy ifjú-

nak minap éneklését, egyedül lévén egy kertben törődését, hol hallgatja vala méheknek zengését. ⑧ Azért ne bánkódjál, én jó vitéz társam. ⑨ Vajha te hallhatnád gyönyörű beszédét! ⑩ Trójának mi rontá el erős kőfalát? ⑪ Keserítette sok bú és bánat az én szívemet.

Balassi Bálint verseiből

105. A módjelek, időjelek és személyragok segítségével szerkesszék meg az alábbi igék megadott alakját!

- kér – kijelentő mód, múlt idő, többes szám 2. személy: ...
- hív – feltételes mód, jelen idő, egyes szám 2. személy: ...
- lát – felszólító mód, jelen idő, egyes szám 3. személy: ...
- akar – feltételes mód, múlt idő, többes szám 3. személy: ...
- vezet – felszólító mód, jelen idő, egyes szám 1. személy: ...
- repeszt – felszólító mód, jelen idő, egyes szám 3. személy: ...

106. Írjátok ki az alábbi szövegből az igéket igeidők szerint csoportosítva. Határozzátok meg az igék tőtypusát!

Körmére ég

A szólásmondások egyike-másika történelmi múltunk beszédes emléke. A *kérdőre von* például a hajnali kínvallatás hirhedt módszerének, a kinpadra vonásnak az emlékét őrzi. A gyanúsítottakat valóban vonták, kezükre és lábukra hurkolt kötelekkel húzták, hogy kicsikarják belőlük a vallomást. (Íme egy másik érdekes szólás!)

Körmére ég szólásunk a középkori szerzetesekről vall. A hajnali miséken, istentiszteleteken apró viaszgyertyát ragasztottak körmükre és annak fényénél olvasták imáikat. Ha már rövidre égett a gyertya, sietniük kellett, mert ha nem fejezték be idejében az olvasást, megsütötte ujjukat a körmükre égett gyertyacsonk.

Régi-régi hiedelemre vet világot ez a szólásformánk: *kígyót-békát kiált* valakire. Őseink valamikor hittek a boszorkányok létezésében, de úgy képzeltek, hogy azok néha béka vagy kígyó képében végzik ártó mesterségüket. Ha tehát *kígyót-békát kiáltottak* valakire, tulajdonképpen azzal vádolták az illetőt, hogy a bűn megtestesítője, ártó, rontó boszorkány. Ezért jelent szólásunk még ma is súlyos vádaskodást, kíméletlen rágalmazást. Emiatt sem szabad összetéveszteni a *tücsköt-bogarat összehord* (= *hetet-havat összehord*) szólásunkkal.

Hernádi Gyula

Az ige személye, száma és ragozása

Az igének *három személye van egyes számban* (első személy: *én*, második személy: *te*, harmadik személy: *ő és minden főnév és főnévi névmás*) és *három többes számban* (*mi, ti, ők*), valamint két teljes, minden módra, időre, számra és személyre kiterjedő ragozásrendszere: az *alanyi* és a *tárgyas ragozás*.

Az igealak személye és száma tulajdonképpen *a cselekvő alany személyét és számát* jelöli. Például: az *írsz* igealak *-sz* személyragja azt jelöli, hogy a cselekvést az egyes számú 2. személy (*te*) végzi.

Az igealakon a szám, a személy és a ragozás jelentését *az alanyi és a tárgyas személyragok* fejezik ki: *adok, adsz* – alanyi személyragok, *adom, adod, adja* – tárgyas személyragok.

Az alanyi személyrag jelöli a cselekvő alany számát és személyét, valamint az ige ragozását (vagyis három jelentés kifejezője).

A tárgyas személyrag jelöli a cselekvő alany számát, személyét, a cselekvés határozott tárgyának személyét és az ige ragozását (vagyis négy jelentést hordoz).

Alanyi ragozása minden igének van (iktelen vagy ikes változatban).

Tárgyas ragozása csak a tárgyas igéknek van.

A tárgyatlan igéknek csak alanyi ragozásuk van.

A tárgyias igéknek van alanyi ragozásuk is (ha nincs kitéve a tárgyuk vagy az határozatlan) és tárgyias ragozásuk is (ha a tárgyuk határozott).

Például: *írok, levelet írok – írom a levelet.*

Az ige ragozása az igének jelekkel és személyragokkal való rendszerszerű toldalékolása.

A magyar igeragozási rendszer **teljes rendszer**: mindhárom módban, mindhárom időben, mindkét számban, mindhárom személyben és (a tárgyias igéknek) mindkét ragozásban megvannak a megfelelő alakjai.

(A ragozás szónak két jelentése van: jelenti 1) a ragozásrendszert (alanyi és tárgyias), és 2) azt a műveletet, hogy az igét ragozzuk, azaz a jelekkel és személyragokkal toldalékoljuk.)

107. Írjátok ki az alábbi szemelvényből az igéket, határozzátok meg számukat, személyüket és ragozásukat!

Kip-kop, köveznek.

Itt van a tavasz.

Hajnalba száz kalapács zaja ébreszt.

És hallgatom ágyamból a zenés neszt.

Mily csiklandó és édes és ravasz.

Tavasz, tavasz. Az utcánkat javítják.

Mostan fölajzzuk a csigát, parittyát.

Tavasz. Libeg az udvarunk egén fönt
a sárga, kék és rózsaszínű léggömb.

Kip-kop, zene az élet, muzsika,
láng ég a fákon, a bokor zöld oltár.

Mostan miséznek a kis madarak,
és a szobánkban is ezer titok vár.

Dal zeng, ha megütöm a képet, asztalt,
zenél az élet, a cipóm, az aszfalt.

Most mint a léggömb, szállani szeretnék.

Mily csiklandó és édes és ravasz
a zöldbe bújni s enni a cseresznyét.

Cseresznyepiros, zöldarany tavasz.

Kosztolányi Dezső:

A szegény kisgyermek panaszai

108. Határozzátok meg az alábbi igék módját, idejét, számát, személyét és ragozását!

láttál –	kérek –
küldenék –	láttad volna –
kérném –	küldenéd –
lássam –	kérjétek –
küldötök –	lássatok –
kérjétek –	külditek –

16. Az alanyi igeragozás

Alanyi ragozása minden igének van, mindhárom módban és mindhárom időben.

Az alanyi ragozásban két változatot tartunk számon:

- a teljes iktelen ragozási sort;
- a csonka ikés ragozási sort, amely csak az alanyi ragozás egyes számában tér el az iktelen változattól (s ma már csak a jelen időben).

Az alanyi személyragok megjelölik a cselekvő (az igealany) személyét és számát, valamint magát az alanyi ragozást.

Az alanyi személyragok a következők:

Egyes szám

személy	Iktelen változat	Ikes változat
1.	-k; -m	-m
2.	-sz; -l, -ál, -él	-l (-sz)
3.	Ø; -on, -en, ön	-ik (-ék)

Többes szám

személy	
1.	-unk, -ünk, -nk
2.	-tok, -tek, -tök
3.	-nak, -nek, -ak, -ek

Az alanyi ragozás alakSORA Iktelen változat

Kijelentő mód

A cselekvő száma és személye	Igeidők		
	jelen	múlt	jövő
Egyes szám			
1. személy	mond- ok néz- ek	mond- t-am néz- t-em	mondani fog ok nézni fog ok
2. személy	mond- asz néz- el	mond- t-ál néz- t-él	mondani fogs z nézni fogs z
3. személy	mond \emptyset néz \emptyset	mond- ott néz- ett	mondani fog \emptyset nézni fog \emptyset
Többes szám			
1. személy	mond- unk néz- ünk	mond- t-unk néz- t-ünk	mondani fog unk nézni fog unk
2. személy	mond- otok néz- tek	mond- t-atok néz- t-etek	mondani fog tok nézni fog tok
3. személy	mond- anak néz- nek	mond- t-ak néz- t-ek	mondani fogn ak nézni fogn ak

Feltételes mód

	Jelen idő	Múlt idő
Egyes szám		
1. személy	mond- ané-k néz- né-k	mond- t-am volna néz- t-em volna
2. személy	mond- aná-l néz- né-l	mond- t-ál volna néz- t-él volna
3. személy	mond- ana \emptyset néz- ne \emptyset	mond- ott volna néz- ett volna
Többes szám		
1. személy	mond- aná-nk néz- né-nk	mond- t-unk volna néz- t-ünk volna
2. személy	mond- aná-tok néz- né-tek	mond- t-atok volna néz- t-etek volna
3. személy	mond- aná-nak néz- né-nek	mond- t-ak volna néz- t-ek volna

Felszólító mód

	Jelen idő	
Egyes szám		
1. személy	mond- j-ak	néz- z-ek (néz- j-ek)
2. személy	mond- j-Ø , mond- j-ál	néz- z-Ø néz- z-él
3. személy	mond- j-on	néz- z-en
Többes szám		
1. személy	mond- j-unk	néz- z-ünk
2. személy	mond- j-atok	néz- z-etek
3. személy	mond- j-anak	néz- z-enek

Ikes változat

Kijelentő mód

	Jelen idő				
Egyes szám					
1. személy	alsz- om	esz- em	lak- om	játsz- om	botl- om (botl- ok)
2. személy	alsz- ol	esz- el	lak- ol	játsz- ol	botl- asz
3. személy	alsz- ik	esz- ik	lak- ik	játsz- ik	botl- ik

Feltételes mód

	Jelen idő				
Egyes szám					
1. személy	alud- ná-m	lak- ná-m	játsz- aná-m	botl- aná-m	e- nné-m
2. személy	alud- ná-l	lak- ná-l	játsz- aná-l	botl- aná-l	e- nné-l
3. személy	alud- nék	lak- nék	játsz- anék	botl- anék	e- nnék

Felszólító mód

	Jelen idő				
Egyes szám					
1. személy	alud- j-am	lak- j-am	játsszam (játssz- j-am)	botol- j-am	e- gye-m
2. személy	alud- j-ál	lak- j-ál	játssz (játssz- ál)	botol- j-ál	e- gy-él
3. személy	alud- j-ék	lak- j-ék	játsszék	botol- j-ék	e- gy-ék

Jegyezzük meg!

- ① Az egyes szám 2. személy általános személyragja az *-l*. Az *-sz* változat csak a kijelentő mód jelen idejében használatos. Ezt kapják:
 - az iktelenek, ha a szótövéük nem *s*, *z*, *sz*, *dz* hangra végződik: *jársz*, *tanulsz*, *építesz*, *tanítasz* (de: *mosol*, *nézel*, *mászol*, *edzel* – a rossz hangzás elkerülésére);
 - a *j* (*ly*), *l*, *r* végű ikesek: *bújsz*, *csuklasz*, *ugrasz*.
- ② Nehezen kiejthető mássalhangzó csoportok keletkezésének megelőzésére a jeleket és személyragokat kötőhangzóval kapcsoljuk: *járok*, *nagyítasz*, *küldötök*, *rejtene*, *adott*, *keltene*, *mondjatok* stb.

A *kell* ige todalékos alakjai mind kötőhangzósak (a felszólító formák kivételével): *kellek*, *kellesz*, *kelletek*, *kellettem*, *kellenék* stb.

Az *áll*, *száll*, *hull* alakjaiban ingadozás van: *állsz* – *állasz*, *szálltok* – *szállotok*, *hullna* – *hullana*, *állnék* – *állanék* stb.
- ③ A *szokik* igét ‘szokása valami’ jelentésében csak múlt időben használjuk: *szoktam sétálni*, *nem szoktál búsulni*, *el szokott késni* stb.
- ④ A *telik* múlt ideje: *telt* vagy *tellett*.
- ⑤ A feltételes mód, jelen idő, egyes szám 1. személyében a mély hangrendű igékben nincs illeszkedés: *adnék*, *tudnék*, *akarnék*, *mondanék*.
- ⑥ A felszólító mód egyes szám 2. személyében a ragtalan *adj*, *kérj*, *hívj*, *maradj* stb. alakok mellett az igénytelen nyelvhasználatban élnek a teljes *-l* személyragos alakok: *adjál*, *kérjél*, *hívjál*, *maradjál* stb. Ez utóbbiak használatát kerüljük!
- ⑦ Egyes ikes igék csak a 3. személyben ikesek – *felemás ikesek*: *bújok*, *bújsz*, *bújik*; *ugrok*, *ugrasz*, *ugrik*; *meztörök*, *meztörsz*, *meztörik* stb.
- ⑧ Néhány igénknek ikes és iktelen ragozása is van – *változó ikesek*: *omol* – *omlik*, *tündököl* – *tündöklök*, *szivaroz* – *szivarozik*, *hull* – *hullik*, *citeráz* – *citerázik*, *haldokol* – *haldoklik* stb.

109. Írjátok le az alábbi igék teljes ragozási sorát!
vág, hint, hoz, mosakodik, juttat

110. Ragozzátok el feltételes módban az alábbi igéket!
halad, marad, szakít, tanít, alakít

111. Írjátok le az alábbi igék felszólító módú alakosorát!
vet, hűt, fest, halaszt, fogyaszt

112. Írjátok le tollbamondásra az alábbi mondatokat, ügyelve az igealakok helyesírására!

Alpinisták

Az alpinisták bátor, elszánt emberek, akik szeretik a kihívásokat. Életelemük a hegymászás: megmásszák a meredek sziklacsúcsokat is. Általában csoportosan igyekeznek elérni a magas hegycsúcsokat és vigyáznak egymásra, nehogy lecsúszszanak közben. Figyelmeztetik a kezdőket, hogy ne játsszanak az életükkel, megfelelő felkészülés nélkül ne próbálkozzanak megmászni veszélyes hegyoldalakat.

Akiben nincs elég bátorság, ne válassza ezt a veszélyes sportot. Amíg nincs kellő edzésben, halassa el a túrát, ne hozzon elhamarkodott döntést. Eddzen tovább kitartóan.

113. Másolás közben tegyétek a megfelelő alakba a kiemelt igéket, és elemezzétek a kapott igealakot!

① Én mindig **igyekszik**, hogy ne **mulaszt** el egyetlen edzést sem. ② Ha én is **tud** táncolni, szívesen **jár** tánckörre. ③ Teljes őszi pompájukban **áll** a fák, de itt-ott már **hull** a sárgult levelek. ④ Én nem **szokik** autóbuszra ülni, inkább gyalog **jár**. ⑤ Te se **marad** le, **tart** a többiekkel! ⑥ Ne **fut** előlem, nem eszlek meg! ⑦ Mit **ért** te ahhoz, hogy mi a jó zene! ⑧ Te is **küld**-e Orsinak üdvözlő lapot? ⑨ Nyerni fog a csapat, ha ti nem **ront** sokat a játékban. ⑩ Ők sem **mond** semmi rosszat rám, mert úgy **viselkedik**, hogy ne is **mondhat**.

114. Másolás közben pótoljátok a múlt idő jelét, indokoljátok meg a jelváltozat használatát!

Mi hárman indulunk el, úgy uzsonna tájban.

Kellemes időt kapunk, de a nap melege már egy kicsit bölcs volt. A gyenge szélben csipkefelhők úsznak az égen, a bokrokon és a vadfákon csillámlanak a pirosuló levelek, s halkán zizzelve muzsikálnak a kukoricaszárok. Felérve a hegyre, iramló nyulat is látnak három ízben, sas kering simán a magasban, s néha egy-egy holló is elvonul a hallgatag, vén erdő fölött.

S mire mozdul volna az alkony, már meg is érkezünk.

Tamási Áron: Intelem

115. Állítsátok vissza az alábbi igealakok eredeti szóelemeit! Milyen hangváltozás történt a szóelemek találkozásakor?

alkossunk – fűtsünk – játsszunk –
fussatok – kerítsetek – hallatsszék –
vessek – ránts – akasszák –
üssenek – hintsenek – riasszatok –

116. Másolás közben pótoljátok a feltételes mód hiányzó jelét! Indokoljátok meg a jel használatát!

① Mi újat mondhatok én neked? ② Nagyon ihatom, mit nem adok egy pohár friss vízért! ③ Ha akarok, se szaladhatok el, mert megsérült a lábam. ④ Ha itt maradhatok, szurkolok nektek a mérkőzésen. ⑤ Választok a kettő közül, ha tudnék.

117. Elemezzétek az alábbi versrészlet igealakjait!

Oh szabadság, hadd nézzünk szemedbe!
Oly sokáig vártunk rád epedve,
Annyi éjen által, mint kísértet
Bolygott lelkünk a világban érted.
Megszűnt végre hosszú bujdosásod,
Sírba esett, ki neked sírt ásott.
Bevezettünk, s uralkodás végett
Elfoglaltad a királyi széket.
Oh tekints ránk, fönséges szabadság!
Vess reánk egy éltető pillantást,
Hogy erőnk, mely fogy az örömláztól,
Szaporodjék szemed sugarától.

Petőfi Sándor: A szabadsághoz

17. A tárgyias igeragozás

Tárgyias ragozása **csak a tárgyias igének van.**

A tárgyias igét akkor ragozzuk tárgyiasan, ha a mondatban **határozott tárgy van.**

Tárgyias ragozáskor az igéhez tárgyias személyragokat kapcsolunk.

A tárgyias személyragok a következők:

Egyes szám	1. személy:	-m
	2. személy:	-d
	3. személy:	-ja, -i, -a, -e
Többes szám	1. személy:	-juk, -jük, -uk, -ük
	2. személy:	-játok, -itek, -átok, -étek
	3. személy:	-ják, -ik, -ák, -ék

A tárgyias személyrag utal az alany személyére és számára, valamint a tárgy személyére (de a számára már nem): *látlak, kérlek (téged, titeket), látom, kérem (őt, őket).*

Teljes ragozási sora csak 3. személyű határozott tárgy esetén van az igének.

Második személyű határozott tárgyra csak egyes számú 1. személyű igealak utalhat a *-lak, -lek* személyraggal: *nézlek, néztelek, néznélek, nézzelek (téged vagy titeket).*

Határozott a 3. személyű tárgy, ha:

- tulajdonnév: *várom Karcst;*
- névszó, amelynek határozott névelője van, birtokos személyragos vagy *-é* birtokjeles: *írom a levelet, kezét nyújtja, elveszi a másét;*
- 3. személyű személyes névmás: *őt kéri, őket várja;*
- visszaható, kölcsönös, birtokos névmás: *magát szidja, egymást nézik, az enyémet javítja;*
- főnévi mutató névmás: *ezt teszi, ugyanazt akarja;*
- a *mind, valamennyi* általános névmás: *mindet megveszi, viszi valamennyit;*

- *-ik* végű névmás: *melyiket választja, akármelyiket viheti*;
- olyan jelzős szerkezet, amelyben a jelző az itt felsorolt szófa-
jok valamelyike: *Szabó Pál tanulót hivatják, egyik könyvet*
odaadja.

A tárgyas ragozás alaksora

Kijelentő mód

A cselekvő száma és személye	Igeidők		
	Jelen idő	Múlt idő	Jövő idő
Egyes szám			
1. személy	vár- om kér- em	vár-t- am kér-t- em	várni fog- om kérni fog- om
2. személy	vár- od kér- ed	vár-t- ad kér-t- ed	várni fog- od kérni fog- od
3. személy	vár- ja kér- i	vár-t- a kér-t- e	várni fog- ja kérni fog- ja
Többes szám			
1. személy	vár- juk kér- jük	vár-t- uk kér-t- ük	várni fog- juk kérni fog- juk
2. személy	vár- játok kér- itek	vár-t- átok kér-t- étek	várni fog- játok kérni fog- játok
3. személy	vár- ják kér- ik	vár-t- ák kér-t- ék	várni fog- ják kérni fog- ják

Feltételes mód

	Jelen idő		Múlt idő	
Egyes szám				
1. személy	vár- ná-m	kérné- m	vár-t- am volna	kér-t- em volna
2. személy	vár- ná-d	kérné- d	vár-t- ad volna	kér-t- ed volna
3. személy	vár- ná-Ø	kérné- Ø	vár-t- a volna	kér-t- e volna
Többes szám				
1. személy	vár- ná-nk (vár- nók)	kérné- nk (kér- nők)	vár-t- uk volna	kér-t- ük volna
2. személy	vár- ná-tok	kérné- tek	vár-t- átok volna	kér-t- étek volna
3. személy	vár- ná-k	kérné- k	vár-t- ák volna	kér-t- ék volna

Felszólító mód

	Jelen idő	
Egyes szám		
1. személy	vár-j- am	kér-j- em
2. személy	vár-j- ad , vár- d	kér-j- ed , kér- d
3. személy	vár-j- a	kér-j- e
Többes szám		
1. személy	vár-j- uk	kér-j- ük
2. személy	vár-j- átok	kér-j- étek
3. személy	vár-j- ák	kér-j- ék

Jegyezzük meg!

A felszólító mód egyes szám második személyében a teljes alakok (várjad, kérjed) mellett a rövid alakok (várd, kérd) is használatosak, amelyekből hiányzik a **-j** módjel.

Az *s*, *z*, *sz*, *dz* végű igék véghangjához a személyragok **-j** hangja ugyanúgy hasonul, mint a **-j** módjel: *mossa* (mos-ja); *vesd össze*: *mossam*, *mossad*, *mossa* (mos-j-a).

A -t végű igékhez járuló személyragok j-je azonban nem hasonul és nem olvad össze: látjuk, vetjük, fűtjük, tartjuk, bontjuk, akasztjuk stb.

A feltételes módú, jelen idejű, többes szám 1. személyű *várnók*, *kérnök*, *tudnók*, *hinnők* alakok igen választékosak; régiesek, bár egyes nyelvjárásokban ma is élnek (akár zártabb *várnuk*, *kérnük*, *tudnuk*, *hinnük* alakban is). A beszélt nyelvben az alanyi ragozással egybeeső *várnánk*, *kérnénk*, *tudnánk*, *hinnénk* stb. alakokat használjuk helyettük.

118. Írjátok le az alábbi igék teljes tárgyias ragozású alakosorát!

hagy, néz, edz, szakít, tapaszt

119. Írjátok ki a szemelvényből külön oszlopba az alanyi és a tárgyias ragozású igealakokat, és elemezzétek mód, idő, szám és személy szerint!

A pirosan lángoló alkonyi égbolt alatt fekete árnyéklovasok vonulnak az osztrák határ felé. Amerre a szem ellát, mindenfelől jönnek, és mind egy irányban loholnak... Fölöttük beláthatatlan varjúcsoportok, mintha fekete hópelyhek kavarnának a levegőben; a seregek nyomán farkascsoportok kullognak.

A császáriak fölégették a védtelen Pápát és Tatát, Heister marsall asszonyok és gyermekek vérével itatja a magyar rögöt... „Ta-

nulják meg a rebellisek, hogy nem gyerekjáték a háború!” A kormány úgy tesz, mintha nem tudna ezekről az égetésekről; ha majd megelégette, akkor meg fogja fogatni és el fogja csapni a vén hóhért. Ők így szokták.

Egy nap azonban Rákóczi kiadta a parancsot: „Menjetek rá Ausztriára, tanulják meg ők is, hogy nem gyerekjáték a háború!”

Kaján örömmel kaptak lóra fiatalok és öregek – de sok mindeért kellett megfizetniök!...

A németek dehogy is sejtik, hogy útban vannak az apokaliptikus lovasok.

Tudják, hogyan tudnák, hogy a szomszédban háborús világ van. A török idők óta megszokott dolog, hogy kergetik és ölik a magyarokat; azoknak talán ez a rendeltetésük, mint az erdei vadnak. Lehet, hogy meg is szokták már...

Herczeg Ferenc: Pro libertate

rebellis – lázadó, felkelő, zendülő

apokaliptikus – végítéletszerű, szörnyűséges

török idők – Magyarország török megszállásának éve

120. Írjátok le két oszlopba az alábbi igék alanyi és tárgyias ragozású sorát a kijelentő mód mindhárom idejében! Húzzátok alá a személyragokat!

húz, tagad, elront, szépít

121. Értelmezzétek az alábbi szólásokat és közmondásokat! Elemezzétek alakilag a tárgyias ragozású igéket!

Nem tudja a jobb kéz, mit csinál a bal.
Ha a kutya megvész, elhagyja a házat.
Ki idején kezdi, idejében végzi.
Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra!
Addig üsd a vasat, míg meleg!
Ne csak tudd a jót, hanem tedd is!
Gazda szeme hizlalja a jószágot.
Nézd meg az udvart, s látod a gazdát.
Szeresd a békét, ha soká akarsz élni.
Gyakorlat teszi a mestert.
Sok szakács elsózza a levest.

122. Írjátok le az alábbi igék felszólító módú alanyi és tárgyias ragozású alakso-
rát! Húzzátok alá a személyragokat!

vés, ráz, ragad, vet, hűt, tart, fest, fűrészt

123. Állítsátok vissza az alábbi igealakok eredeti szóelemeit, és mondjátok meg,
milyen hangtani változás történik a szótő és a toldalék határán!

mossátok, szeressük, keressék, rántsad, ragasszam, fessed, vessük

124. Az igealakok közül melyek kijelentő és melyek felszólító módúak? Írjátok le
csoportosítva! Négy ige párt foglaljatok mondatba!

hallgassuk, hallgatjuk, nézegetjük, nézegessük, mondhatjátok,
mondhassátok, lássák, látják, meresztjük, meresszük, horpasszák,
horpasztják, zaklatjátok, zaklassátok, halogatjátok, halogassátok,
bocsássátok, bocsátjátok

125. A felszólító módú 2. személyű tárgyias alakok mellé írjátok le rövid párjukat!
Indokoljátok meg a helyesírásukat!

adjad –	mondjad –	szeressed –	lássad –
szedjed –	küldjed –	keressed –	fessed –
védjed –	oldjad –	mossad –	fárasszad –
szidjad –	toldjad –	rázzad –	ébresszed –
áldjad –	hordjad –	eddzed –	fagyasszad –

126. Elemezzétek alakilag az alábbi versrészlet igéit!

Az új tavasz játékos ujjá
Rügyet sodort az ághegyen,
S most lágyan enyhe szája fújja,
Hogy szétnyíljék és lomb legyen.
Már bús bivaly ballagva rázza
Igáját, s barnul új barázda,
S zeng a pacsirták éneke:
A szíveket is újra vágja,
Már mélyre szántja újra, fájva...
A vágy, a vágy, a vén eke.

Tóth Árpád: Az új tavaszra

127. Másolás közben pótoljátok a hiányzó betűket! Indokoljátok meg a helyesírást!

① Éle□d a tüzet, éle□d a kardot! ② Rago□d el a van igét!
③ Raga□d le a borítékot! ④ Színe□d ki az ábrát! ⑤ Forra□d
össze a csövet! ⑥ Terje□d az újságot! ⑦ Ere□d el a kötelet!

- 8 Fejle^od a képességeidet! 9 Ne ébre^od fel az alvó oroszlánt!
 10 Olva^od meg a faggyút! 11 Ne ije^od meg a gyereket!
 12 Ugra^od ki a nyulat a bokorból! 13 Szege^od meg a lógó
 széklábat! 14 Magyará^od meg a szóalakok helyesírását!

18. A v-s tövű igék ragozása

A csupán v-s tövű igék ragozása

Kijelentő mód

Jelen idő

	Alanyi ragozás				Tárgyas ragozás	
E. 1.	növök	rivok	lövök	rovok	lövöm	rovom
2.	nósz	rísz	lősz	rósz	lövöd	rovod
3.	nő	rí	ló	ró	lövi	rója
T. 1.	növünk	rivunk	lövünk	rovunk	lőjük	rójuk
2.	nőtök	rítok	lőtök	rótok	lövitek	rójátok
3.	nőnek	rínak	lőnek	rónak	lövik	róják

Múlt idő

	Alanyi ragozás				Tárgyas ragozás	
E. 1.	nőttem	rítottam	lőttem	róttam	lőttem	róttam
2.	nőttél	rítottál	lőttél	róttál	lőtted	róttad
3.	nőtt	rított	lőtt	rótt	lőtte	róttá
T. 1.	nőttünk	rítottunk	lőttünk	róttunk	löttük	róttuk
2.	nőttetek	rítottatok	löttetek	róttatok	löttétek	róttátok
3.	nőttetek	rítottak	löttetek	róttak	lötték	rótták

Jövő idő

	Alanyi ragozás		Tárgyas ragozás
E. 1.	nőni, ríni, lőni, róni fogok		lőni, róni fogom
2.	nőni, ríni, lőni, róni fogsz		lőni, róni fogod
3.	nőni, ríni, lőni, róni fog		lőni, róni fogja
T. 1.	nőni, ríni, lőni, róni fogunk		lőni, róni fogjuk
2.	nőni, ríni, lőni, róni fogtok		lőni, róni fogjátok
3.	nőni, ríni, lőni, róni fognak		lőni, róni fogják

Feltételes mód

Jelen idő

	Alanyi ragozás				Tárgyas ragozás	
E. 1.	nőnék	rínék	lőnék	rónék	lőném	rónám
2.	nőnél	rínál	lőnél	rónál	lőnéd	rónád
3.	nőne	rína	lőne	róna	lőné	róná
T. 1.	nőnénk	rínánk	lőnénk	rónánk	lőnénk	rónánk
2.	nőnétek	rínátok	lőnétek	rónátok	lőnétek	rónátok
3.	nőnének	rínának	lőnének	rónának	lőnék	rónák

Múlt idő

A kijelentő módú múlt idejű alakok + a *volna* segédige

Felszólító mód

	Alanyi ragozás				Tárgyas ragozás	
E. 1.	nőjek	ríjak	lőjek	rójak	lőjem	rójam
2.	nőj(él)	ríj(ál)	lőj(él)	rój(ál)	lőjed, lődd	rójad, ródd
3.	nőjön	ríjon	lőjön	rójon	lője	rója
T. 1.	nőjünk	ríjünk	lőjünk	rójunk	lőjük	rójuk
2.	nőjetek	ríjatok	lőjetek	rójatok	lőjétek	rójátok
3.	nőjenek	ríjanak	lőjenek	rójanak	lőjék	róják

A *v*-s melléktő csak a kijelentő mód jelen idejében, az alanyi ragozás egyes és többes számának 1. személyében jelenik meg szabályosan, valamint a tárgyas ragozás néhány alakjában.

A többi alakot az alaptóból hozzuk létre.

A múlt idejű alakokban *-tt* van, mivel a *tő* magánhangzóra végződik.

A felszólító alakokban rövid a *-j!* (szótő + *j*)

A tárgyas 2. személyű rövidebb felszólító alakokból elvész a *-j*, de megnyúlik a személyrag: *lődd*, *sződd*, *ródd*, *nyűdd*.

A jön ige ragozása

A jön ige ragozása csak a kijelentő mód jelen idejében és a felszólító módban tér el a többi *v*-s tövű ige ragozásától.

Kijelentő mód		Feltételes mód	Felszólító mód
jelen idő	múlt idő	jelen idő	jelen idő
jövök	jöttem	jönnék	jöjjelek
jössz	jöttél	jönnél	jöjj
jön	jött	jönné	jöjjön
jövünk	jöttünk	jönnénk	jöjjünk
jöttök	jöttetek	jönnétek	jöjjetek
jönnek	jöttek	jönnének	jöjjenek

Tóváltozatai:

- *jön* – a kijelentő mód jelen idő egyes és többes 3. személyében és a feltételes módú alakokban;
- *jöv-* – a kijelentő mód jelen idő egyes és többes 1. személyében;
- *jö-* – a kijelentő mód jelen idő egyes és többes 2. személyében, valamint a múlt idejű és a felszólító módú alakokban.

A **jössz**, **jöttök** alakban megnyúlik a személyrag mássalhangzója, a felszólító alakokban pedig a módjel: **jöjjön**.

Jelentésük szerint a *jön* igéhez tartoznak a *gyere* (*gyer*), *gyerünk*, *gyertek* felszólító alakok, amelyeknek nincs más módban is ragozható töve.

A *jön* ige *gyövök*, *gyössz*, *gyön* stb. nyelvjárási alakjait kerüljük!

128. Másolás közben pótoljátok a hiányzó betűket! Indokoljátok meg a helyesírást!

- ① Én északi ember vagyok, aki útját zord gonddal ró^oa. (*Ady*)
 ② Székely hegyekből messze Ázsiában, az őshazába vándorolt ki ő (Kőrösi Csoma Sándor), ott ró^oa a betűket és kereste puszták homokján vérei nyomát. (*Juhász Gyula*) ③ Mennyi mogyoró vesszőt elnyű^oem rajtad, e rút hajlandóság kiírtása céljából. (*Jókai*) ④ Itt

a nyilam, mibe lőem? (Petőfi) 5 Távoll puska durrant. Farkasra lőek, piros vér csöpög a fehér hóra. (Kosztolányi) 6 Sírva mentem ki az ól mögé, s a bodzafa alatt ríam ki magamat. (Móra) 7 Húzd, ne sajnáld a hegedűt, hadd ríon! 8 Ha te fellengős, képzelgő vagy, ha te ábrándokat szóél, az a te dolgod. (Ambrus Z.) 9 Ej Petikém, szép fiam, hát ez a baj! Gondom lesz rá, hogy nagyot nő s meg ne hal. (Vörösmarty) 10 Hej, Jancsika, Jancsika, mért nem nőél nagyobbra? (Népdal) 11 Nagy ünnep az nekünk, ha te jö el hozzánk. (Népdal) 12 Jö velem! Eh, mit is vársz – jö-e vagy elragadlak. (József A.) 13 A kávé is elfőe a habját s megüledett. (Jókai) 14 Tégy a tűzre, hadd főön a leves!

129. Írjátok le a *sző* és a *nyű* ige teljes alanyi és tárgyas ragozási sorát!

Az *sz-v* tövű igék ragozása

Kijelentő mód

Jelen idő

	Alanyi ragozás				Tárgyas ragozás		
E. 1.	leszek	hiszek	eszem	iszom	hiszem	eszem	iszom
2.	leszel	hiszel	eszél	iszol	hiszed	eszéd	iszod
3.	lesz	hisz	eszik	iszik	hiszi	eszi	issza
T. 1.	leszünk	hiszünk	eszünk	iszunk	hisszük	esszük	isszunk
2.	lesztek	hisztek	esztek	isztok	hiszitek	eszitek	isszátok
3.	lesznek	hisznek	esznek	isznak	hiszik	eszik	isszák

Múlt idő

	Alanyi ragozás				Tárgyas ragozás		
E. 1.	lettem	hittem	ettem	ittam	hittem	ettem	ittam
2.	lettél	hittél	ettél	ittál	hitted	etted	ittad
3.	lett	hitt	evett	ivott	hitte	ette	itta
T. 1.	lettünk	hittünk	ettünk	ittunk	hittük	ettük	ittuk
2.	lettetek	hittetek	ettetek	ittatok	hittétek	ettétek	ittátok
3.	lettek	hittek	ettek	ittak	hitték	ették	itták

Jövő idő

	Alanyi ragozás	Tárgyas ragozás
E. 1.	lenni, hinni, enni, inni fogok	enni inni fogom
2.	lenni, hinni, enni, inni fogsz	enni inni fogod
3.	lenni, hinni, enni, inni fog	enni inni fogja
T. 1.	lenni, hinni, enni, inni fogunk	enni inni fogjuk
2.	lenni, hinni, enni, inni fogtok	enni inni fogjátok
3.	lenni, hinni, enni, inni fognak	enni inni fogják

Feltételes mód

Jelen idő

	Alanyi ragozás				Tárgyas ragozás		
E. 1.	lennék	hinnék	enném	innám	hinném	enném	innám
2.	lennél	hinnél	ennél	innál	hinnéd	ennéd	innád
3.	lenne	hinne	ennék	innék	hinné	enné	inná
T. 1.	lennénk	hinnénk	ennénk	innánk	hinnénk	ennénk	innánk
2.	lennétek	hinnétek	ennétek	innátok	hinnétek	ennétek	innátok
3.	lennének	hinnének	ennének	innának	hinnék	ennék	innák

Múlt idő

A kijelentő módú múlt idejű alakok + a *volna* segédige

Felszólító mód

	Alanyi ragozás				Tárgyas ragozás		
E. 1.	legyek	higgyek	egyem	igyam	higgyem	egyem	igyam
2.	legyél, légy	higgyél, higgy	egyél	igyál	higgyed, hidd	egyed, edd	igyád, idd
3.	legyen	higgyen	egyék	igyék	higgye	egye	igya
T. 1.	legyünk	higgyünk	együnk	igyunk	higgyük	együk	igyuk
2.	legyetek	higgyetek	egyetek	igyatok	higgyétek	egyétek	igyátok
3.	legyenek	higgyenek	egyenek	igyanak	higgyék	egyék	igyák

Az *sz-es* alaptövet csak a személyragok előtt találjuk.

A mód- és időjelek előtt a rövid magánhangzós tő áll: *le-*, *hi-*, *e-*, *i-*.

A feltételes mód jelének mássalhangzója megnyúlik: *lennék*, *hinnék* stb.

A felszólító mód *j* jele mindenütt *gy-re* vált: *legyen*, *tegyen*, a *hisz* ige alakjaiban még meg is nyúlik: *higgyek*, *higgyél*, *higgyen* stb.

A tárgyas ragozás 2. személyű rövidebb felszólító alakjaiban megnyúlik a személyrag: *hidd*, *edd*, *idd*.

A *v-s* tőváltozat a ragozás során csak az elbeszélő múlt idejű alakokban fordul elő: *levék*, *levél*, *leve* ~ *lőn*, *levéink*, *levétek*, *levének*; *tevék*, *tevék*, *teve* ~ *tőn*, *tevéink*, *tevétek*, *tevének*.

A feltételes mód jelen idő többes 1. személyű *hinnők*, *ennők*, *innók* alakok ma már régiesen hatnak.

A *lesz*, *tesz* igének a költői nyelvben előfordulnak egyéb régies alakjai is:

- E. 2. *leszesz*, *lészesz*, *léssz*; *teszesz*, *tészesz*, *téssz*;
- E. 3. *leszen*, *lészen*, *teszen*, *tészen*

130. Másolás közben pótoljátok a hiányzó betűket. Elemezzétek az igealakokat!

- 1 Háromszor te em fogadást, hogy közrebocsátom a furfangos eszű Lúdas Matyi tetteit. (*Fazekas M.*)
- 2 Te ünk törvényt a nép törvénye szerint! (*Madách*)
- 3 Te az ígét múlt időbe!
- 4 Vi e őt két lába erdő közepébe. (*Petőfi*)
- 5 Másra vi ük a beszédet. (*Ady*)
- 6 Fecském, fecském, édes fecském, vi el az én levelecském. (*Népdal*)
- 7 Bölcsen hi etek, de kemény ököllel! (*Ady*)
- 8 Hi ük és tudjuk, hogy szebb jövőt építünk magunknak.

- 9 Ki gondolná, ki hié, hogy ilyen teljesítményre képes.
- 10 Toldi György meg, amint torkig iá, eé, egy öreg kar-székbe úr-magát vetette. (Arany)
- 11 Eénk, iánk, csak lenne mit!
- 12 Virágozz, fa, s dolgok, ti igazságot teetek! (Ady)

131. Írjátok le a *tesz*, *vesz*, *visz* igék teljes ragozási sorát!

132. Elemezzétek az igék alakját, határozzátok meg a stilisztikai szerepüket!

- 1 Lábát az ajtó és a küszöb közé tevé, amiből megint az lett, hogy odacsukták a sarkát. (Jókai)
- 2 Hová lettél, hová levél, ó lelkem ifjúsága! (Petőfi)
- 3 A fiú Szöllősyné asszonyom becsületes hajlékába eljövendő lé-szen leánynézőbe. (Vas Gereben)
- 4 Mondá az Úr: legyen világosság – és lőn világosság. (Biblia)
- 5 Két pár ökör tevé a fogatot. (Petőfi)
- 6 S valamennyi égitestet homályossá tőn a szégyen, hogy mint az [mint Hunyadi], nem ragyognak. (Arany)
- 7 Mert az én érdemem nálad annyit téssen, mennyi vizet kis fecske szájába veszen az megmérhetetlen tengermélység ellen. (Zrínyi)
- 8 Sírt a vad poroszló, szemei könnyeztek; azt hívém, nem bántja, azért áll oly veszteg. (Arany)
- 9 Szomjazó szemekkel mért nem jövék magad?
- 10 Megfogták szép gyöngén, bétevék a tűzbe, az ő gyöngé ham-vát keverék a mézbe. (Népk.)
- 11 Mit téssz, uram isten, fiadnak életével? (Szegedi Kis István)
- 12 Ideje léssen már néked is, úristen, mirajtunk könyörölni. (Sze-gedi Kis I.)

Az *sz-d-v* tövű igék ragozása

Az *sz-d-v* tövű igék ragozása csak a kijelentő mód jelen idejében tér el a szokásostól.

Ezeket a jelen idejű alakokat az *-sz* végű alaptóból hozzuk létre, amely azonban egyes személyekben – a többes 2. és 3. személyben mindig – régiesen egy magánhangzóval is bővíthet.

Kijelentő mód

Jelen idő

E. 1.	esküszöm	alszom (aluszom)	fekszem	nyugszom
2.	esküszöl	alszol (aluszol)	fekszel	nyugszol
3.	esküszik	alszik (aluszik)	fekszik (feküszik)	nyugszik (nyugoszik)
T. 1.	esküszünk	alszunk (aluszunk)	fekszünk	nyugszunk
2.	esküsztek	alszotok (alusztok)	fekszettek (feküsztek)	nyugszotok (nyugosztok)
3.	esküsznek	alszanak (alusznak)	fekszenek (feküsznek)	nyugszanak (nyugosznak)

A zárójelbe tett alakok választékos, régies-ünnepélyes hanglatúak.

Közülük tárgyas ragozása csak a *cselekszik* igének van (a többi ugyanis tárgyatlan):

cselekszem, cselekszed, cselekszi, cselekesszük (cselekedjük), cselekszitek, cselekszik.

Az *alszik* is előfordul tárgyas ragozásban az *álmát alussza* tőismétlő szólásban.

Az összes többi ragozási alakot a *d-s* melléktóból képezzük.

Múlt idő: *alszik*: *aludtam, aludtál, aludt* stb.

fekszik: *feküdtem, feküdtél, feküdt* stb.

nyugszik: *nyugodtam, nyugodtál, nyugodott* stb.

A feltételes és a felszólító mód jelen idejének egyes számában ezeket a beszélt nyelvben inkább iktelenül ragozzuk.

Feltételes mód jelen idő:

- E. 1. aludnám ~ aludnék, feküdném ~ feküdnék, nyugodnám ~ nyugodnék stb.
2. aludnál, feküdnél, nyugodnál stb.
3. aludnék ~ aludna, feküdnék ~ feküdne, nyugodnék ~ nyugodna stb.

Felszólító mód:

- E. 1. aludjam ~ aludjak, feküdjem ~ feküdjek, nyugodjam ~ nyugodjak stb.
2. aludj(ál), feküdj, feküdjél, nyugodj(ál) stb.
3. aludjon feküdjön, nyugodjék ~ nyugodjon stb.

A *v*-s töváltozat a ragozási sorban csak az elbeszélő múlt alakjaiban jelenik meg: *aluvám, aluvál, aluvék...*; *nyugovám, nyugovál, nyugovék...*; *esküvém, esküvél, esküvék...*

133. Írjátok le az alábbi igék teljes ragozási sorát!

dicsekszik, gyanakszik, törekszik

134. Elemezzétek az igealakokat, meghatározva a stílusértéküket is!

- ① Ím, nyugszik a természet is már, s nyugszik övele minden állat. (*Batsányi*)
- ② Nyugosznak ők, a hősfiaak, dúló csaták után, nyugosznak ők, sírjuk felett zöldell bokor, virány. (*Bajza*)
- ③ Gyöngé violának letörött az ága, az én barátomnak nincsen nyugovása. (*Erdődi I.*)
- ④ Én vagyok az..., aki annyit szenvedék? Akinek a szívéen, ahány nap, annyi átok feküvék? (*Petőfi*)
- ⑤ Puha fejeér ágyam hullámos redőin mily szépen alusztok, én szép csecsemőim: édes-é az álom? (*Arany*)
- ⑥ Az alvó aluszik, a bujdosó buvik. (*Arany*)
- ⑦ Kínja lángi el nem aluvának jéggyöngyétől szeme harmatának. (*Petőfi*)
- ⑧ Ha törvény s szokás szerint cselekszettek, nem csak én, hanem minden magyar segítő kezét sietve nyújtaná. (*Katona*)
- ⑨ Ezért a leányért mit nem cselekedném, Hernádból a vizet kanállal kimerném! (*Népdal*)
- ⑩ Leülék egy zöld fa alá nyugodni; nyugvásimban elaluvám oly szépen! (*Népdal*)

135. Másolás közben pótoljátok a hiányzó betűket! Indokoljátok meg a helyesírást!

- ① Tisza partján elalu am, jaj be szomorút álmo am! (*Népdal*)
- ② Ne dicseke en az ember a szennyesével. (*Móricz*)
- ③ Kelj fel, betyár, ne alu ál, éjfél után hármát ütött az óra. (*Népdal*)

- 4 Mindig csak jóra töreke^oetek!
- 5 Fájt a szívem az én tündéremért, akiért már annyit töreke^oem. (Móricz)
- 6 Nem bíztak meg bennünk, folyton gyanako^oak.
- 7 (A gólyát) Tán azért szeretem annyira, mert vele együtt növeke^oem. (Petőfi)
- 8 Voltak, akik megeskü^oek rá, hogy az, aki beszélt, dehogyan is volt az paraszt. (Móricz)
- 9 Ne haragu^o, rózsám, azért hogy a kezem kezédhez ért. (Népdal)
- 10 Nem irigyked^oem, nem haragu^oam soha senkire.

19. A gy-n tövű igék ragozása

Ebbe a tőtípusba mindössze két ige tartozik: a *megy* és a *van*.

A *megy* ragozása:

Kijelentő mód, jelen idő		
E. 1.	megyek	(nyelvjárási: mék)
2.	mégy	(nyelvjárási: mész)
3.	megy	(nyelvjárási: mén, megyen, menyen)
T. 1.	megyünk	
2.	mentek	(nyelvjárási: mégytek)
3.	mennek	(nyelvjárási: megynek)

Az összes többi alak az *n*-es melléktövből képződik.

Kijelentő mód, múlt idő:	<i>mentem, mentél, ment, mentünk, mentetek, mentek.</i>
elbeszélő múlt:	<i>menék, menél, mene, menénk, menétek, menének.</i>
Feltételes mód, jelen idő:	<i>mennék, mennél, menne, mennénk, mennétek, mennének.</i>
Felszólító mód:	<i>menjek, menj, menjen, menjünk, menjetek, menjenek.</i>

A van ige ragozása

	Kijelentő mód			Feltételes mód
	Jelen idő	múlt idő	elbeszélő múlt	jelen idő
E. 1.	vagyok	voltam	valék	volnék
2.	vagy	voltál	valál	volnál
3.	van (nyj.: vagyon)	volt	vala	volna
T. 1.	vagyunk	voltunk	valánk	volnánk
2.	vagytok	voltatok	valátok	volnátok
3.	vannak (nyj.: vagynak)	voltak	valának	volnának

A *van* igének jövő ideje nincs, helyette a *lesz* jelen idejű alakjait használjuk.

Felszólító módja nincs, helyette a *lesz* felszólító alakjaival élünk.

A feltételes mód múlt ideje is a *lesz* múlt idejű alakjaiból és a *volna* segédigéből alakul: *lettem volna, lettél volna, lett volna....* (A *voltam volna, voltál volna, volt volna...* régies-népies hangulatú.)

136. Elemezzétek az igealakokat, határozzátok meg a stílusértéküket!

- ① Megyen már a hajnalcsillag lefelé, az én édes galambom most megyen hazafelé.
- ② Hej, halászok, halászok, merre mén a hajótok?
- ③ Júlia szép leány egykoron kimene búzavirág szedni a búzamezőbe.
- ④ Hová mész, te három árva?

- 5 Nálunk jó újság van, de neked rossz vagyon, mert Kádár Katának immár vége vagyon.
- 6 Megyen Gyula Márton hegyeken, völgyekön, egyszer változást lát a cifra keszkenőn.
- 7 A kocsmába kell menni, verekedés fog lenni.
- 8 Elmenék a zöld erdőbe sétálni, leülék egy zöld fa alá nyugodni.
- 9 Egy asszonynak vala három szép lánya, hármat adá férjhez három országba. *(Népköltés)*

137. Az alábbi szemelvényből írjátok ki az igéket és elemezzétek alakjuk szerint!

Volnék kis pacsirta, hogy zenghetne dalom
 Harmatos, virágos, illatos hajnalon;
 Hogy magasztos ének szárnyain lebegve
 Merülhetnék mélyen a fényes egekbe;
 Hogy lerázzván a föld minden szennyét, porát,
 Innám egy dicsőbb lét isteni mámorát;
 Majd elszenderülve boldog csalódáson,
 Édes álom lenne – ne fájna bukásom.

Arany János: Híú sovárgás

138. Az alábbi igékből szerkesszétek meg a megadott alakokat!

- **mozog** – kijelentő mód, múlt idő, egyes szám 1. személy, alanyi ragozás;
- **gyanakszik** – feltételes mód, múlt idő, többes szám 2. személy, alanyi ragozás;
- **horpaszt** – felszólító mód, többes szám 1. személy, tárgyas ragozás;
- **füröszt** – kijelentő mód, jelen idő, többes szám 1. személy, tárgyas ragozás;
- **játszik** – felszólító mód, egyes szám 3. személy, tárgyas ragozás;
- **haragszik** – feltételes mód, jelen idő, egyes szám 1. személy, alanyi ragozás;

20. Az ikes ragozás megbomlása

Az ikes ragozású igék eredetileg nemcsak alaki, hanem jelentésbeli különbséget képviseltek: az ige szenvedő, visszaható vagy tárgyatlan jelentését különítették el a tárgyias jelentéstől. Lásd például ma is:

tárgyas iktelen	tárgyatlan (szenvedő) ikes
tör (valamit)	törik (valami)
érez (valamit)	érezik (valami)
hall (valamit)	hallik (valami)
szagol (valamit)	szaglik (valami)

Ez a jelentéskülönbség azonban fokozatosan megszűnt, és a szabályos ragozás megbomlott.

Ikesek lettek az eredetileg iktelen álvisszaható igék (*bizakodik, száznakozik, epekedik, csúfolódik, kötekedik* stb.), sok tárgyatlan ige (*folyik, úszik, csúszik, mászik, bújik, vágyik, válik* stb.), sőt néhány tárgyias ige (*eszik, iszik, hazudik, álmodik* stb.)

Különösen azok az igék voltak hajlamosak az ikesedésre, amelyek csak 3. személyben használatosak: *gyűlik, folyik, ömlik, hullik, koppanik*.

A bomlást elősegítette, hogy a rossz hangzás elkerülésére a második személyben az *s, sz, z* végű ikteleneket az ikes *-l* személyraggal kezdték használni (*mosasz, vésesz, teszsz, viszesz, hozasz, úzesz* helyett: *mosol, vésel, teszel, viszel, hozol, úzöl*), az *l, r* végű ikéseket pedig az iktelen *-sz* személyraggal (*illel, botlol, csuklol, ugrol* helyett: *illesz, botlasz, csuklasz, ugrasz*).

Mivel már nem hordozott jelentésbeli különbséget, az ikes ragozás tiszta típusa megbomlott, és a XIX. század elejére a kétféle ragozás összekeveredett. Az akadémia vissza akarta állítani az ikes ragozást, az iskolában tanították, az írók-költők szentesítették azt, a beszélt nyelv azonban – a 3. személyt kivéve – nem használta és nem is igen használja az ikes formákat, s különösen nem a feltételes és a felszólító módban, sőt ma már a választékos irodalmi nyelv is akárhányszor iktelenül ragoz bizonyos ikéseket.

A nyelvi norma csak az úgynevezett állandó ikesek szabályos ikes ragozását követeli meg a választékos nyelvhasználatban.

Az ikes igéknek három csoportját különböztetjük meg.

1 Állandó ikesek – a mindhárom személyben ikesen ragozandók. Ide tartoznak:

- történést jelentő szenvedő értelmű igék: *ázom, fázom, tet-szem, látszom, elkárhozom* stb.;
- lelkiállapotot kifejező álvisszaható igék: *aggódom, bánkódom, csodálkozom, emlékszem, elszomorodom, haragszom, unatkozom, vágyódom* stb.;
- igazi visszaható igék: *alkalmazkodom, borotválkozom, dörögölődzöm, gyötrődöm, hánykódom, mosakodom ~ mosak-szom, szégyenkezem, rejtőzöm, védekezem* stb.;
- kölcsönösséget kifejező visszahatók: *dulakszom, verekszem, mérközöm, találkozom, tolakszom, veszködöm, kötődöm, ölelkezem* stb.;
- az *sz-d-v* tövűek: *alszom, fekszem, esküszöm, gyanakszom* stb.;
- egy-két cselekvő tárgyias ige: *eszem, iszom, dolgozom, álmodom*.

A **-d** végűek azonban a 2. személyben *-sz* ragot kapnak: *mosakodsz, eligazodsz, kötekedsz, odahúzódsz, okoskodsz* stb.

A *szokom, szokol, szokik* ‘hozzászokik vkihez, vmihez’ jelentésében állandó ikes. Népnyelvi *szok* ‘az a szokása’ változatát csak múlt időben használjuk: *szokott panaszkodni, szoktam énekelni, szoktál labdázni*.

2 Felemás ikesek – az 1., 2. személy ingadozó, a 3. személy ikes. Ide tartoznak:

- tárgyatlan cselekvő igék: *lakom ~ lakok, lakol ~ laksz, lakik; költözöm ~ költözök, költözöl, költözik; távozzom ~ távozok, távozol, távozik; pipázom ~ pipázok, pipázol; szököm ~ szökök, szököl* stb.;
- *l, r* végű ikesek: *botlom ~ botlok, botlasz; csuklom ~ csuklok, csuklasz; illek, illesz; döglök, döglesz; vedlek, vedlesz; bújok, bújsz; ugrok, ugrasz* stb.

A *bánik, illik, válik, hazudik, kimúlik, eltűnik* az 1. személyben mindig **-k** ragot kap!

- 3** **Változó ikések** – a 3. személyben ikes és iktelen alakjuk is van, inkább az iktelenek módjára ragozódnak: *hull(ik), időz(ik), lármáz(ik), mász(ik), megjelen(ik), fuldokol ~ fuldoklik, esdekel ~ esdeklík, omol ~ omlík, citeráz (ik), sziporkáz (ik), tündököl ~ tündöklík, haldokol ~ haldoklik, egerész ~ egerészik, gitároz ~ gitározik, labdáz ~ labdázik* stb.

A szépirodalmi stílusban az ikes forma finomabb, választékosabb, ünnepélyesebb, de lehet régies, népies stílushangulatú is, sőt szolgálhatja a változatosságot.

Az ikes igék *-hat, -het* képzős alakjai ma már iktelenek: *eszik – ehet, iszik – ihat, mosakodik – mosakodhat, lakik – lakhat* stb.

139. Határozzátok meg az ikes igék típusát!

- 1** Minden ingóbingó tővel-heggyel össze, szegény Jóka csak úgy csetlik-botlik közte. (*Arany*) **2** Karjait feje körül fonva fuldokol érthetetlen szavakat. (*Jókai*) **3** Az utca fényben tündököl. (*Tolnai Lajos*) **4** Ez a dolog nem tartozik rád. (*Köznyelv*) **5** Nem tolokodom én idegeneknek a nyakára. (*Katona*) **6** Nincs otthona, csak hányódik-vetődik a világban. (*Köznyelv*) **7** Hamu alatt lakik a tűz. (*Szólás*) **8** Gyöngé lábam fázik, köpönyegem ázik. (*Népdal*) **9** Maradi, aki nem alkalmazkodik a kor követelményeihez. (*Köznyelv*) **10** Nagyabonyban csak két torony látszik, de Majlandban harminkettő látszik. (*Népdal*) **11** Bujdosik a kedves rózsám valahol, ahol még a dalos madár sem dalol. (*Népdal*) **12** Csikós, gulyás gyülekezik, a menyecskét körülveszik. (*Arany*) **13** Megy az eke, szaporodik a barázda, mintha egy nagy könyv íródnék olvasásra. (*Illyés Gyula*)

140. Írjátok ki az alábbi igék közül a változó ikéseket!

sziporkáz, koronáz, cimbalmoz, fékez, gitároz, csákányoz, teniszez, furulyáz, zongoráz, kötöz, kotorász, nyargalász, füttyörész, kacarász, szaglász, eprész, egerész, haldokol, indokol, érdekel, fuldokol, esdekel, tündököl, öldököl, bujdokol, hull, száll, hajol, szájal

141. Elemeztétek az igéket, határozzátok meg a stílusértéküket!

- 1** Duna vizén lefelé úsz a ladik, a ladik, róla muzsikaszó, guzlicaszó, csimpolyaszó hallatik. (*Arany*) **2** Bekopognak az ablakon: „Ne

zúglatok olyan nagyon, azt üzeni az uraság, mert lefeküdt, aludni vágy”. (Petőfi) ③ Mindenki lépik egyet. (Mikszáth) ④ Faluvégén nyája míg szerte legelész, ő addig subáján a fűben heverész. (Petőfi) ⑤ Csipogva gyűl köréje, ha meglátja, a sok baromfi. (Mikszáth) ⑥ Foly a bor egész nap, a lakoma, ének. (Arany) ⑦ Hej kocsmáros, eb az ingét! Elszeretik a menyecskét! ...El van az már réges-régen, afelől már alhatik ken’. (Arany)

142. Az alábbi igealakok közül melyek ikések és melyek iktelenek? Határozzátok meg az iktelenek alakját (módját, idejét, számát, személyét, ragozását)!

háramlik, beszélük, nézik, illik, hajlik, fuldoklik, vélik, szemlélik, furulyázik, szemezik, gitározik, kérdezik, bujdosik, tépdésik, idézik, változik, válik, mállik, kenik

143. A változó ikés *hul ~ hullik* alakpár melyik tagja helyettesíthető be az alábbi kifejezésekbe?

...sűrű pelyhekben ... a hó	a falról a vakolat
...a zápor	..., mint ősszel a légy
...a fáról a levél	térdre ... az oltár előtt
...a fáról az alma	... a szekérről a szalma
...a harmat	... a kutya szőre

144. Az ikesség-iktelenség néha jelentéskülönbséget hordoz. Pótoljátok be a mondatpárokba az odaillő, utánuk zárójelben megadott ikés vagy iktelen igét. Értelmezétek a jelentésüket!

- ① Mindent megbánt, már semmit se ... – Emberségesen ... a foglyokkal. **bánik – bán**
- ② ... a jegenye, pereg a levele. – Az alázattal földig ... **hajol – hajlik**
- ③ ... a méreg, hogy így lépre mentem. – Napok óta fáj a gyomra, alig ...valamit. **eszik – esz**
- ④ A távozó a kalapja után ... – A kötött holmi könnyen ... **nyúlik – nyúl**
- ⑤ Kati pruszlikot ... – A pohárban ... a bor. **gyöngyözik – gyöngyöz**
- ⑥ Az ember sose ... jót! – A távolból zeneszó ... **hallik – hall**
- ⑦ Barátom a diáktársával ... – Ágazik-bogazik, még se... **levelezik – levelez**
- ⑧ A barackfánk nemsokára ... – Minden ablakot ... **kivirágoz – kivirágzik**

21. Az egyszemélyes igék

Vannak olyan – történést jelentő – igéink, amelyek a jelentésük miatt csak harmadik személyben használatosak.

Például: áramlik, ömlik, özönlik, történik, gomolyog, alkonyodik, havazik, zuhog, csepereg, villámlik, nyikorog, csikorog stb.

Többszemélyes használatuk csak átvitt értelemben (a költői nyelvben) lehetséges:

Pehely vagyok, **olvadok** a hóval. (*Babits*)

Pénz volnék, **pendülnék**, karika volnék, gurulnék. (*Népköltés*)

22. A személytelen igék

A *kell*, *lehet*, *illik*, *tetszik* igék egyes számú 3. személyű (bármilyen módú és idejű) alakjait gyakran használjuk **személytelenül, főnévi igenévi alannal**. Ilyenkor nem tehető ki melléjük a személynévmási vagy más főnévi alany. A cselekvő legfeljebb *-nak*, *-nek* ragos határozóval vagy abból alakult személyragos határozószóval lehet megnevezve.

Hasonlítsuk össze:

személyes formák:	személytelen formák:
én kellek a játékhoz (= ki kell?)	játszani kell (nekem) (= mi kell?)
te kellesz a játékhoz	játszani kell (neked)
ő, Pali kell a játékhoz	játszani kell (neki, Palinak)

Például: A sál illik a blúzhoz. (=személyes forma, főnévi alany)

Illik ismerni a szabályt. (= személytelen forma, igenévi alany)

Személytelen igeként használatos a többszófajú (főnévként és melléknévként is élő) *szabad* és *muszáj*:

Szabadna tudni a nevét? (mi szabadna?)

Szabadjon megjegyezni, hogy ez helytelen. (Mi szabadjon?)

Muszájna indulni: sürget az idő. (Mi muszájna?)

Az udvarias kifejezésekben (kérdésekben, közlésekben) használatos *tetszik* is mindig egyes számban marad, akkor is, ha a címzett többes számú:

Hogy *tetszik* lenni (a bácsinak, a bácsiéknak)?

Tessék helyet foglalni (az úrnak, az uraknak)!

El *tetszett* felejteni (valamennyiüknek)!

23. A tagadó igék

Az igéket a *nem*, *sem* tagadószóval tagadjuk: *nem írok, te sem írsz*.

A létige *van*, *vannak* alakjainak tagadására azonban külön tagadó igéink vannak: *nincs*, *nincsenek*, ismételt tagadás esetén: *sincs*, *sincsenek*.

Például: Van időd vagy **nincs** időd? (De: Volt időd vagy **nem volt** időd?)

Nincs időm, sőt kedvem **sincs**.

Nincsenek mániáim, még rossz szokásaim **sincsenek**.

145. Az alábbi igék közül írjátok ki az egyszemélyes igéket!

terjed, terjeszkedik, gomolyog, támolyog, hömpölyög, mosolyog, hullámszik, habzik, habozik, havazik, hamvad, szenved, senyved, porlik, hírlík, híresztel, hajlik, lobog, csattog, csobog, csobban, bugyborékol, buzog, bizserog, csurran, csordogál, folyik, folytat, kigyúl, esteledik, hajnallik

146. Személyes-e vagy személytelen az ige az alábbi mondatokban?

- ① Vigyetek esernyőt, mert eső lehet.
- ② Már nagy a hó, lehet szánkózni.
- ③ Nem kell mindent komolyan venni!
- ④ Nem kell pénz a boldogsághoz.
- ⑤ Illik hozzám a párom.
- ⑥ Nem illik így viselkedni!
- ⑦ Szabad a madárnak ágról ágra szállni.
- ⑧ Szabad ez a hely?
- ⑨ Muszáj a vendégek miatt kitakarítani.

147. Írjátok le az alábbi mondatok tagadó változatát, s mondjátok meg, mi fejezi ki a tagadást!

- ① Van testvérem, van barátom is.
- ② Volt időm ellátogatni a múzeumba.
- ③ Erdő is van, makk is van.
- ④ Lesz elég idő a városnézésre.
- ⑤ Büszke vagyok a teljesítményemre.
- ⑥ Bárcsak fürge volnék!
- ⑦ Legyetek mindig óvatosak!

24. Az ige teljes nyelvtani elemzésének menete

Az ige elemzésekor meghatározandó:

1 Az ige jelentése:

- a cselekvő és a cselekvés viszonya szerint (cselekvő, műveltető, szenvedő vagy visszaható, illetőleg ezek ható alakja);
- a cselekvés irányulása szerint (tárgyas vagy tárgyatlan);
- a cselekvés minősége szerint (folyamatos, gyakorító, mozzanatos, kezdő vagy befejezett).

2 Az ige alakja:

- módja (kijelentő, feltételes vagy felszólító);
- ideje (jelen, múlt, elbeszélő múlt vagy jövő idő);
- száma (egyes vagy többes szám);
- személye (első, második vagy harmadik személy);
- ragozása (alanyi (iktelen vagy ikés) vagy tárgyas ragozás).

3 Az ige szerkezete:

- szerkezeti típusa (tőszó, képzett szó vagy összetett szó);
- a szótő (abszolút vagy relatív tő, alaptő vagy melléktő);
- a szótő típusa (egyalakú vagy többalakú, konkrétan milyen);
- a toldalékok faja (képző, jel vagy személyrag).

148. Elemezzétek a szemelvény igéit jelentésük szerint!

Óbuda szívében további meglepetés várt a kutatókra, akikkel ásatásokat végeztek. Mondani sem kell, itt is sokat vizsgáltak, sok munka, nyomozás előzte meg a sikereket. Számptalan római maradvány került elő, azonban az óbudai utcákon, amelyeket sűrűn beépítettek, csak nagy ügyel-bajjal, kis területeken haladhatt az ásatás. Ha egy-egy alkalommal vastagabb római kőfalba ütközött a kutatóárok, a munkát nem folytathatták a lakóépületek miatt.

A Királydomb elnevezésű házcsoport régóta foglalkoztatta a régészek képzeletét, mivel a házak ellipszis alakban épültek egy enyhe földomborulatán. A tapasztalt régészek ebből arra következtettek, hogy talán egy régebbi – talán római – épület falaira épültek, annak vonalát követik.

Halász Zoltán nyomán

149. Elemezzétek az alábbi szemelvény igéit alakjuk és szerkezetük szerint!

Az új vallás győzött: a Római Birodalom keresztény állammá lett, de ez sem menthette meg a pusztulástól. Erejét felőrölték azok a küzdelmek, amelyeket több mint három évszázadon át vívott a határaitra zúduló barbárok meg-megújuló hullámaival.

Templomaiban már több mint száz éve az új istenhez fohászokdáltak, amikor Európában termettek a hunok, és rettegett királyuk, Attila vezetésével elindultak, hogy feldúlják és fosztogassák a már addig is sok csapásnak kitett nyugati tartományokat és Itáliát. Pusztulását a birodalom akkor sem tudta volna elkerülni, ha nincs a hunok támadása. Annyira legyengült, hogy a különféle germán törzsek könnyen megvethették lábukat Itália földjén.

Artner Tivadar nyomán

150. Végezzétek el írásban az alábbi versrészlet igéinek teljes nyelvtani elemzését!

Öklömet ráztam és fenyegetőztem
a nép nevében: cselekedjetek!
mert hogyha... s elborult szemem vörösben
fürdette már a tájat, felleget.

Nem fenyegetőzöm, az öklömet sem
rázom többé, legyintek csöndesen.
Egy sóhajtás bújt ott ki ujjaimnál,
gyáván, hogy észre már én se vegyem.

.....

Ha lázíthatnék, óh ha volna még kit,
életre téged, nemzetem, magyar! –
Már panaszolja az idő ütését
recsegő káromkodásaival
az őszi erdő, – népem hangtalan hull,
repül az őszi árokba, az égre –
mint rőt levél, mely lent még, utolsóul:
remeg, dadog a szív a semmiségbe –

Illyés Gyula: A semmiségbe

25. Az igekötő

Az igekötő az igével (vagy igéből képzett más szóval) többé-kevésbé szoros egységben használt szófaj, amely jelölheti:

- a cselekvés térbeli irányát: *kinéz, benéz, felnéz, lenéz, összenéz, visszanéz, átnéz, keresztülnéz, utánanéz;*
- a cselekvés minőségét (lefolyásának módját): *jön le, lejön, le-lejön.*

Az igekötő *átmeneti szófaj*: egyrészt önálló szó, amelynek megvan az állandó hangalakja és jelentése, másrészt csak jelentésmódosító szóelem, illetőleg összetételi előtag, melynek kapcsolata az igével meglehetősen laza: el is válhat az igétől.

Az igekötő lehet:

- 1 **egyenes szórendű** – ha közvetlenül az ige előtt áll, azzal egybeírva: *elmegy, hátrafordul, félrenéz, hozzásimul* stb.;
- 2 **megszakított szórendű** – ha közé és igéje közé más szó kerül: *el is megy, hátra sem fordul, félre nem néz, hozzá is simul;*
- 3 **fordított szórendű** – ha az ige után áll: *megy el, nem fordul hátra, nem néz félre, simul hozzá.*

Az igekötő tárgyassá teheti a tárgyatlan igt: *nő – kinövi a ruhát; él – átél sok nehéz órát; halad – meghaladja az átlagot a teljesítmény; áll – kiállja a próbát; mulat – átmulatja az éjszakát; ül – jól megüli a lovat* stb.

Az igekötő alakját nem változtatja.

Nincs önálló mondatrészi szerepe. Igéje nélkül csak eldöntendő kérdő mondatokra adott igenlő válaszként vagy az ismétlődő ige helyett fordul elő.

Megtanultad a leckét? – Meg. (= igen, megtanultam).

Elfelejtett mindent, el a bút, el a bánatot.

Az igekötő gyakran hoz létre *tömörítő kifejezéseket*: az igekötős ige két ige cselekvését sűríti magába. Például: *elbeszélgeti az időt* = beszélget, és ezzel eltölti a másra szánt időt, *elissza az eszét* = anynyit iszik, hogy elveszti a józan eszét, *leimádkozza a bűneit* = imádkozik, s így levezekli, *kialussza magát, kimerészkedik az utcára* stb.

Nyelvünkben mintegy 130 igekötő van (többségük azonban többszótagú).

Leggyakoribb igekötőink: *el, meg, ki, le, fel, be, össze, vissza* stb.

151. Határozzátok meg az igekötő szerepét és szórendi helyét az alábbi mondatokban!

- 1 Befordultam a konyhára, rágyújtottam a pipára.
- 2 Meglásd, öcsém, az Isten megsegít.
- 3 Mi ő nekünk, azt el nem mondhatom, mert nincsen rá szó, nincsen fogalom; de megmutatná a nagy veszteség: ha elszólítá tőlünk őt az ég.
- 4 E néhány sorral érd be most, öcsém.
- 5 Legyen egy kis embersége, s nézzen kelmed néha be.
- 6 Kicsapott a folyó..., elvitte az árvíz a töltést, a hidat.
- 7 Elbeszélünk néha a letűnt időkről.
- 8 Legmagasabb hely a pusztán e gém vége, azért ült fel a sas ennek tetejébe.
- 9 S hol a vén csaplár, hogy ezért föl nem pattan?
- 10 De mit tűr a szolgaságnak népe? Mért nem kél föl, hogy láncát letépje? Arra vár, hogy isten kegyelméből azt a rozsdá rágja le kezéről?
- 11 Szabadságért küzdött az ifjú, s börtönbe dobták, ottan ül, és meg-megrázza és átkozza bilincseit kegyetlenül.
- 12 Örömmel vágom én magam föl paripámra a nyeregbe!
- 13 Ott essem el én a harc mezején, ott folyjon az ifjui vér ki szivembül...
- 14 El ne repülj, megtollasodott fa, hadd üljek rózsámmal árnyékodba!

Petőfi Sándor verseiből

152. Mondjátok meg, hogyan módosítja az igekötő az alábbi igék jelentését! (Ha a meghatározás nehézséget okoz, foglaljátok az igét mondatba!)

- **mos:** megmos, elmos, kimos, lemos, felmos, átmos, összemos
- **mosakodik:** megmosakodik, kimosakodik, bemosakodik
- **ad:** megad, elad, felad, lead, kiad, bead, összead, visszaad, belead, átad, ráad, túlad
- **néz:** megnéz, elnéz, kinéz, benéz, felnéz, lenéz, összenéz, visszanez, belenez, átnéz, utánanez, keresztülnéz
- **rúg:** megrúg, elrúg, felrúg, lerúg, kirúg, berúg, belerúg, félrerúg, átrúg, túlrúg

153. Az alábbi igékhez tegyetek igekötőket – minél többet – és értelmezzétek a kapott összetett igéket!

üt, ver, dob, rak, olvas, számol

154. Keressétek ki az alábbi mondatokból és értelmezzétek a tömörítő igekötős kifejezéseket!

- 1 Húzd rá, cigány, húzzad jobban, táncolni való kedvem van, el-táncolom a pénzemet, kitáncolom a lelkemet! *(Petőfi)*
- 2 Ha a lábam térdig eljáróm, úgy is megkeresem. *(Köznyelv)*
- 3 A detektívek elállták a kocsmá ajtaját és hátsó kijáróját. *(Nagy L.)*
- 4 A foglyokból kegyetlenül kiverték a vallomást.
- 5 Elcsavargom itt Pesten ezt a rövid életet. *(Tolnai Lajos)*
- 6 Az öreg kényelmetlenül kezdett pislogni, hogy így apróra kitalogatom a tudományát. *(Gárdonyi)*
- 7 A gyerek elmosolyogja az ember baját. *(Móra)*
- 8 Én, tollavesztett vén madár, ki átdideregtem a telet, talán utolszor üdvözöllek: szervusz, te kedves kikelet! *(Heltai Jenő)*
- 9 Nem fogadták be a társaságba, sőt kinézték maguk közül. *(Köznyelv)*
- 10 Az éljenezni kezdőket lepisszezték. *(Petőfi)*

155. Ugyanaz az igekötő még egyazon igének is igen sokszínűen árnyalhatja az alapjelentését. Bizonyítsátok az alábbi kifejezések értelmezésével!

feladja a zsákot a kocsira –	kiadja az ablakon a kulcsot –
feladja a vendégre a felöltőt –	kiadja a járandóságot –
feladja a levelet –	kiad egy nagyobb összeget –
feladja a leckét a tanár –	kiad egy szobát –
feladja az ügyet a bíróságra –	kiadja az új regényt –
feladja a körözött személyt –	kiadja a túszoikat –
feladja a játszmát –	kiadja az útját a kérőnek –
feladja a reményt –	kiadja magát orvosnak –
feladja a várat –	kiadja az utasítást –
feladja a második fogást –	kiadja, amit megevett –

Az igekötő és a hangsúly

Az igekötő szórendje a hangsúlytól függ.

Az igével egybeírt igekötő *mindig hangsúlyos*, mivel az összetett szó az első szótagján kapja a hangsúlyt:

Elindultam szép hazámból, híres kis Magyarországról. *(Népdal)*

Nyári napnak alkonyulatánál megállék a kanyargó Tiszánál. *(Petőfi)*

Elválík azonban az igekötő, és fordított szórenddel az ige mögé kerül:

- ha az igei állítmány elé hangsúlyos mondatrész vagy egyéb hangsúlyos szó – például tagadó- vagy tiltószó – kerül:

Engem vigyen fel a padlásra. *(József Attila)*

Hová merült el szép szemed világa? *(Vörösmarty)*

Anyám, álmodtam én is egyet, nem fejtenéd meg, mit jelent? *(Petőfi)*

Ne menj el, maradj itt, majd meglátod, jobb lesz itt. *(Népdal)*

- ha maga az ige kapja a hangsúlyt:

Ereszkedik le a felhő, hull a tájra őszi eső. *(Petőfi)*

Teszem el a könyveket.

- a semleges hangulatú felszólító módú alakokban:

Állj meg, holló, állj meg, hadd üzenjek tőled... *(Népdal)*

Felejtsd el, hogy bántottalak.

Szigorú parancs esetén azonban az igekötő kapja a hangsúlyt, s egyenes szórendű:

Megállj, megállj, egész földet neked adom, csak e két fát kerüld. (*Madách*)

Iskolában a Juliskát elfeledd! (*Vörösmarty*)

Megszakított szórendű az igekötő, ha külön nyomatékokat kap:

El is megyek hozzá, meg is kérem. (*Népdal*)

Meg nem állíthatjuk az idő múlását... (*Népdal*)

El kéne indulni, meg kén házasodni. (*Népdal*)

Néhány igének nem válik el az igekötője: *kirándul, kifogásol, befolyásol, ellenőriz*.

156. Indokoljátok meg az igekötő szórendjét!

- 1 Megáradt a patak, elmosta a partot. (*Népdal*)
- 2 S ki hallja meg a költő énekét? (*Arany*)
- 3 Légy te szabad! Hídd sorsodat bátor versenyre ki! (*Komjáthy Jenő*)
- 4 Kinn a világ haddal tele, de nem abba halunk bele. (*Balázs Béla*)
- 5 Jól megjegyezd: ma szürke szók ezek, de élni fognak, hogyha már nem élek. (*Karinthy Frigyes*)
- 6 Nem hallgatsz el? Egy szót se többet, elhallgass! (*Köznyelv*)
- 7 Sej, még a búza ki sem hányta a fejét, sej, páros galamb mind elhordta a szemét. (*Népdal*)
- 8 Bárcsak meg se ismertelek volna! (*Köznyelv*)
- 9 Ha majd a szellem napvilága ragyog minden ház ablakán, akkor mondhatjuk, hogy megálljunk, mert itt van már a Kánaán. (*Petőfi*)

157. Írjátok le az alábbi igék tagadó alakját! Mi történik az igekötővel?

megfordul, felkiált, beköszöntött, kialudt, hozzáfogna, rákérdez, alábecsüli, rajtakapta, mellébeszél, rápirít

158. Írjátok le az alábbi igékhez felszólító módú alakjaikat (a szám, személy és ragozás megváltoztatása nélkül)!

elolvasom –	megnövök –	megvetjük –	meztoldod –
lelövöd –	megtartjátok –	felkeresi –	felrója –
eljátszom –	kiejtjük –	eljön –	elrepszted –

Az igekötők kettős szófaja

Igekötői szerepű szavaink kettős szófajúak, sőt az igekötői jelentésük csak másodlagos.

Eredetileg határozószók, s ma is élnek önálló határozószóként:

Elindultak **fel** a hegyre. (Hová indultak el?)

Ki innen! (Hová?)

Itt az étel, **be** vele! (Hová?)

Önálló mondatrészi szerepüket elvesztve összetapadtak az igével, igekötővé váltak, s ha egyes kifejezésekben még érzik is a határozói jelentés (*kimegy, bejön, felmászik, odavész, hazajön* stb.), az esetek többségében ez a határozói jelentés teljesen elhomályosult (*kimos, kikészít, kiválaszt; begyúl, beforr, bemutat; felfog, felragyog, felkel* stb.), és az igekötő csak a cselekvés minőségét módosítja: *elolvas* (befejezett), *jön le* (folyamatos), *meg-megáll* (gyakorító), *felharsan* (kezdő) stb.

Könnyen igekötővé válnak az egyes számú 3. személyű személyragos határozószók (főként a *hová?* kérdésre felelők: *belebotlik, nekimegy, ráförmed, melléfog, hozzászól, közécsap, rajtaüt* stb.).

Igekötővé válásukat bizonyítja, hogy nem személyragozhatók (nincs például *mellém fog, melléd fog, mellénk fog*) és nem nyomósíthatók személynévmással (nincs *őmelléfog*).

159. Értelmezzétek az alábbi szólásokat! Meghatározható-e mindig egyértelműen, mi az igekötő szerepe?

vagy megszokik vagy megszökik

kiteszik a szűrét

ellátják a baját

ráhúzzák a vizes lepedőt

felkötik az állát

felkopik az álla

felviszi isten a dolgát

elszalasztja az alkalmat

benő a feje lágya

jár, mint akit besóztak

behúzza a farkát

elveti a sulykot

elverik rajta a port

kiugratja a nyulat a bokorból

160. Határozzátok meg az alábbi mondatok kiemelt szavainak szófaját!

① Nyisd **ki**, rózsám, kapudat, hadd kerüljem váradat. (*Gyermekdal*)

② **Ki** a síkra a kunyhóból, miljomok! (*Petőfi*) ③ **Fel**, gyermekek,

tanulásra! (Ady) ④ Hát ezért csak iddógálunk, míg **fel** nem kötik az állunk. (Petőfi) ⑤ Hegyekbe **fel**, völgyekbe **le** hanyatt-homlok nyargaltam. (Kisfaludy S.) ⑥ Szakadt a zápor, villámok cikáztak, több helyütt **le** is csapott. (Kosztolányi) ⑦ Ha van Isten, ne könyörüljön **rajta**: veréshez szokott fajta. (Ady) ⑧ Ne hazudj, vigyázz, **rajta** ne csípjenek! (Köznyelv) ⑨ Az utcákon nagy volt a sár, az ég egészen **nekikeseredett**. (Jókai) ⑩ Az erényes nemzet jutalma nem égi: földön jut dicső és hosszú élet **néki**. (Arany)

Az igekötők helyesírása

Egybeírjuk az igével az egyenes szórendű (a közvetlenül az ige előtt álló) igekötőt:

elindul, megérkezik, bezárkózik, felkel stb.

Különírjuk az igétől a megszakított szórendű és a fordított szórendű igekötőt:

el sem indul, meg is érkezik, be is zárkózik, fel sem kel;

indul el, érkezik meg, zárkózik be, kel fel stb.

Kötőjellel írjuk:

- a megismételt igekötőt:

meg-megáll, fel-felsóhajt, be-bejár, vissza-visszanéz stb.

A nyomósítva megismételt igekötők közül azonban elmarad a kötőjel:

Fel is felszántotta aranyos ekével,
Be is bevetette tiszta igazgyönggyel. (Népköltés)

- a régies hangulatú halmozott igekötőket:

el-szétszórják, el-felkészültek, el-bevitték stb.

- kötőjelet teszünk az igekötő után, ha elmarad mellőle az ige, amely egy más igekötővel utána megismétlődik:

ki- és bejárnak, oda- és visszautaznak, fel- és legördül stb.;

Nem igekötők és nem írandók egybe az igével:

- az ellentétes viszonyú összetett határozószók:

ki-be jár, fel-le sétál, ide-oda röpköd stb., de: *összevissza*;

- a fokozott határozószók:

feljebb emel (de: *felemel*), beljebb húzódik (de: *behúzódik*), kijebb tol (de: *kitol*), lejjebb ereszt (de: *leereszt*), összebb húz (de: *összehúz*) stb.;

- a szabadon személyragozható (és személynévmással nyomósítható) személyragos határozószók:

(én)rám néz, (te)rád néz, (ő)rá néz (de: *ránéz a társára*);

(én)hozzám szól, (te)hozzád szól, (ő)hozzá szól (de: *hozzászól a kérdéshez*);

(én)utánam jár, (te)utánad jár, (ő)utáná jár (de: *utánajár a dolognak*).

161. Indokoljátok meg az igekötők helyesírását az alábbi mondatokban!

① A csendes folyóvíz télen megaluszik, de az én bánatom soha meg nem nyugszik. ② Istenem, Istenem, áraszd meg a vizet, hadd vigyen el engem apám kapujára. ③ Fújd el, szellő, fújd el hosszú útnak porát, hogy ne lelje senki fakó lovam nyomát! ④ El is indulának bé Törökországba. ⑤ Föl is föltekinte a magas egekre: egy szép gyalogösvény onnan jődögél le. ⑥ El-elnézem mindegyiket, de nem látom az enyémet. ⑦ El is elindula, reá is talála. ⑧ Igazán szólj és meg ne bánd! ⑨ Víz előtted megáradjon, sár utánad felfakadjon, lovad lába megbotoljon, földre téged agyonnyomjon.

Népdalokból

162. Írjátok le az alábbi igék tagadó alakját! Mi történik az igekötővel?

megfordul, felkiált, beköszöntött, kialudt, hozzáfogna, rákérdez, alábecsüli, rajtakapta, mellébeszél, rápipál

163. Írjátok le az alábbi igék felszólító módú alakjait (a szám, személy és ragozás megváltoztatása nélkül)!

elolvasom –

megnövök –

megvetjük –

meztoldod –

lelövöd –

megtartjátok –

felkeresi –

felrója –

eljátszom –

kiejtjük –

eljön –

elrepszted –

164. Írjátok le a mondatokat átalakítva úgy, hogy az igekötő elváljék az igétől!

① Elindult szerencsét próbálni. ② Elolvastam kedves leveledet.

③ Kimentem a folyópartra sétálni. ④ Megbocsásd, ha tévedek.

⑤ Elmennék hozzátok tévézni. ⑥ Elrepült a madárka.

26. Az igenevek

Az igenevek **átmeneti szófajok**: egyrészt igei, másrészt főnévi, melléknévi, illetőleg határozószói sajátosságaik vannak, vagyis az **igei jelentést főnévi, melléknévi, illetőleg határozószói jelentéssé alakítva fejezik ki** a képzőik segítségével.

Valamennyi igenév **igéből képzett szó**. Minden igenévnek saját képzője van, amely meghatározza az igenév toldalékolási lehetőségeit is.

Az igeneveket *szófaji értékük* alapján csoportosítjuk (ami mondatrészi szerepüket is megszabja):

- főnévi igenév – bármilyen mondatrész lehet, mint a főnév;
- melléknévi igenév – ugyanolyan mondatrész lehet, mint a melléknév;
- határozói igenév – mindig határozó, mint a határozószó.

Igei sajátosságuk viszont, hogy ugyanúgy bővíthetők, mint az ige: lehet tárgyuk (ha tárgyas ige az alapszavuk), határozójuk, de nem lehet jelzőjük.

Az igenév a bővítményeivel együtt **igeneves szerkezetet** alkot, amely mellékmondattal egyenértékű (átalakítható mellékmondattá, ha az igenevet visszaváltoztatjuk igévé).

Például: Kimentünk a hegyre **leszüretelni a korai szőlőt**. (*igeneves szerkezet*)

Kimentünk a hegyre, **hogy leszüreteljük a korai szőlőt**. (*mellékmondat*)

27. A főnévi igenév

A főnévi igenév *-ni* képzős igei származékszó, amely **az elvont cselekvést, történést, létezést fejezi ki**, azaz úgy, hogy nem utal sem a cselekvő személyére, sem a cselekvés módjára és idejére: *dolgozni, énekelni, írni, aludni* stb.

A *nincs, sincs* kivételével minden igéből létrehozható, de a *van, lehet* igék főnévi igenevét ritkán használjuk, csak ezekben a tőismétlő szerkezetekben: *vanni van, lehetni lehet*.

A főnévi igenév jelentése leginkább az igéből képzett *-ás, -és* képzős elvont főnevek jelentéséhez hasonló:

Dohányozni tilos. – A dohányzás tilos.

Kihajolni veszélyes. – A kihajolás veszélyes

A mondatban bármilyen mondatrész lehet, mint a főnév (bár jelző csak ritkán), de ugyanúgy (tárggyal, határozóval) bővíthető, mint az ige:

Megismerni a kanászt fürge járásáról. (*állítmány*)

Nem kell mindent mellre **szívni**. (*alany*)

Tudok **örülni** a madarak dalának. (*tárgy*)

Elindult szerencsét **próbálni**. (*határozó*)

Ideje **hazamenni**. (*birtokos jelző*)

Alaki viselkedését tekintve különbözik a főnévtől: nem kaphat sem viszonyragokat, sem jeleket, csak névszói személyragok járulhatnak hozzá, s csupán akkor, ha alanyként szerepel.

A főnévi igenév alanyként leginkább a *kell, lehet, illik, tetszik, szabad* személytelen igékkal, az *illő, lehetséges, szükséges, lehetetlen, szükségtelen* stb. melléknevekkel kifejezett állítmány mellett szerepel. Mivel az állítmány is személytelen, a főnévi igenév jelölte cselekvést úgy tudjuk személyre vonatkoztatni, hogy az igenevet személyragozzuk: *Indulnod kell* (neked, a 2. személynek).

A főnévi igenév személyragjai az egy birtokra utaló birtokos személyragokkal azonosak (azzal a különbséggel, hogy a 3. személyben nincs *j-s* változat). Az 1. és 2. személyben elvész a *-ni* képző magánhangzója.

A főnévi igenév személyragozása:

	Egyes szám:		Többes szám:	
1. személy	várnom	kérnem	várnunk	kérnünk
2. személy	várnod	kérned	várnotok	kérnetek
3. személy	várnia	kérnie	várniuk	kérniük

A többes 3. személyű *látniok, kérniök* alakok régiesek.

A főnévi igenév személytelen cselekvését úgy is személyre vonatkoztathatjuk, hogy a cselekvőt *-nak, -nek* ragos határozóval nevezük meg. Hasonlítsd össze:

személyragos alak:	határozós szerkezet:
dolgoznom kell	nekem dolgozni kell
tanulnod kell	neked tanulni kell
látnia kell	neki, Palinak látni kell.

A kétféle személyre vonatkoztatás együtthasználata (*nekem dolgoznom kell*) fölösleges. Csak akkor igazolt, ha a cselekvés iránya nem világos.

Például: *Bélának segíteni kell.* (= Béla szorul segítségre)

Bélának segítenie kell. (= Béla tartozik segíteni)

A főnévi igenév gyakran igekötős. Igekötője szórendi szempontból úgy viselkedik, mint az igealakokban: *leírni vagy nem írni le, le fogja írni, le kell írni* stb.

A főnévi igenév és igekötője közé sokszor ige ékelődik be: *el akarom mondani* (mit akarok? – *elmondani*), *ki tudod számítani* (mit tudsz? – *kiszámítani*), *el találja vinni, meg szeretnénk kérdezni, ki bírjátok fizetni* stb. Ügyeljünk az ilyen szerkezetek helyesírására!

A főnévi igenévnek fontos szerepe van az igeragozásban: az összetett jövő idejű alakokban az alapige cselekvését jelöli: *elmegyek – el fogok menni, megbánod – meg fogod bánni* stb.

165. Keressétek ki a Kosztolányi Dezső verseiből vett szemelvényekből a főnévi igeneveket, határozzátok meg mondatrészi szerepüket! Ha az igenév igeneves szerkezet alaptagja, határozzátok meg a bővítményeket is!

Beh jó nekem, hogy nem kell élni,
csak az üllőre ráalélni,
engedni szépen, mit se tenni,
csak fájni így és várni, lenni.

A vad kovács

Már megtanultam nem beszélni,
egy ágyban hálni a közönnyel,
dermedten, élet nélkül élni,
nevetni két szememben könnyel.

Tudok köszönni ostobáknak,
bókolni is, őrjöngve, dúltan,
hajrázni, ha fejemre hágnak,
az életet már megtanultam.

Már megtanultam

Jobb is nekem nem nézni az egészbe,
belefogózni egy-egy csonka részbe,
és állni ottan
jéggé fagyottan.

Kétségbeesés

166. Elemezzétek szerkezetileg az alábbi főnévi igeneveket, határozzátok meg a szótó típusát!

fenni, kenni, lenni, tenni, hinni, enni, aludni, nyugodni, verekedni, menni

167. Az alábbi igékből képezzetek főnévi igenevet, és írjátok le a kapott igenevek személyragozott alakosorát!

néz, vesz, ugrik, csuklik, esküszik, nő

168. Szükséges-e vagy fölösleges a főnévi igenév személyragozása az alábbi mondatokban?

- ① Lehet indulnotok a vonathoz. ② Válaszolnod kell a kérdésre.
③ Neked kell válaszolnod a kérdésre. ④ Nekem is levelet kell írnom a barátunknak. ⑤ Kati már rég nem írt nekem, ideje lenne

írnia. ⑥ Nekem adnom kell a barátomnak egy jó ötletet. ⑦ A társamnak segítenem kell. ⑧ A társamnak segítenie kell nekem.

169. Másoljátok le az alábbi mondatokat, indokoljátok meg a kiemelt igekötő egybe- vagy különírását!

① Meg tudtam a gázszerelő lakcímét. ② Meg tudtam oldani a problémámat. ③ Majd le tudjuk valahogy a vizsgákat is! ④ A szöveget le tudjuk fordítani angolra. ⑤ El fog a rémület, ha eszembe jut. ⑥ Az ügy el fog rendeződni. ⑦ A halász naponta sok halat ki fog. ⑧ Az igazság végül ki fog derülni. ⑨ Sokat ki bír az ember. ⑩ Apó még ki bír menni az utcára. ⑪ A küzdelemben le bírta az ellenfelét. ⑫ Le bírta küzdeni az indulatát.

28. A melléknévi igenév

A melléknévi igenév ige és melléknév között átmenetet képező szó-faj: igéből -ó, -ő; -t, -tt; -andó, -endő képzővel létrejött származék-szó, amely **az alapige cselekvését tulajdonságként nevezi meg**.

Például: *zúgó szél* – olyan szél, amelynek az a tulajdonsága, hogy zúg;

nyíló virág – olyan virág, amely éppen nyílik;

fáradt ember – olyan ember, aki elfáradt;

írott szöveg – olyan szöveg, amelyet leírtak stb.

A melléknévi igenév jelentésének idővonatkozása is van: a mondat állítmányának idejéhez viszonyítva kifejezhet:

- egyidejűséget: *Sétálunk a szitáló esőben. Ültünk a száguldó autóban.*
- előidejűséget: *Ülök a terített asztalnál. Aszalt gyümölcsöt vettem.* (= a gyümölcs meg volt aszalva már azelőtt, hogy megvettem)
- utóidejűséget: *Várom a jövődő éveket.* (= csak ezután fognak jönni)

E viszonyításnak megfelelően a melléknévi igenévnek három faja van:

- 1 A **folyamatos** melléknévi igenév **-ó, -ő** képzős, a tulajdonságként megnevezett cselekvést folyamatosnak, az állítmánnyal egyidejűnek jelzi:

Ragyogó napfényben fürdik az **őszülő** táj.

Zümmögő méhek szálltak az **illatozó** virágokra.

- 2 A **befejezett** melléknévi igenév **-t, -tt** képzős, a tulajdonságként megnevezett cselekvést befejezettnek, a mondat állítmányához képest előidejűnek jelzi:

Lehunyt szememre nem jött álom.

Meglocsoltam a **kiültetett** palántákat.

- 3 A **beálló** melléknévi igenév **-andó, -endő** képzős: a tulajdonságként megnevezett cselekvést beállónak, az állítmányhoz képest utóidejűnek jelzi:

Összeszedtük a **kidobandó** kacatokat. (= amelyeket ki fogunk dobni)

A **leendő** sógorommal utaztam. (= csak ezután lesz sógorom)

Átmeneti szófaji jellegéből következik, hogy a melléknévi igenév ugyanolyan mondatrészes lehet, mint a melléknév, de ugyanúgy bővíthető, mint az ige (lehet tárgy, határozója, sőt alanya is).

A mondatban tehát leggyakrabban:

- jelző:

Álomba **ringató** zenét hallgattunk. (a tárgy jelzője, amelyet határozó bővít)

Búsulnak a lombjukat **hullató** fák. (az alany jelzője, melyet tárgy bővít)

A szél **kidöntötte** fákat eltakarították a munkások. (a tárgy jelzője, alany bővíti)

- határozó:

Halálra **rémülten** nézett rám. (határozó, határozói bővítménnyel)

A barátom **helyeslőleg** bólogatott.

- állítmányként inkább csak a folyamatos és a beálló melléknévi igenév használatos:

Ez a dolgozat **kitűnő**. A becsület nem **eladó**.

A jó tanács **megszívlelendő**. A jó példa **követendő**.

A befejezett melléknévi igenév állítmányként fura, mivel alakja egybeesik az ige múlt idejével, s így ez az alany cselekvéseként érthető félre, annak tulajdonsága helyett:

A probléma megoldott. (Helyesen: A problémát *megoldottuk*, vagy: A probléma *meg van oldva*.)

A szállás **biztosított** a vendégeknek. (Helyesen: *biztosítva van* vagy a szállást *biztosítjuk*)

Alaki tekintetben a melléknévi igenév úgy viselkedik, mint a melléknév:

Kaphat többes jelet, viszonyragokat, de nem fokozható (s így a kijelölő *-ik* jel sem járulhat hozzá):

- *szaladó gyerek* (de nincs szaladóbb, legszaladóbb!)
- *megírt levél* (de nincs megírtabb, legmegírtabb levél!)

Fokjelet csak akkor kaphat, ha melléknévesül:

- *riasztó jelzések – riasztóbb, legriasztóbb jelzések;*
- *unott hangulat – unottabb, legunottabb hangulat.*

Mindhárom melléknévi igenév lehet:

- **cselekvő értelmű**, ha az igenév jelölte cselekvésnek alanya a tulajdonsághordozó:

olvasó gyerek (gyerek az, akinek tulajdonsága, hogy olvas), *rohanó* idő, *érett* gyümölcs, *kipirult* arc, *sült* hús, *felfordult* világ, *megáradt* patak, *jövendő* évek, *leendő* anyós, *adandó* alkalom stb.;

- **szenvedő értelmű**, ha az igenévi cselekvésnek tárgya a tulajdonsághordozó:

kiadó szoba (szoba, amelynek az a tulajdonsága, hogy kiadják), *eladó* lány, *megoldható* feladat, *ehető* gomba, *várt* vendég (= akit vártak), *adott* szó, *kifogásolt* szóhasználat, *feldíszített* fenyő, *megoldandó* feladat, *kiegészítendő* felelet, *leírandó* szöveg stb.

Melléknévi igenevet minden igéből képezhetünk (kivétel: nincs, sincs).

A *van* igének csak folyamatos és befejezett melléknévi igeneve van: **való dolgok**, **rég volt idők**.

A *lesz* melléknévi igenevei: *levő*, *lett*, *leendő*.

170. Elemezzétek az alábbi mondatok melléknévi igeneveit! Határozzátok meg mondatrészi szerepüket!

- 1 Fájdalmasak a fák. Összebújt testük sötét és hideg.
- 2 Szemembe gyűjtöm össze egy szelíd távol csillag remegő sugarát.
- 3 Látjuk virágzó ifjúságodat, mely büszkén és bízón néz a jövőbe.
- 4 Addig? Ó, addig folytassuk tovább átkozott, áldott magyar életünket.
- 5 Búvölten állt az utca.
- 6 Bús gyársziréna bűgött, majd kopott sínjén villamos jajdult ki a térre.
- 7 Figyelsz-e még a tespedt, tompa csendre?
- 8 Országunk csorbult, tépett a gúnyánk.
- 9 Már oly kusza a tünde rajz, mint visszafénylő, kedves arc szétrezgő képe vad vízen, mint lázálomkép, lenge árny, cikázó galambsziluett lánggal égő város felett, füst közt vonagló gyenge szárny.
- 10 Ismeritek a fájó muzsikát, mellyel szelíden száll az esti szellő?...
- 11 Szűrő zaj sír a légben, arcomba mintha fájó cseppeket söpörne.

Tóth Árpád verseiből

171. Képezzetek folyamatos és befejezett melléknévi igenevet az alábbi igékből! Miért változik meg a szótó a származékokban?

mozog, érez, szó, ló, tesz, visz, alszik, nyugszik

172. Írjátok ki az alábbi szemelvényből a melléknévi igeneveket, határozzátok meg a fajukat! Mindegyik mellé írjátok oda azt az igét, amelynek származéka az igenév!

A zord szilágysági síkságon ős és egyedülvalóság volt. Nem volt külön út és tarló: végtelen sártenger folyta be a horizontot. Az ég, didergő szürke ég cseppekbe nem verődő finom sírása mint

hideg verejték verte ki a testét. A nyomorult, kopott testet, melynek rozoga, összeszorult ketrecében a falánk kutya, a halál marta a szétmálló, ziháló tüdőt, a vonagló szívet, s öblös hangján ki-kiugrott... Az agyagos, gonosz, cuppogó sár úgy megfogta majdnem térdig süppedő lábait, hogy minden lépése elkeseredett harc volt az ellenséges földdel.

Szabó Dezső nyomán

173. Írjatok rövid tájleíró fogalmazást Sütő János „Ősz a hegyekben” c. festménye alapján! Fogalmazásotokban használjatok melléknévi igeneveket!

29. Melléknévi igenevek főnevesülése és melléknevesülése

A melléknévi igenév könnyen **főnevesül**, úgy, hogy az igenévi jelzős szerkezetből elmarad a főnévi jelzett szó, s az igenévi jelző magára veszi annak szófaji szerepét:

- *ebédlő szoba* (milyen?) – *ebédlő* (mi?)
- *tanító mester* (milyen?) – *tanító* (ki?)
- *üldözött személy* (milyen?) – *üldözött* (ki?)
- *fagylalt édesség* (milyen?) – *fagylalt* (mi?)

Például: író, költő, szerző, könyvelő, kereskedő, futó, úszó, vívó, bokszoló, sportoló, vonalzó, bélyegző, emelő, legyező, vádlott, körözött, halott, jöttment, kisémmizett, sült, pörkölt, felvágott, jövődó, osztandó, halandó, teendő stb.

Melléknevesül a melléknévi igenév, ha benne háttérbe szorul a cselekvés történés képzele, és felerősödik a tulajdonságjelentés. Például a *sápadt arc* nem biztosan azért olyan, mert *elsápadt*: lehet, hogy sosem volt piros, a *rakott szoknya* láttán is a tulajdonság ötlük szemünkbe, nem is gondolunk arra, hogy azt valaki berakta.

Különösen könnyen melléknevesülnek az igekötő nélküli melléknévi igenevek, ha nincs bővítményük. Melléknevesülve akár fokozhatók is.

Például: sápadt arc – sápadtabb, legsápadtabb arc;
hódító külső – hódítóbb, leghódítóbb külső;
hajlott korú – hajlottabb, leghajlottabb korú;
kopott ruha – kopottabb, legkopottabb ruha;
gyűrött sál – gyűröttebb, leggyűröttebb sál stb.

A főnevesült vagy melléknevesült melléknévi igenevek ugyanakkor eredeti jelentésükben is élnek a nyelvben:

a virágokat **porzó** méhek (igenév) – a virág **porzója** (főnév);
oldott kéve (igenév) – **oldott(abb) hangulat** (melléknév).

174. Az alábbi mondatok közül melyekben főnevesül vagy melléknevesül a melléknévi igenév? Válaszokat indokoljátok meg!

- 1 Szép volt a múlt, várjon ragyogva rátok még szebb jövő, még dúsabb jutalom. *(Tóth Árpád)*
- 2 Vén gulyás ül a karszéken, múlt időkre emlékeztet. *(Arany)*
- 3 Ha éhség veri életem: felzúg belőlem az éhezők bánata. Ha szomjúság csavarja lázba testem: síráson a szomjazók vitorlája a megenyhítő jövő felé! *(Szabó Dezső)*
- 4 Etessétek télen az éhező, fázó madarakat!
- 5 Rabolni kezdték a gyámolától elesett hazát. *(Petőfi)*
- 6 A szegénynek, elesettnek minden fáj, ami nyomorúságára emlékezteti. *(Tolnai Lajos)*
- 7 Mint az örült, ki letépte láncát, vágatott a Tisza a rónán át. *(Petőfi)*
- 8 A szalonokban a könyv is hamis, az utcán hú az örült kacaj is. *(Ady)*
- 9 A szekrénybe teendő könyveket le kell porolni.
- 10 Beszéljük meg gyorsan, hogy mi holnapra a teendő.
- 11 Az élők meglapulnak, megszólalnak a holtak. *(Illyés Gyula)*
- 12 A ködből kinyúló havas csúcsok, mint egy veszteglő kikötő. *(Illyés Gyula)*

175. Eredeti funkciójukban szerepelnek-e vagy melléknévesülnek a melléknévi igenevek az alábbi kifejezésekben? Válaszotokat indokoljátok meg!

I

.....
az úton haladó szekér – haladó nézetek
élesen csengő telefon – csengő hang
szemére húzott sapka – húzott szoknya
félrerántott kormány – rántott leves
a polcra rakott üvegek – rakott krumpli
az újságban olvasott hirdetmény – olvasott ember

II

.....
a tegnap elmaradt órák – elmaradott nézetek
a táblára írt mondat – írott szöveg
a sor végére állt gyerek – állott víz
kézzel szőtt szőnyeg – szövött pamutáru
a kőbe rótt betűk – rovott múltú egyén
a zakóra varrt gombok – varrott talpú cipő
az ötven évet meghaladt korosztály – meghaladott álláspont

176. Foglaljátok mondatpárokba az alábbi szavakat úgy, hogy egyikben igenévként, másikban főnévként szerepeljenek!

költő, evező, sportoló, felvágott, mondandó

177. Olvassátok el az alábbi szöveget, határozzátok meg a közlésfajtáját! Írjátok ki a szövegből és elemezzétek a melléknévi igeneveket, határozzátok meg, milyen igei alapszóból vannak képezve! A főnevesülteket húzzátok alá!

Hogyan készül a vaj

A házilag készítenő vaj eszköze a köpülő, amelyben a tejfelt függőleges irányban mozgó verővel ütögetik, köpülik.

A köpülő dongákból összeállított, két részből álló csonka kúp alakú faedény, amelynek teteje egyetlen, középen kilyukasztott deszkalap, ezt felfelé szélesedő csonka kúp alakú palást veszi körül és szorosan beilleszti az alsó rész szájába. A köpülő verője hosszú nyél végére erősített, átluggatott kerek deszkalap, mely a fel-le történő ritmikus mozgás során kicsapja a tejfelből a zsiradékot, ez áll össze vajjává. A megmaradó tejszerű savanykás folyadék a frissítő hatású író.

A köpülő neve tájanként változó. Északkeleten zurbolónak, zürbölőnek, Erdélyben vajverőnek, a Dunántúlon vajrázónak nevezik.

Folyóiratból

30. A határozói igenév

A határozói igenév *-va, -ve, -ván, -vén* képzős igei alapú származékszó, az alapszóban megnevezett **cselekvést, történést, léte-zést körülményként** fejezi ki. Szófaji értéke tehát azonos a határozószóéval.

Például: Zúgva, bögve törte át a gátot...

(*Petőfi*) (= ilyen állapotban)

Rám gondol, **szántván**, a paraszt.

(*József Attila*) (= amikor szánt)

A méhek **zümmögve** szállnak virágról virágra. (= miközben szállanak)

Határozói igenév a *nincs, sincs* és a ható igék kivételével minden igéből képezhető: *állva, ülve, futva, ázva-fázva, látván, tudván, érezvén* stb.

A *van* ige határozói igeneve a *lévén* (a *lesz* ige származéka):

Ébren **lévén**, hallottam, mit beszélnek.

A határozói igenév alakja mai nyelvünkben változatlan: jeleket, ragozat nem kaphat. A mondatban rendszerint állapot- vagy módhatározó, ritkábban idő- vagy okhatározó. Ugyanúgy bővíthető, mint minden igenév.

Lemenvén a nap, hazaballagtunk. (= amikor lement vagy mert lement)

Gyakran alkot fokozó szerepű tőismétlő szerkezetet: *kérve kér* (= nagyon kér), *sírva sír* (= nagyon sír), *tudván tudta* (= nagyon jól tudta), *látván látta, zengve zeng, szállva száll* stb.

Mai nyelvünkben ritka a *-vást, -vést* képzős határozói igenév: *szaladvást jön, rohanvást igyekszik befelé, ne járj az utcán évést* (= úgy, hogy közben eszel), *sietvést jön* stb.

A *-val-vel* képzős határozói igenév csak egyes nyelvjárásokban él:

futval, ütvel, csinálval, adval, nézvel stb.

Néhány határozói igenevünk kettős szófajú: előfordul határozószerű szerepben: *lopva, nyilván, folyvást, úgyszólván*, néhány pedig névutóként: *múlva, kezdve, fogva*.

178. Elemezzétek az alábbi mondatok határozói igeneveit!

- ① Alusznak némán a faluk, múltat álmodván dideregve. (*Ady*)
- ② Kis pej lovam arra van rászokva, többet szalad éhen, mint jóllakva. (*Népdal*)
- ③ Érkezik is sok had, nem sok idő telvén. (*Zrínyi*)
- ④ Futkosok, mint anyját-vesztett csibe, sírva-csipogatva. (*Juhász Ferenc*)
- ⑤ Sírván siratjuk, hogy vagyunk. (*Ady*)
- ⑥ Szerelem van itt elvetve, reá búbánat ültetve. (*Népdal*)
- ⑦ Gábor Áron rézágyúja fel van virágozva.
- ⑧ Járom a mezőt, járva járom, ... ős bánatát esengve lesem, de a nótáit csupán várom. (*Ady*)
- ⑨ Szűnj, fájdalom, szűnj, kínok kínja már! Halj meg te is, ha minden összezúzva. (*Komjáthy*)
- ⑩ Kéklő virággal hímzett ligetben rejtezve csattog a csalogány. (*Bajza József*)
- ⑪ Földi utunk sírva járva így érünk meg a halálra. (*Szabó Lőrinc*)

179. Mely igék határozói igeneve szerepel az alábbi mondatban?

- ① Hanyatt a fűben fekvé bámulja a felhőket.
- ② Mélyen alva találtam a gyereket.
- ③ Küszöbön lévén a vakáció, a gyerekek lázasan tervezgették a nyári programot.
- ④ Kalapját levéve mélyen meghajolt.
- ⑤ Mély lélegzetet vévén, beugrott a medencébe.
- ⑥ Kötelességének eleget téve elégedetten távozott.
- ⑦ A lejtőn lejöve tábort ütöttünk a völgyben.
- ⑧ Feljövén nap, eloszlott a köd.

180. Alakítsátok át az alábbi kifejezéseket úgy, hogy az egyik cselekvés a másikkal a körülményét fejezze ki!

ül és dolgozik	fekszik és olvas	áll és várja a parancsot,
úgy jön, hogy rohan	reszket és belép a szobába	elmúlt a vihar s hazajöttünk

Az igenevek összefoglaló táblázata:

Az igenév faja, képzője	Jelentése	Alaki viselkedése (toldalékai)	Mondatrészi szerepe
főnévi igenév ige + -ni	cselekvés mint elvont dolog	névszói személyragok	bármilyen mondatrész
melléknévi igenév ige + -ó, -ő -t, -tt -andó, -endő	cselekvés mint tulajdonság	-k többesjel, viszonyragok	jelző határozó állítmány
határozói igenév ige + -va, -ve -ván, -vén -vást, -vést	cselekvés mint körülmény	nem kap toldalékot	határozó

181. Elemezzétek az alábbi szemelvény igeneveit!

Otthon türelmetlenül leselkedve várt rám a mezei munka. Abban pedig úgy kellett részt vennem, mintha télen által nem városban lakó diák lettem volna, hanem akkor is falusi gazdának készülő legényke.

Hát dolgozni kezdtem jó reménységgel, gondolván, hogy majd évek múltán amúgy is a fejem fog felülkerekedni. A negyedik osztályt elvégezve azonban igen megcsalt a jó reménység. Az akkor nyáron kiütött első háború a mezei munkát vastagabban, fokozottabban róttá rám, mint ahogy gondolni lehetett volna. A háborúba elvitt férfiakat az itthon hagyott zsenge és öregebb maradéknak pótolni kellett.

Tamási Áron: Szabadság madara c. elbeszélése nyomán

182. Az alábbi mondatokban határozátok meg az igenevek fajtát és a hozzájuk tartozó bővítményeket! Alakítsátok át mellékmondattá az igeneves szerkezeteket!

- ① Elhívtuk a szerelőt a vízcsapot megjavítani.
- ② Nagy zsvajt csaptak az udvaron játszó gyerekek.
- ③ A patakon átkelve az erdőhöz értünk.
- ④ A gyerekek igyekeztek lépést tartani a túravezetővel.
- ⑤ Visszavisszük a könyvtárba a kiolvasott könyveket.
- ⑥ Lemosván magunkról az út porát, asztalhoz ültünk.
- ⑦ Befejeződén a nagygyűlés, a tömeg oszladozni kezdett.

31. A határozószó

A határozószó igék, ritkábban névszók vagy határozószók jelentésének valamely körülményét – helyét, idejét, módját, fokát, állapotát, okát, célját stb. – kifejező szófaj.

Például: Az édesanyám **kint** mosott a kútnál. (a cselekvés helyét jelöli)

Akkor szép az erdő, **mikor** zöld. (a tulajdonság érvényének az idejét jelöli)

Messze mentél, **nagyon** messsze. (a *messze* a cselekvés helyféle körülményét, a *nagyon* pedig e körülmény fokát jelöli)

A határozószói jelentés

A határozószóknak **nincs pontos fogalmi jelentésük**, mint az igéknek vagy a névszóknak. Jelentésük csak **viszonyított jelentés**.

Például a *fent* határozószó jelentéséből csak annyit tudunk meg, hogy az a beszélőhöz képest egy magasabb helyet jelöl, de hogy pontosan hol, az nem derül ki belőle. Ezért szoktuk valamely ragos vagy névutós főnévvel pontosítani: *fent az emeleten, fent a fán, fent a toronyban, fent az eresz alatt* stb.

Vagy: a második emelet mint hely *fent* annak, aki a földszinten van, de aki a harmadik emeleten van, annak az *lent*.

Vagy:

- Gyere **ide** az ablakhoz!
- Miért menjek **oda**?

Az adott beszédhelyzetben az *ide* és az *oda* határozószó ugyanazt a helyet, az ablaknál levő helyet jelöli, de aki az ablaknál áll, annak *itt*, aki attól távolabb van, annak ugyanaz a hely *ott*.

A határozószók viszonyított jelentésének oka az, hogy raggal vagy névutóval viszonyított névszókból keletkeztek (bár ez a mai nyelvérzék számára nem mindig ismerhető fel): *előre, hátra, újból, éjjel, tavasszal, akkor* (az + kor), *délelőtt, rendszerint, ezalatt, amiatt, itt, ott* (vesd össze: Pécssett, Győrött) stb.

A határozószók alaki sajátosságai

Mivel a határozószók viszonyított fogalmak, további viszonyító eszközöket – ragokat, névutókat – rendszerszerűen nem kaphatnak, azaz *nincs ragozásrendszerük*.

Némely határozószó azonban viszonyjelentésének további módosítására felvehet egy-két ragot: *messze, messziről, messzire, alul, alulról, alulra, fent, fentről, oda* (hová?), *odáig* (meddig?), *most(an), mostantól, mostanáig, délutánra, tavalyelőttről* stb.

Némely határozószó fokozható: *közel – közelebb – legközelebb, tova – tovább – legtovább, hamar – hamarabb – leghamarabb, le – lejjebb, ide – idebb, oda – odább ~ odébb* stb.

A határozószók mondatbeli szerepe

A határozószó a mondatban mindig határozó (mint a határozóragos és névutós névszók):

Látni **távol** kis falucska tornyát. (*Petőfi*) (Hol látni? – helyhatározó)

Másképpen lesz **holnap**, másképpen lesz **végre**. (*Ady*) (Mikor lesz? – időhatározók)

Késő **éjjel** értem a tanyára. (*Petőfi*) (Mikor értem? – időhatározó)

Más mondatrész csak úgy lehet a határozószó, ha főnevesül vagy melléknevesül.

Például: A harangszó a **távol** faluból meghalni jár ide. (*Petőfi*) (Milyen faluból? – minőségjelző)

Ne félj, hajóm, rajtad **a holnap** hőse. (*Ady*) (Minek a hőse? – birtokos jelző)

Egyre rövidebbek **az éjjelek**. (Mik rövidebbek? – alany)

183. Keressétek meg az alábbi mondatokban a határozószókat, és mondjátok meg, milyen körülményt fejeznek ki!

- 1 Most jó lenni katonának, mert Kossuthnak verbuválnak. (*Népdal*)
- 2 Kinn a bárány, benn a farkas. (*Gyermekdal*)
- 3 Alant repül a nap, mint a fáradt madár. (*Petőfi*)

- 4 Van szállásom itten s ennem, innom ingyen. *(Petőfi)*
- 5 Majdnem hanyatt estem a csodálkozástól.
- 6 Macskája vén, már régen nem dorombol. *(József Attila)*
- 7 Éhen maradt a jószág, nem volt kinek megetetni.
- 8 Egyedül hallgatom tenger mormolását. *(Lévay József)*
- 9 Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül. *(Berzsenyi)*
- 10 Az összeesküvők alattomban cselet szőttek.
- 11 Suttymban összeházasodtak, a szülők tudta nélkül.

184. Határozószók-e vagy ragos, illetőleg névutós névszók az alábbi mondatok kiemelt szavai? (A meghatározásban segítségetekre lesz, ha rákérdeztek.)

- 1 Kopott régi kabátját egy szebb **újra** cserélte. – **Újra** itt a szép tavasz.
- 2 Ne **erre** a székre ülj, hanem **arra**. – **Erre** gyere, ne menj **arra**.
- 3 Senki sem számított ilyen csúfos **végre**. – **Végre** megjött az eszed!
- 4 **Nappal** kellemes az idő, de **éjjel** már hűvös van. – Megtoldotta az ott-tartózkodását két **nappal** és két **éjjel**.
- 5 Felszedtük a hullott almát, a **nagyjából** kompót lesz, az apróját kidobjuk. – **Nagyjából** már kész a takarítás.
- 6 Húzzatok egy **egyenest** meg egy párhuzamos vonalat! – Amint hazaértem, **egyenest** a telefonhoz rohantam.
- 7 Igyekezz haza még **dél előtt!** – Egész **délelőtt** tanultunk.
- 8 **Ezután** minden másképp lesz. – **Ez után** az óra után a tornaóra következik.
- 9 A szokásos **rend szerint** zajlott le az ünnepség – Vacsora után **rendszerint** tévét nézünk.

32. A határozószók fajai

A határozószókat három szempont szerint osztályozhatjuk:

1 Fogalmi tartalmuk alapján:

- tartalmazó határozószók: *kint, bent, fent, oldalt* stb.
- névmási határozószók: *hol, itt, ahol, valahol, bárhol, sehol* stb.

2 Jelentésük szerint:

- helyhatározószók: *kint, bent, itt, ide, sehonnan* stb.
- időhatározószók: *régen, holnap, mikor, néha, soha* stb.
- elvontabb körülményt kifejezők: *nagyjából, vaktában, jócskán, suttymban, így, valahogy, sehogyan, bárhogy* stb.

3 Az irányhármasság szerint, azaz a térbeli és időbeli szemlélet három iránya szerint:

- tartamjelentésűek – a *hol, mikor* kérdésre felelők: *itt, most*;
- előzményjelentésűek – a *honnán, mettől, mióta* kérdésre felelők: *alulról, mögülem, régtől, mióta* stb.
- végjelentésűek – a *hová, merre, meddig* kérdésre felelők: *fel, alá, hozzá, mögém, mára, akkorra, meddig, semmikorra* stb.

A tartalmas határozószók

A tartalmas határozószóknak van viszonylag pontos határozott jelentéstartalmuk. Jelölhetnek:

- a) helyet:** *kint, bent, oldalt, körös-körül, véges-végig, távol, messze, otthon* stb.
- b) időt:** *most, rögtön, tavaly, tegnap, réges-régen, korán, maholnap, ismét, újra, újból, jövet, menet* stb.
- c) elvontabb körülményeket:** *jól, vaktában, inkább, hirtelen-váratlan, valóban* (módhatározószók), *igen, nagyon, jócskán* (fokhatározószók), *örömet, egyedül, hanyatt* (állapothatározószók) stb. – ezek gyakran egynél több körülményre is utalhatnak.

A tartalmas határozószókhöz soroljuk a *személyragos határozószókat* – a személyes névmás hiányzó ragos és névutós alakjait helyettesítő szavakat is: *(én)bennem, (te)nálad, (ő)hozzá, (mi)mellettünk, (ti)szerintetek, (ő)nélkülük*.

A melléknevek *-lag, -leg, -n, -an, -en, -ul, -ül* ragos alakjait nem tekintjük határozószónak! A *szépen, boldogan, rosszul, remekül, házilag, kézileg* – ragos melléknevek!

A tartalmas határozószók közül a helyet és időt jelölők többé-kevésbé pontosan tükrözik az irányhármasságot. Ha nincs meg mindhárom alakjuk, akkor a megfelelő irányulás kifejezésére ragot kap a határozószó. Az elvontabb határozószók többsége tartamjelentésű.

A szemléleti irányhármasság a tartalmas határozószók rendszerében

	előzményjelentés	tartamjelentés	végjelentés
helyhatározószók	fentről	fent, fenn	fel
	kintről	kint, kinn	ki
	messziről	messze	messzire
	közelről	közel	közélre
	belőlem, belőled	bennem, benned	belém, beléd
	mögülem, mögüled...	mögöttem, mögötted...	mögém, mögéd...
időhatározószók	mostantól	mostan	mostanáig
	tegnaptól, tegnapról	tegnap	tegnapig, tegnappra
	estétől	este	estig
	régtől	rég, régen	–
	–	korán	–
	–	újra	–
	–	egyszeriben	–
	–	egyszerre	–

185. Elemezzétek az alábbi mondatok tartalmas határozószóit jelentésük és a szemléleti irányhármasság szerint!

- 1 Elmennék én haza, itt hagynám ezeket, örömet itt hagynám, de most már nem lehet...
- 2 Hát hogymint vagytok otthon, Pistikám?
- 3 Egész úton – hazafelé – azon gondolkodám: miként fogom szólítani rég nem látott anyám.
- 4 Utóbb, midőn a bornak edénye kiürült, én írogatni kezdtem...
- 5 Tele pénzzel ez a kövér erszény.
- 6 Itt benn vagyok a férfikor nyarában.
- 7 Közel s távolban semmi fény, csak mécsvilágom s honszerelmem ég.
- 8 S mindig tovább mennek, tovább, s ki legszebben hízolg, az boldog.
- 9 Egy nemzet és két ország hallja meg, mi bennem eddig titkon forra csak!
- 10 Kívül-belül szomorú csárda ez a Kutyakaparó, éhen-szomjan szokott itt maradni a jámbor utazó.
- 11 A csatajelt, a csatajelt zajongó lelke alig várja.
- 12 Mit állsz itt hiába?

Petőfi Sándor verseiből

186. Rajzoljatok három rubrikát a szemléleti irányhármasságnak megfelelően! Írjátok be az alábbi határozószókat a megfelelő rubrikába és pótoljátok a hiányzó alakokat úgy, hogy teljes legyen (ha lehet) az irányhármasság!

be, lent, távol, lépten-nyomon, otthon, ma, holnap, reggel, unos-untalan, rögtön

A névmási határozószók

A névmási határozószók csak utalnak valamely helyre, időre vagy elvontabb körülményre.

Jelentésük lehet kérdő, mutató, vonatkozó, határozatlan vagy általános névmási jelentés.

A névmási helyhatározószók

Irányhármasság/ névmási jelleg	előzményjelentés	tartamjelentés	végjelentés
kérdő névmásiak	honnan, mer-ről, mettől	hol	hová, merre, meddig
mutató névmásiak	innen, eminnen innentől	itt, emitt	ide, emide idáig
	onnan, ugyanonnan onnantól	ott, ugyanott	oda, ugyanoda odáig
vonatkozó névmásiak	ahonnan, amerről amettől	(a)hol	(a)hová, (a)merre (a)meddig
határozatlan névmásiak	valahonnan, valamerről néhonnan	valahol néhol	valahová néhová
általános névmásiak			
összefoglalók	mindenünnen, mindenhonnan	mindenütt mindenütt	mindenüvé mindenhova
megengedők	bárhonnan akárhonnan	bárhol, akárhol	bárhová akárhová
tagadók	sehonnan semerről semettől	sehol	sehová semerre semeddig

A névmási időhatározósók

Irányhármasság/ névmási jelleg	előzményjelentés	tartamjelentés	végjelentés
kérdő névmásiak	mióta, mikortól	mikor	meddig, mikorra
mutató névmásiak	ekkortól	ekkor, ugyanekkor	eddig, ekkorra
	akkortól azóta	akkor, ugyanakkor ilyenkor	addig, akkorra
vonatkozó névmásiak	(a)mióta	(a)mikor amint	(a)míg, (a)mikorra mire
határozatlan névmásiak		valamikor néha, néhanap egyszer olykor-olykor egykor	valamikorra
általános névmásiak			
összefoglalók	mindöröktől	mindig, mindenkor	mindörökre mindörökké
megengedők		bármikor akármikor	
tagadók		soha semmikor	

Az elvontabb körülményekre utaló névmási határozósók:

- a)** kérdők: *hogyan, miként, miképpen, miért, minek* stb.
- b)** mutatók: *így, úgy, ekképp(en), ekként, akként, emígy, amígy, ugyanígy, ugyanúgy, éppígy, éppúgy, ezért, azért, emiatt, amiatt, eszerint* stb.
- c)** vonatkozók: *ahogy(an), (a)mint, (a)miképp(en), (a)miért* stb.
- d)** határozatlanok: *valahogy(an), valamiképpen, némikképp(en), némileg* stb.
- e)** általános névmásiak:
 - összefoglaló értelműek: *mindenhogy(an), mindenképp(en),*
 - megengedő értelműek: *bárhogy(an), akárhogy(an), bármiképp(en),*
 - tagadó értelműek: *sehogy(an), semmiképp(en).*

187. Elemezzétek az alábbi mondatok névmási határozószóit!

- 1 Ott essem el én, a harc mezején... *(Petőfi)*
- 2 Hol kedves a vendég, ebe sem éhezik. *(Arany)*
- 3 Hol a boldogság mostanában? *(Petőfi)*
- 4 Ha kérdik, hogy vagyok, mondd meg, hogy rab vagyok. *(Népdal)*
- 5 Valaha tán ő is hozzám édesedik... *(Arany)*
- 6 Ó érzem én, hogy mindörökre vége. *(Juhász Gyula)*
- 7 Bárhová visz szerencsétek, ezt a hazát szeressétek! *(Szász Károly)*
- 8 Betyárlegény ül a lovon, fel-felsóhajt olykor-olykor. *(Népdal)*
- 9 A felhők közt néhol már látni az eget. *(Köznyelv)*
- 10 A kár mégis némiképpen haszonra fordult. *(Jókai)*
- 11 Mire az óra egyet üt: üres a híd, csend mindenütt. *(Arany)*
- 12 Kicsi vagyok, nagy az eszem, mikor adnak, akkor eszem. *(Népköltés)*

188. Pótoljátok az alábbi határozószókhöz a hiányzó megfelelőiket úgy, hogy teljes legyen az irányhármasság! Elemezzétek a határozószókat!

ugyanitt, éppoda, amióta, addig, onnan

189. Írjátok ki az alábbi népdalból a határozószókat és elemezzétek a tanult szempontok szerint!

Elszaladt a csikós lova,
Gyalog maradt a gazdája.
Mit ér a csikós ló nélkül?
Csak úgy tébláb, esze nélkül!
Haszna neki csak addig van,
Míg a lova alatta van!

33. A határozószók helyesírása

- 1 Néhány határozószónk két alakban használatos: *lenn – lent, fenn – fent*, (tájnyelvi *a fönn – fönt*), *benn – bent, kinn – kint* (*a künn – künt* régies vagy tájnyelvi forma).
- 2 A *ki, le* határozószók középfokát a kiejtés szerint írjuk: *kijjebb, lejjobb*. A *fel, be* középfoka: *feljobb, belüljobb*.
- 3 A határozószók után álló tagadósztót különírjuk: *sehol sem, semmikor sem, sehogy sem*. Kivétel: *sohasem – sohase*.
- 4 Egybeírjuk a szoros összetétellel vált határozószókat: *maholnap, minap, néhanap(ján), körülbelül, csudamód, szemlátomást* stb.
- 5 Egybeírjuk a névutós névszókból alakult határozószókat: *tavalyelőtt, tegnapelőtt, délelőtt, délután, holnapután, egyfelől, másfelől, egyfelé, másfelé, mindenfelől, mindenfelé, régóta, nap-hosszat*; így a mutató névmások névutós alakjaiból alakultakat is: *ezelőtt, azelőtt, ezután, azután, emellett, amellett, efelől, afe-lől, eközben, aközben* stb. (de: *ez előtt a ház előtt* (melyik ház előtt?); *az után az eset után* (melyik eset után?); *e mellett a fal mellett* (melyik fa mellett?) stb.)
- 6 Egybeírjuk az *egy-* előtagú összetételeket: *egyáltalán, egyaránt, egyhuzamban, egykettőre, egykönnyen, egyrészt, egyszóval, egy-végből, egyvégtében*. Ügyeljünk azonban, mert ezek tagjai önálló névszók is lehetnek:

határozószó:	önálló névszó:
főz, mos, takarít, <i>egyszóval</i> min-dent megcsinál	csak ennyit mondott, <i>egy szóval</i> se többet
<i>egyrészt</i> örülök, hogy eljöttek, <i>más-részt</i> viszont sok problémát okoztak	az összegből <i>egy részt</i> én kaptam, két részt pedig a szüleim
ha már itt vagy, <i>egyúttal</i> intézzük el ezt az ügyet is	jó, ha nem kell odamennem: lega-lább <i>egy úttal</i> kevesebb

- 7 Egybeírjuk a *mind-, minden-* előtagú összetételeket: *minded-dig, mindörökké, mindegyre, mindinkább, mindjobban, mind-máig, mindennap, mindenáron, mindenekelőtt, mindenhogyan, mindenhol* stb. (de: *mind ez ideig*).

De ezek tagjai is lehetnek önálló szók:

határozószó:	önálló névszó:
<i>mindjobban</i> belejött a gyaloglásba	a fiúk <i>mind jobban</i> szerepeltek, mint tavaly
<i>mindenáron</i> dolgozni akar	rossz piac volt: <i>minden áron</i> alul kelt el

- 8 Néhány határozószóval egybeírjuk a *nem* módosítószót: *nemigen*, *nemhiába*, *nemkülönben*, *nemrég(en)*, *nemsokára* (de: *nem sokáig*).
- 9 Kötőjellel írjuk az ellentétes tagokból alakult összetételeket: *fel-le*, *oda-vissza*, *ide-oda*, *innen-onnan*, *imitt-amott*, *előre-hát-ra*, *derűre-borúra*, *télen-nyáron*, *úgy-ahogy*, *hébe-hóba* (eredetileg: *hévbe-hóba*), *csára-hajsza*, *jobbra-balra*, *lépten-nyomon* stb.; de: *összevissza*.
- 10 Kötőjellel írjuk a változatlan vagy módosított alakban való kettőzéseket: *alig-alig*, *olykor-olykor*, *néha-néha*, *nagyon-nagyon*, *réges-régen*, *végestelen-végig*, *unos-untalan*, *folyton-folyvást*, *szűnös-szüntelen*, *telis-tele*, *egyed-egyedül* stb.

190. Értelmezzétek a határozószók jelentését az alábbi kifejezésekben, indokoljátok meg a helyesírásukat!

nemigen töri magát	mindenáron el akar utazni
szemlátomást emelkedik a vízszint	mindinkább a fizikára összpontosít
még jóformán gyerek	folyton-folyvást zavar a munkámban
hovatovább mindegyre jobban van	csak sóhajtozik egyre-másra
derűre-borúra vásárol, költekezik	maholnap itt a tél
hébe-hóba jön el hozzánk	már itt-ott húsz éves vagy
lépten-nyomon új adatokat talál	hívogatják nyakra-főre, de ő nem megy

191. Másolás közben írástok helyesen a zárójelbe tett szavakat, indokoljátok meg a helyesírásukat! (Segítségetekre lesz, ha rákérdeztek!)

- 1 (Minden nap) meglátogatom a nagymamát. – (Minden nap) munkában telik el. 2 A sok gyerek (mind addig) maradt a teremben, míg el nem állt a zápor. – Pali (mind addig) olvasott, míg el nem fáradt. 3 (Egy könnyen) megoldható feladat nem sok időt vesz igénybe. – Ezt a feladatot (egy könnyen) megoldjuk. 4 Közü-

lük egy sem akar tanulni: (mind inkább) kapálni menne. – Kati (mind inkább) belátta, hogy ez így helyes. ⑤ Ez a szabály, (e szerint) kell eljárnunk – Már nincs láza, (e szerint) nincs is ok aggodalomra. ⑥ Álljunk meg (ez alatt) a fa alatt – Van még egy jó hetem, (ez alatt) elkészülök a munkával. ⑦ (Hova tovább) egyre hűvösebb az idő. – Eddig már eljutottunk, de most (hova tovább)?

192. Írjátok ki a szövegből és elemezzétek a határozószókat!

A csodaszarvas

Történt egyszer, hogy Hunor és Magyar vadászat közben messze elkalandoztak, és már jócskán a Meotisz mocsarai közt bolyongtak. Ekkor hirtelen egy nőstény szarvas bukkant fel előttük, ők pedig mindjárt üldözőbe vették.

Futott a szarvas, majd nagy hirtelen nyom nélkül végleg elenyészett a vadászok szeme elől. Sokáig keresték, de sehogy sem tudták megtalálni.

Ahogy a szarvast keresték, az egész mocsaras helyet keresztül-kasul bejárták, és barmok legeltetésére nagyon alkalmasnak találták.

Ezután visszatértek atyjukhoz, engedélyt kértek tőle, és amint azt megkapták, minden jószágukkal a meotiszi mocsarak közé költöztek.

Meotisz tartományát mindenfelől tenger veszi körül, egy igen keskeny gázlót kivéve. Folyói egyáltalán nincsenek, de füvekben, fákban, halban, vadban egyaránt bővelkedik.

Hunor és Magyar ott megtelepedett, és öt éven át onnan ki sem mozdult.

A hatodik évben elindultak, és a pusztában véletlenül rábukantak Belár király fiainak feleségeire... Éppen a kürt ünnepét ülték: a zene hangjára táncot jártak. Ekkor őket elfogták és minden jószágukkal együtt magukkal ragadták a meotiszi mocsarak közé. Az alánok fejedelmének, Dulának két lányát is elfogták, az egyiket Hunor, a másikat Magyar vette feleségül. Az összes hunok és magyarok tőlük származnak.

Jordanes és Kézai Simon krónikája nyomán

Hunor és Magyar – mondai hősök, Enech fiai, az onogur és a magyar népnév megszemélyesített megjelenítői

Meotisz – az Azovi-tenger ókori neve

34. A kötőszó

A kötőszó mondatrészek vagy tagmondatok, sőt önálló mondatok közötti nyelvtani és logikai viszonyt jelölő szófaj, viszonzó.

Fogalmi jelentése nincs, csak viszonyjelentése van.

Alakját nem változtatja: nem kaphat toldalékot.

Mondatrészi szerepe nincs.

A kötőszókat több szempont szerint osztályozhatjuk.

1 A kapcsolt tagok jellege szerint lehetnek:

- mondatrészeket és tagmondatokat kapcsolók;
- csak tagmondatokat kapcsolók.

2 Viszonyjelentésük alapján megkülönböztetünk mellérendelő és alárendelő kötőszókat.

a) A mellérendelő kötőszók azonos mondatrészeket vagy független tagmondatokat kapcsolnak; lehetnek:

- **kapcsolatosak:** *és, s, meg, is, sem..., sem, nemcsak, hanem...is:*

én **meg** a barátom; **sem** ma, **sem** holnap; **nemcsak** jó, olcsó **is**;

Zörg az ág **és** zúg a szél. (*Babits*)

Erdő **is** van, makk **is** van. (*József A.*)

- **választók:** *vagy; vagy...vagy; akár...akár:*

engem **vagy** téged; **vagy** ma, **vagy** holnap; **akár** itt, **akár** ott;

Vagy igaz világ lesz, **vagy** nem lesz itt semmi. (*Ady*)

- **ellentétesek:** *de, ám, pedig, mégis, mégse, ellenben, azonban, csak, csakhogy:*

Esik a hó, **mégis** fekete az utca. (*Arany*)

Hívlak, **de** ne gyere!

- **következtetők:** *tehát, hát, így, ezért, ennélfogva, következésképpen, úgyhogy:*

olcsó, **tehát** megfelelő; jóllakva, **ezért** vidáman; hibátlan, **így** kitűnőnek minősíthető;

Gondolkodom, **tehát** vagyok. (*Descartes*)

Hívtál, **hát** eljöttem.

- **magyarázók:** *hiszen, ugyanis, tudniillik, úgyis, úgyse, különben, vagyis, azaz:*

ajánlok valakit, **vagyis** gondolkodom rajta; jó, **hiszen** nekem való;

Fölnevelem szegényt, **hisz** úgysincs gyermekem. (*Petőfi*)

Rágyújtottam a pipára, **azaz** rágyújtottam volna... (*Petőfi*).

- b) Az alárendelő kötőszók** mellékmondatot kapcsolnak a főmondatához. Ilyenek: *hogy, mint, ha, mintha, mert, mivel, bár, noha, jóllehet.*

Csak úgy virág, **ha** tarka, csak úgy asszony, **ha** barna. (*Petőfi*)

S én csüggtem ajkán... szótlantul, **mint** a gyümölcs a fán. (*Petőfi*)

Gazdag most már a szegény is, **mert** egyenlő és szabad. (*Vajda János*)

3 A használat módja szerint megkülönböztetünk:

- **egyes használatú kötőszókat:** *és, meg, de, ám, avagy, mert, hogy, noha* stb;
- **egyes vagy páros** (többszörös) használatban is előfordulókat: *is, sem, vagy, akár;*
- **páros kötőszókat:** *nemcsak..., hanem...is; mind..., mind; hol..., hol.*

4 Szófaji értékük alapján megkülönböztetünk:

- **valódi kötőszókat** – ezeknek csak viszonyjelentésük van (ilyenek mind az eddig tárgyaltak);
- **névmási kötőszókat**, amelyeknek a viszonyjelentés mellett van fogalmi jelentésük, ragozhatók és mondatrészi szerepük van. Ilyenek a kereszteződő szófajú vonatkozó névmások (*aki, ami, amely, amilyen, ahány*) és vonatkozó névmási határozószók (*ahol, ahonnan, ahová, amikor, amíg, ahogyan* stb.)

Ezek azonban csak tagmondatokat kapcsolnak, tehát alárendelőik.

Például: Megvan, **amit** keresek. Megy, **amerre** a szeme lát.

5 Szerkezete szerint a kötőszó lehet:

- **egyszerű szó:** *és, meg, de, pedig, hiszen* stb.
- **összetett szó:** *hogyha, mintha, csakhogy, hogysem, ennél-fogva, tudniillik, azaz* stb.

Ezek helyesírására ügyeljünk, mert tagjaik egymás mellett külön szóként is előfordulhatnak:

Tud írni, **mégsem** ír. De: Még **sem** írni, **sem** olvasni nem tud.

Szép, **csakhogy** drága. De: Nem azért mondtam, **csak hogy** tudd!

Jó lenne, **hogyha** eljönne. De: Mondtam, **hogy ha** akarod, elviheted.

A kötőszók és az írásjelhasználat

A kötőszóval kapcsolt tagok közé vesszőt teszünk.

A tagmondatokat kapcsoló kötőszó elé csak akkor teszünk vesszőt, ha a tagmondat élén áll. Ha a tagmondat belsejében áll, a vessző a mondatátárra kerül:

Hát menj, várni tovább **ha** nem bírsz.

A mondatrészeket kapcsoló *és, s, meg, vagy* előtt nem teszünk vesszőt.

Ha közbevetett mondat esetén két kötőszó kerül egymás mellé, közéjük nem teszünk vesszőt:

Mondtam, *hogy ha* szükség van rám, üzenj. (A 3. tagmondat beékelődik a másodikba. Egyenes mondatrenddel: *Mondtam, hogy üzenj, ha szükség van rám.*)

A kapcsolt mondatrész után álló páros *is,...is, sem,...sem* esetén az első kötőszó után teszünk vesszőt:

Elmegyünk ma **is**, holnap **is** csapatostul.

Füzetet **sem**, tollat **sem** hoztam magammal.

193. Elemezzétek az alábbi mondatok kötőszóit a lehetséges szempontok szerint! Indokoljátok meg az írásjelek használatát!

1 Jóról és rosszról nem gondolkozom, csak szenvedek én és csak dolgozom. (*József Attila*)

2 Vagy sikerül végre bevennünk a várat, vagy kiontott vérünk e kövekre szárad. (*Arany*)

- 3 Leveles dohányát a béres leveszi a gerendáról, és a küszöbre teszi, megvágja nagyjából, s a csizma szárából pipát húz ki, ráölt, és lomhán szipákol. *(Petőfi)*
- 4 Félt az üldözőknek távoli zajától, de legeslegjobban Toldi nagy bajától. *(Arany)*
- 5 Hogy volna a katona az oka a háborúnak, hiszen ő szenved benne legtöbbet. *(Gárdonyi)*
- 6 A fiú nem közönséges lélek. Tehát nem is jár közönséges utakon. Tehát nem is lehet megtalálni. Tehát hiábavalóság keresni. *(Mikszáth)*
- 7 Még kér a nép, most adjatok neki! Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép, ha fölkel, és nem kér, de vesz, ragad? *(Petőfi)*
- 8 Haj, ne hátra, haj előre! Vérmezőről vérmezőre! Mert ott az a virág terem, melynek neve győzedelem. *(Arany)*
- 9 Ó, hogyha tudnám, hogy lesz, ami újra röpdülni készíti lelkem szárnyait, mi őt egykor viharként fölragadja, hát ülnék gyáva aggalomba itt?! *(Darmay Viktor)*

194. Másolás közben pótoljátok a hiányzó írásjeleket!

- 1 A nap velem kelt és feküdt és fűtött nekem és világított. *(Szabó Lőrinc)*
- 2 Elért az ősz és sűgott valamit. *(Ady)*
- 3 Tűz van-e vagy árvíz vagy víják a várat? *(Arany)*
- 4 Szereted-e a csillagok ha hullanak? *(Ady)*
- 5 Az én apám ha nem akarná nem volnának a gazdagok olyan volna minden kis társam mint én vagyok. *(Ady)*
- 6 Nem csoda e játék ha neked nem tetsző. *(Arany)*
- 7 Soká a falombra ha nézett a galamb odarakta a fészket. *(Váci Mihály)*
- 8 Minden hazugság földön ami szép. *(Arany)*
- 9 Örvendezzél derék világ te meg vagy váltva tudniillik. *(Ady)*

10 Ósi joggal ősi házban éltetmet ha elpipáztam mennybe visznek angyalok. Én magyar nemes vagyok! *(Petőfi)*

11 Szívünk is már olyan terhes fölemelni hogy nem tudjuk. *(Ady)*

195. Másolás közben írástok helyesen a zárójelbe tett szavakat, ügyelve az egybe- vagy különírásra!

1 Rémlík, **mint ha** látnám termetes növését. *(Arany)*

2 **Mint ha** pásztortűz ég őszi éjszakákon..., Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem ... *(Arany)*

3 Úgy elfogy a magyar, **mint ha** nem lett volna.

4 Felrepülne, messze szállna..., **csak hogy** el van metszve szárnya. *(Arany)*

5 Nem kérek tőled mást, **csak hogy** légy jelen az ünnepegen.

6 Ludas Matyi... képét igazára leírni nem lehetett, **mint hogy** mindég más színbe jelent meg. *(Fazekas)*

7 Nem tehetsz mást, **mint hogy** beleegyezel.

8 Ó hallgass engem békén,... a végzet ellen harcra **úgy sem** szállhatunk. *(Babits)*

9 **Úgy sem** lesz jó, ahogyan te csinálod.

10 Ha nem tanulta meg , **az az** ő baja.

11 Géza úrfi lovagolna **az az** **hogy ha** lova volna. *(Gyulai Pál)*

12 Jobb nekem meghalnom, **hogy sem** élnem. *(Babits)*

13 Tudtam **hogy sem** levelet, sem táviratot nem fog küldeni.

196. Írástok olyan mondatpárokat, amelyek egyikében az alábbi kötőszók mondatrészeket, másikában tagmondatokat kapcsoljanak!

meg; vagy..., vagy; de; csakhogy; is..., is; sem..., sem

35. A módosítószók

A módosítószó a beszélőnek a beszéd, a mondat tartalmával kapcsolatos egyéni állásfoglalását kifejező szófaj.

Ezt **bizony** megtanulom. (*bizonyosság*)

Ezt **nem** tanulom meg. (*tagadás*)

Talán megtanulom. (*kétkedés, bizonytalanság*)

Bárcsak megtanulnám! (*óhaj*)

Megtanulom-**e** én ezt? (*érdeklődés, bizonytalanság*)

Állhatnak önálló tagolatlan mondatként (egy-két alfajuk kivételével), vagy be is épülhetnek a mondatba szervesen, azaz mondatrészi szerep nélkül.

Például: Eljössz hozzánk? – **Nem.** **Nem** megyek. **Esetleg.** **Talán.**

A módosítószók a mondanivalónak különféle értelmet adnak. Kifejezhetnek:

- a) Bizonyosságot, nyomósítást, valószínűséget:** *igen, igenis, bizony, hogyan, persze, úgyis, nyilván, valószínűleg, csak.*

Bizony csak meghalok, anyám, édesanyám.

Görög Ilonáért, karcsú derekáért. (*Népballada*)

Megjéeri, **hogyan, persze,** pedig alig van rá mersze. (*Móricz*)

- b) Bizonytalanságot, kétkedést:** *talán, tán, esetleg, aligha, alighanem, hátha* (egyúttal kérdő is).

Én beléptem, ő rám nézett, **aligha** meg nem igézett. (*Petőfi*)

Arra is gondoltam, hogy **hátha** ez a nő gondolatos? (*Gárdonyi*)

- c) Tagadást, tiltást:** *nem, ne, sem, se, dehogy, dehogyis, úgysem.*

Eszébe jut, kotkodácsol, s **nem** verik ki a szobából.

Dehogy verik, **dehogy** verik! Mint a galambot etetik. (*Petőfi*)

- d) Keveslést vagy sokallást:** *alig, alig-alig, csak, már, még, bár, csupán, ha, pusztán, be, beh, de.*

Egy, **csak** egy legény van talpon a vidéken. (*Arany*)

Hajh! De minden században ilyen szív **ha** kettő van. (*Kisfaludy S.*)

Be szép vagy! **Be** nagyon illel leventének. (*Arany*)

e) Óhajást: bárcsak, bár, vajha.

Óh mi drága e lakoska nékem!... **Bár** maradtam volna benne végig!

(Petőfi)

Vajha volnék az örömek fája, mely virágát soha el nem hánnya!

(Vörösmarty)

f) Érdeklődést, kérdést: vajon, -e, ugye, ugyebár.

... **Ugye**, tudjátok, hogy szent a verejték,

Hogy minden nagyság abból eredő? (Juhász Gyula)

Vajon felébred valahára a szolgál-népek Bábele? (Ady)

Az *-e* módosítószót mindig az állítmányhoz kapcsoljuk: *Okos-e a gyerek? Tudsz-e várni?*

Az összetett igealakokban az *-e* a segédigéhez kapcsolódik: *Hitted volna-e, hogy ilyen jól sikerül? El fog-e jönni?*

Más mondatrészhez csak akkor kapcsolható, ha az önálló szómondat:

Rókát fogott. – Rókát-**e**? Ennek itt lesz a legjobb. – Itt-**e**?

Igekötőhöz és a *nem* módosítószóhoz is csak akkor kapcsolhatjuk, ha az önálló mondat:

Elintéződött az ügy. – El-**e**? Nem fogja megcsinálni. – Nem-**e**?

Nem tudom, érted-**e**, nem-**e**, ami itt történik.

197. Határozzátok meg, hogy mit fejeznek ki a módosítószók az alábbi mondatokban!

- ① Szülőanyám, te szép Magyarország, hogyan lennék holtig igaz hozzád? (Arany)
- ② Járjatok be minden földet, ... s nem akadtok bizonyára a magyar nemzet párjára. (Petőfi)
- ③ Talán az élet munkáinkért nem fog fizetni semmivel. (Petőfi)
- ④ A diák odakünn van, ugye? – Igenis, odakünn járkal. (Mikszáth)
- ⑤ Beh jó nekem, hogy nem kell élni... (Kosztolányi)
- ⑥ Még csak egy kicsiny kis prücsök sem hegedül. (Petőfi)
- ⑦ Szegényember, hejh, csak egyet szólna, a király már katonákért szólna.
- ⑧ Anyám, édesanyám, szólj bár egyet hozzám! (Népköltés)
- ⑨ Mindez alig tíz perce történt és alig tíz perc alatt. (Kosztolányi)
- ⑩ Ó, bár fedezné még sötét a hajnal csillagüstökét! (Arany)
- ⑪ A virágé bús öröm: egy évig ha bírja. (Weöres)
- ⑫ Az országút melletti akácok csak úgy ontották az illatot. (Mikszáth)

198. A módosítószók közt is sok a többszófajú szó. Határozzátok meg a kiemelt szavak szófaját!

- ① Feleletet egyik sem ad. *(Petőfi)*
- ② ... Sem rokona, sem ismerőse nem vagyok senkinek. *(Ady)*
- ③ Nyilván elutazott, ezért is nem jött el.
- ④ Titkon is, nyilván is folyt a nagy készülés. *(Arany)*
- ⑤ A faluban nincs több kislány, csak kettő. *(Népdal)*
- ⑥ Nem is felelt mindjárt, csak jó idő múlva. *(Arany)*
- ⑦ A csatajelt, a csatajelt zajongó lelkem alig várja. *(Petőfi)*
- ⑧ Látom füstjét, de csak alig, hogy az égen fodorodik. *(Népdal)*
- ⑨ Ha összeszakad Ég és Föld, mégis más lesz Magyarország. *(Ady)*
- ⑩ Ezer között ha egyet találsz ilyen! *(Köznyelv)*
- ⑪ Megfogyva bár, de törve nem, él e nemzet a hazán. *(Vörösmarty)*
- ⑫ Bár el se jöttem volna!

199. Pótoljatok módosítószót az alábbi mondatokba úgy, hogy más-más egyéni állásfoglalásokat fejezz ki!

① ... meg tudom oldani.	② ... írna nekem.
... meg tudom oldani.	... írna nekem.
... tudom megoldani.	... írna nekem.
... meg tudom oldani?	... írna nekem?

200. Nyomósítsátok *-e* módosítószóval az alábbi kérdő mondatokat!

- ① El fogsz jönni hozzám? ② Nem láttad a szemüvegemet valahol? ③ Alkalmos lettél volna erre a munkára? ④ Nem tudtad volna inkább őt megkérni erre? ⑤ Nem fog kiderülni a turpisság? ⑥ Ki tudták volna fizetni az összeget? ⑦ Nem tudod, meghívták a barátomat is? ⑧ Hát ez mi a csuda: eszik vagy isszák?

36. Az indulatszók

Az indulatszó a beszélő érzelmeit vagy akaratát kifejező szófaj, önállóan használt vagy a mondatba szervesen (mondatrészi szerep nélkül) beilleszkedő mondatzó.

Például: **Jaj**, a hátam, **jaj**, a hátam oda van!
Szomszéd bácsi kiporozta csúfosan. (Petőfi)
Hess, légy, ne szállj rám, beteg vagyok én. (Népköltés)

Az indulatszónak fogalmi jelentése nincs, sőt érzelmi tartalma is csak a beszédhelyzetben konkretizálódik, mivel egyazon indulatszó sokféle érzelmet kifejezhet.

Mivel nincs mondatrészi szerepe, alakját sem változtatja.

Az indulatszónak három csoportját különböztetjük meg:

① **Érzelemkifejezők** – ezek jelenthetnek:

- örömet, jókedvet: *hej, haj, sej-haj, jaj;*
- fájdalmat, szomorúságot: *jaj, ó, oh, ah, aj;*
- csodálkozást, meglepetést: *ej, ejha, ejnye, ni, nini, c-c-c;*
- meghökkenést, rosszallást, felhördülést: *aha, na, ejnye, ohó;*
- óhajt, vágyakozást: *ó, oh;*
- undort, megvetést: *pfuj, fuj, piha, brr.*

Ide sorolhatók a **róják**, a népdalokból ismert játszi hangulatú ritmikus felkiáltások: *ihaj-csuhaj, tillárom haj, diri-diri dongó, zimezum, ladi-ladi-lom, recefice* stb.

Például: Kék a kökény, **recece**, ha megérik fekete. (Népdal)

② **Akaratnyilvánítók:**

- buzdító, biztató, nógató szók: *no, hé, hajrá, uccu, nosza, hoppsza* stb.
- csillapító, fékező, figyelmeztető szók: *csitt, pszt, nono, nana, kukukk;*
- altatók: *tente, csicsíja, háju-háj;*
- állathívogató és -terelő szók: *pipipi, cicic, buzsi-buzsi, sicc, hess, kuss, coki, gyí, curukk* stb.

Például: **Hajrá!** ma vigadjunk, ma legyen egy jó nap. (Arany J.)

Hess, légy, ne szállj rám, beteg vagyok én. (Népköltés)

3 Hangutánzó:

- munkazaj, tárgyak keltette zörejek, gépi hangok: *durr, kippkopp, tiktak, töf-töf* (autóduda), *reccs, tratata* (fegyverropogás), *giling-galang, bim-bam* (harangszó), *trará* (trombitahang) stb.;
- állathangok: *háp-háp, gá-gá, kukurikú, kotkodács, nyihaha, bee, züm-züm, csivi-csivi, hu-hu, kakukk, pittypalaty* (főnevek is!)

Például: **Tik-tak** ... Falon az inga lassú fénye villan. (Tóth Á.)

Kikiriki, török császár, ugye, jó az ingyen vásár? (Kovács V.)

Ezek egyike-másika a dajkanyelvben főnévként is él: *töftöf* (autó), *sisi* (vonat), *vau-vau* (kutya), *tütü* (ital, víz), stb.

Az indulatszókból gyakran képezünk hangutánzó igéket: *jajgat, hümmög, püsszeg, hápog, zümmög, kopog, zizeg* stb.

201. Írjátok le az állatok neve mellé a hangjukat utánzó indulatszókat!

kutya: ...	kacsa: ...	fecske: ...
bárány: ...	liba: ...	gólya: ...
medve: ...	tyúk: ...	varjú: ...
kecske: ...	kakas: ...	bagoly: ...
malac: ...	pulyka: ...	béka: ...

202. Elemezzétek az alábbi mondatok indulatszóit!

- 1 Az élet az nagyon rövid, de, jaj, oly lassan múlik el. (Kosztolányi)
- 2 Piros hajón vidám kormányos, hahó, nem mehetnék veletek? (Ady)
- 3 Ejha, én tán éppen lakodalomra érkeztem? (Jókai)
- 4 Lakoma Ladányban, – muzsika, mulatság: „Ej haj! Dinom-dá-nom: mienk az igazság...” (Arany)
- 5 Hess, te rossz álom! (Krúdy)
- 6 Gyi, te fakó, gyi, te szürke, gyi, két lábam, fussatok! (Petőfi)
- 7 Züm, züm: röpködtek végig az úton tréfás falevelek. (Ady)

- 8 Virágéknál ég a világ: sütik már a rántott békát, zime-zum, zime-zum, recefice, bum-bum-bum. *(Népdal)*
- 9 Nosza, rajta, jó katonák, igyunk egészséggel! *(Kuruc nóta)*
- 10 Uccu, banda, táncoljunk, énekszóval vigadjunk! *(Népköltés)*
- 11 Reggel megszólal a kakukk a bujdosók kertjében...: ku-kukk! ku-kukk! *(Móra)*
- 12 A csónak fölborult, és zsupsz, mind a négyen belefordultak a vízbe. *(Ambrus Zoltán)*
-

203. Képezzetek igéket az alábbi indulatszókból! Határozzátok meg a kapott származékszó faját a cselekvés minősége szerint!

kukk, reccs, kip-kop, rip-rop, tiktak, sipirc, hüm, kár, rőf, hajrá, nosza, kuss, hurrá, jaj

204. Mit fejeznek ki az alábbi sajátos hangulatú indulatszók? Miért sajátos a hangalakjuk?

pszt, ssz, brr, c-c, hm, sss

205. Milyen érzelmet fejez ki az indulatszó az alábbi mondatokban? Miből tudjuk megállapítani?

- 1 Jaj, de nyilall az oldalamba!
- 2 Jaj, de lassan mozogsz!
- 3 Jaj, de csúnyán beszélsz!
- 4 Jaj, de jó, hogy eljöttél!
- 5 Jaj, ki van ott?
- 6 Jaj, de szép idő van!
- 7 Jaj, de jó hogy már elmentek!
- 8 Jaj, csak tavasz lenne már!
- 9 Jaj, vidd innen azt a macskát!
- 10 Jaj, tanító néni, nem volt időm elkészülni!
- 11 Jaj, de csuda kedvem van!

A szóalkotás

37. A szóalkotás módjai

A változó, fejlődő világ egyre behatóbb megismerésével együtt fejlődik az emberi gondolkodás. Új fogalmak keletkeznek, az ezek megnevezésére alkotott új szavakkal állandóan gyarapodik, gazdagodik a nyelv szókészlete.

A szókészlet gazdagodásának legjelentősebb módja a *szóképzés* és a *szóösszetétel*.

De vannak a szóalkotásnak *ritkább módjai* is. Ilyenek: a *ragszilárdulás*, az *elvonás*, a *szóhasadás*, a *szóvegyülés*, a *mozaikszók* alkotása.

38. A szóképzés

A szóképzés olyan szóalkotásmód, amellyel valamely szóból képző segítségével önálló jelentésű új szót hozunk létre.

A képzéshez alapul vett szót *alapszónak*, a képzővel létrehozott új szót *képzett szónak* vagy *származékszónak* nevezzük.

Például: *kert* (alapszó) + *-ész* (képző) = *kertész* (származékszó);
véd (alapszó) + *-elem* (képző) = *védelem* (származékszó).

A képzett szó szófaja az alapszóhoz képest megváltozhat, de maradhat változatlan is. Például:

Például: *üt* (ige) + *-és* = *ütés* (főnév)
üt (ige) + *-közik* = *ütközik* (ige)

Származékszó is kaphat újabb képzőt, ilyenkor *továbbképzésről* beszélünk: *kertészkedik*, *védelmez*, *ütköztet*, *ütési*.

A képzett szó jelentése mindig valamely szószerkezet jelentését súríti magába: *fiúcska* = *kis fiú* (jelzős szerkezet), *halászik* = *halat fog* (tárgyas szószerkezet), *emelkedik* = *felfelé száll* (határozós szószerkezet), *szépít* = *széppé tesz* (határozós szószerkezet) stb.

Az alapszó

Az alapszó adja a *származékszó jelentésének magvát*.

Például: a *piros* melléknév minden származékában az alapszó jelölte tulajdonság dominál: *pirosít* = pirossá tesz, *pirosodik* = pirossá válik, *piroslik* = pirosnak látszik, *pirosság* = piros tulajdonság, *pirosas* = kissé piros stb.

Szerkezete szerint az alapszó lehet tőszó, képzett szó vagy összetett szó.

Például: *ad* – *adag*, *adás*, *adat*, *adó* (az alapszó tőszó);
adag – *adagol*; *adó* – *adós*, *adózik* (az alapszó származékszó);
összead – *összeadás*, *felad* – *feladat*, *feladvány* (az alapszó összetett szó).

Tőváltozata szerint az alapszó lehet alaptő vagy (többalakú tövek esetén) akár melléktő is.

Például: *szó*: *szózat*, *szótlan*, *szól* (az alaptő az alapszó);
szaval, *szavaz*, *szavas* (a melléktő az alapszó);
érez: *éreztet*, *érezhet*, *érezhető* (az alaptő az alapszó);
ézés, *érzelem*, *érzékeny*, *érzeleg* (a melléktő az alapszó).

Szófaját tekintve az alapszó lehet ige (*kérés*, *kéreget*) vagy névszó (*kertész*, *kertel*, *sárgaság*, *sárgít*, *ötös*, *miféle*, *mindenség*), ritkábban egyéb szófaj is (*közelség*, *távolodik*, *aláz*, *alatti*, *mögötti*, *jajong*, *hajrázik*) stb.

Sok régebbi származékszavunkban ma már nem élő szótöveken is találkozunk képzőkkel: *ker-ít*, *ker-ül*, *ker-ing*, *ker-get*; *herv-ad*, *herv-aszt*; *moz-og*, *moz-dul*; *rep-ít*, *rep-des*, *röp-köd* stb.

Ritkábban egy-egy ragos, jeles alapszóhoz is kapcsolódik képző: *kéz-besít*, *nagybani*, *falumbeli*, *láttamoz*, *könnyebbül*, *kisebbít*, *éljenez*, *futólagos*, *önkéntes*, *nagyobbacska*, *félszeg* stb.

A képző

A *képző szerepe* az új szók alkotása.

A képzők lehetnek:

1 igeképzők:

- igehez járuló: **adat**, **adatik**, **adódik**, **adakozik**, **adogat**;
- névszóhoz járuló: **sóz**, **sípol**, **sokall**, **bogarászik**, **nagyít**, **hűvösödik**, **vakul**;

2 névszóképzők:

- igehez járulók: **futás, félelem, fájdalom, segítség, felelet, vélemény, ásvány;**
- névszóhoz járulók: **boltos, jóság, művész, szabóék, pékné, leányka** stb.

Az ige- és a névszóképzőkkel már megismerkedtünk a megfelelő szófajoknál. A *képző jelentése* nem önálló jelentés (mint például a szóé): azt a jelentésmozzanatot értjük rajta, amellyel az alapszó jelentését megváltoztatja.

A képző jelentése csak az alapszó és képző együtteséből határozható meg, és így sokféle lehet.

Például: a *-z(ik)* igeképző jelentései: az alapszóban jelölt

- dologgal ellát: *sóz, foltoz, keretez;*
- azzal végez valamit: *gereblyéz, csákányoz, botoz;*
- azon muzsikál: *zongoráz(ik), csellóz(ik), cimbalmoz(ik);*
- azon megy, utazik: *autózik, motorozik, villamosozik, kerékpározik;*
- azt létrehozza: *jövedelmez, lármáz(ik), csatázik, sebez, virágozik;*
- olyanná tesz: *színez, dupláz;*
- annak nevez: *magáz, bácsiz, néniz, uraz;*
- attól megfoszt: *hernyóz, hámoz, belez;*
- azt fogyasztja: *söröz, fagyaltoz(ik), szalonnáz(ik), reggelizik;*
- abban részt vesz: *bálozik, ülésezik, fogócskázik, vitázik;*
- azt az időt tölti: *éjszakáz(ik), túlóráz(ik)* stb.

Nem változtatják meg a szó jelentését, csak a hangulatát az *-i, -csi, -ka, -ke, -cska, -cske, -ikó* kicsinyítő-becéző képzők:

Pali, Tercsi, leányka, levélke, fiúcska, szépecske, házikó, ládikó, (de: *fogócska, bújóciska*).

Ugyanazt a jelentésmódosítást több különböző képzővel is véghezvihetjük, az ilyeneket *rokon értelmű képzőknek* nevezzük. Ilyen rokon értelműek például a műveltető, a visszaható, a gyakorító igeképzők.

Vannak *ellentétes jelentésű* képzőink is. Ilyen például a gyakorító *-g* és a mozzanatos *-an, -en*: *kattog – kattan, csillog – csillan*, a műveltető *-ít* és a visszaható *-ul, -ül*: *feszít – feszül, térít – térül, repít – repül*.

Van több *azonos alakú* képzőnk is: hangalakjuk azonos, de a jelentésük egymástól független. Például az igéhez járuló *-at, -et* névszóképző (*dolgozat, épület, tapintat, becsület*) és műveltető *-at, -et* igeképző: (*bontat, küldet, festet*), a műveltető *-ít* (*térít, repít*) és a névszókhoz járuló cselekvő igéket képező *-ít* (*szépít, nagyít, világít, alakít*), az *-i* melléknévképző (*erdei, hazai*) és az *-i* kicsinyítő képző (*Mari, Évi, Feri, Kari*), stb.

Szerkezete szerint a képző lehet:

- egyszerű, egy elemből álló: *-ás, -és, -ít, -g, -z, -at, -et* stb.
- összetett, két elemből összetapadt *képzőbokor*:
- *-ságos, -séges*: *jó-ságos* (nem: *jóság-os!*), *szépséges, nagyságos*, (*de: egészség-es*);
- *-ias, -ies, -sias, -sies*: *gép-ies, harc-ias, város-ias, lég-ies*;
- *-ható, -hető*: *lát-ható* (nem: *láthat-ó!*), *vélhető, olvasható*;
- *-hatatlan, -hetetlen*: *véd-hetetlen, mér-hetetlen, halaszt-hatatlant*;
- *-lagos, -leges*: *vagy-lagos, vég-leges, nem-leges, érdem-leges, futó-lagos*;
- *-atos, -etes*: *alkalm-atos, félelm-etes, kellem-etes, szemérm-etes, szerelm-etes*; stb.

Aktivitásuk szerint, a mai szóalkotásban való részvételük szerint a képzők lehetnek:

- termékeny képzők: *-ás, -és, -ság, -ség, -z, -ít, -gat, -get* stb.
- terméketlen képzők, amelyek ma már nem hoznak létre új szavakat: *-ály, -ély* (*dagály, veszély*), *-dácsol, -décsel* (*bukdácsol, szökdécsel*).

Előfordulásuk gyakorisága alapján megkülönböztetünk:

- gyakori képzőket: *-ás, -és, -ság, -ség, -i, -hat, -het, -ni, -ó, -ő* stb.;
- ritka képzőket:
 - dék: *ajándék, járadék, menedék*;
 - lék: *moslék, ázalék*;
 - kol, -köl: *torkol, prüszköl*;
 - ácsol, -écsel: *kopácsol, köhécsel*;
 - dácsol, -décsel: *bukdácsol, nyögdécsel, szökdécsel* stb.

206. Írjátok ki az alábbi mondatokból a képzett szavakat és elemezzétek az alapszót szerkezete (tőszó, képzett vagy összetett szó), tőváltozata (alaptő vagy melléktő) és tőtípusa (egyalakú, s ha többalakú, konkrétan milyen) szerint!

① Lement a nap nyugaton, feljött a nap keleten. *(József Attila)*
② Nyugodalmas jó éjszakát, kedveskéim! *(Jókai)* ③ Átmeneti évszakban ügyeljünk a helyes öltözködésre. ④ Egy sovány, barna ruhás fiatalember hevert a kövezeten, véres, sápadt arccal. *(Kosztolányi)* ⑤ A honvédség vitézül megállta helyét a császáriakkal szembeni harcban. ⑥ Alkalma volt fitogtatni irodalmi műveltségét. *(Babits)* ⑦ Minden olyan mozdulatlan ...Múlt, jövő, tán együtt van ebben az egy pillanatban? *(Vajda János)* ⑧ Ósvilági állatokat láttunk kitömve a múzeumban.

207. Az alábbi szavakból képezetek előbb foglalkozást jelentő főneveket, majd cselekvő igéket!

munka, seb, szem, kasza, bér, ír, váj, olvaszt, bújlik, hord

208. Másolás közben húzzátok alá a képzőt (ha van)!

- csillagzat, levélzet, huzat, öltözet, ősi, városi, falusi, sunyi, tenyérnyi, késő, szélső, utolsó, ásó;
- leány, nyitány, regény, szegény, asztalka, poloska, sirály, szabály, uszály, engedély, lapály, sóska, táska, járda, labda, sírva, árva

209. Képezetek szavakat az alábbi alapszók alaptővéből és melléktővéből (melléktőveiből)! Határozzátok meg a származék szófaját!

fekete, barna, nyár, tél, szamár, kanál, erdő, idő, ló, szó, jön, tesz, lesz, eszik, iszik, érez, seper

210. Bontsátok szerkezeti elemeire az alábbi többszörösen összetett szavakat! Elemezzétek a képzőket!

látványosság, védnökség, félelmetesség, változékonyság, mosakodtatás

211. Írjátok ki az alábbi szövegből és elemezzétek a képzett és a továbbképzett szavakat!

Lenn a föld alatt különös élet volt, édes és gyötrelmes erjedések mentek végbe. A messze Nap izent melegével, és a kis magvak mind tudták, hogy itt az ideje fölpattintani forrongó héjacskáikat s

kifakadni a jó párás földből az ismeretlen, izgalmakkal, messzeségekkel teli levegőbe.

Ezt a sorsot senki el nem kerülhette, ha életerős volt, már téltől fogva tépődtek ezen, borzongva és mégis vágyakozva.

Egy kis ismerős világ tenyészett itt, alig egy tenyérnyi, s jól összetartottak: kicserélték egymás közt a mély földből fölszivott titkos táplálékot, megéreztek egymás borzongásait, egyforma vágyaik voltak, s makacsul küzdöttek hüvelyknyi terekért. Sötétben éltek, s csak a közvetlen szomszédságot ismerték ...

Babits Mihály: Tenyérsziget

39. A szóösszetétel

A szóösszetétel olyan szóalkotásmód, amelynek során két szót új szóvá illesztünk össze:

hó + virág = hóvirág

nap + sugár = napsugár

A szóösszetétel során két önálló alakú és jelentésű szót kapcsolunk össze (*ház+tető*), vagy – ritkábban – egy szót saját változatlan vagy módosított alakjával: *már-már*, (= majdnem), *réges-rég* (= nagyon régen).

A szóösszetétel kétféle módon mehet végbe:

- 1 a mondatban, lassú összetapadással: *egyszeregy, ágrólszakadt, szemrevaló, miatyánk, hiszekegy, csaknem, hogyha, nemcsak* stb.;
- 2 a mondaton kívül, tudatos összekapcsolással (ez a gyakoribb): *asztalláb, széktámla, alapszó, favágó, verzláb* stb.

Az összetett szó szerkezete

Az összetett szó két részre – *előtagra* és *utótagra* – tagolódik, még a többszörösen összetett szó is, azaz ha az előtag vagy az utótag, vagy mindkettő maga is összetett szó:

vasúthálózat: *vasút* + *hálózat* (nem: *vas* + *úthálózat*);

ütőhangszer: *ütő* + *hangszer* (nem: *ütőhang* + *szer*);

rendőrijárőr: *rendőr* + *járőr*;

honvédszenekar: *honvéd* + *zenekar*.

Az összetett szó jelentése nem csupán a tagok jelentésének pusztá összege, hanem annál mindig több vagy egészen más.

Például: *aranygyűrű* – aranyból készült gyűrű;

aranyeső – díszfa (amely esőként hullatja sárga, pillangós virágait);

csirkefogó – csintalan, huncut (nem az, aki csirkét fog);

tűzrőlpattant – eleven, ügyes, fürge (nő).

Alaki sajátosságuk, hogy a toldalékokat az utótagon kapják (*szó-kincs-e*, *ugrabugrá-l*, *vérszegény-ebb*), de a lazább szerkezetűeket mindkét tagjukon toldalékoljuk (*jár-ke*l: *járnak-ke*lnek, *járás-ke*lés, *ég-föld*: *eget-föld*et, *égre-föld*re stb.)

Az összetett szók osztályozása

Az összetett szókat az elő- és utótagjuk közötti viszony alapján csoportosítjuk. Eszerint vannak:

- 1 **Szerves összetett szók**, amelyeknek tagjai között van mondattani – alá- vagy mellérendelő – viszony.

Például: *jön-megy* (= jön is, megy is – kapcsolatos mellérendelés);

maholnap (= vagy ma, vagy holnap – választó mellérendelés);

favágó (= fát vágó – tárgyas alárendelés);

nagyapó (= milyen apó – jelzős alárendelés).

- 2 **Szervetlen összetett szók**, amelyeknek tagjai között nincs mondattani viszony:

minthogy, *ugyanis*, *hiszekegy*, *miatyánk* stb.

A mellérendelő összetett szók fajai

Keletkezésmódja alapján a mellérendelő összetett szó lehet:

① **Kettőztetés** – ugyanazon szónak változatlan vagy módosult alakban való megismétlése új jelentésben: *már-már* (= csaknem), *olykor-olykor* (= néha), *egy-egy* (= néhány), *réges-rég*, *véges-véig*, *unos-untalan* stb.

② **Ikerítés** – valamely szónak hangalak tekintetében módosított változatával való összekapcsolása: *gizgaz*, *dirib-darab*, *izeg-mozog*.

Az ikerszók tagjai különbözhetnek:

- magánhangzó tekintetében: *limlom*, *girbegörbe*, *dirmeg-dörmög*, *dimbus-dombos*, *mis-más*;
- mássalhangzó tekintetében: *ejnye-bejnye*, *icipici*, *irkafirka*, *irul-pirul*, *cserebere*,
- magán- és mássalhangzó tekintetében: *izeg-mozog*, *ireg-forong*, *idres-fodros*, *sebbel-lobbal*, *zenebona* stb.

Vannak olyan ikerszóink is, amelyeknek egyik tagja sem él önálló szóként: *cókmók*, *incifinci*, *tutyimutyi*, *csihi-puhi*, *csetepaté*, *egyedem-begyedem* stb.

③ **Valódi mellérendelő összetétel** – két önálló szó összetétele. Fajai:

- álikerszók: *dúl-fúl*, *sír-rí*, *csurran-cseppen*, *csillog-villog*, *súg-búg*, *ront-bont*, *ken-fen*, *ága-boga* stb. (mindkét tagjuknak van jelentése);
- laza összetétel: *üt-vág*, *süt-főz*, *eszik-iszik*, *jön-megy*, *él-hal*, *ország-világ*, *híres-neves*, *égen-földön*, *ide-oda*, *többé-kevésbé* stb. (Ide tartoznak a zászlószín-elnevezések, ezek között háromtagúak is vannak: *kék-sárga*, *piros-fehérezöld* stb.);
- szoros összetételek: *árvíz*, *búbánat*, *hírnév*, *rúgkapál*, *dús-gazdag*, *hányaveti*, *maholnap*, *körülbelül*, *jöttment* stb.

Az alárendelő összetett szók

Tagjaik között alárendelő viszony van: az előtag alárendeltje az utótagnak. (Az utótaggal kérdezhetünk az előtagra.) Például: *háztető* (minek a teteje?), *sárgarépa* (milyen répa?), *távollevő* (hol levő?).

A tagok közötti viszony lehet jelölt: *égbenyúló*, *egetverő*, de leggyakrabban jelöletlen: *munkaképes* (mire képes?), *favágó* (mit vágó?), *zsebkendő* (zsebbe való kendő).

Vannak közöttük:

1 alanyos összetételek – az előtag alanya az utótagnak: *napsütötte* (mi sütötte?), *porlepte* (mi lepte?), *szélfúttá*, *istenverte*, *ügyefogyott* (mije fogyott?), *eszeveszett*, *agyafúrt*, *magvaváló*, *farkasordító*, *szívszorongva*, *szívrepesve* stb.;

2 tárgyas összetételek:

- jelöletlenek: *földművelő*, *hőmérő*, *fiahordó*, *hőszigetelő*, *színhátszó*, *naplopó*;
- jelöltek: *egyetért*, *jótáll*, *számottevő*, *semmitmondó*, *semmittevés* stb.;

3 határozós összetételek:

- jelöletlenek: *életerős* (= életre erős), *szolgálatkész*, *életvidám*, *élethű*, *vérszegény*, *kárörvendő*, *messzelátó*, *mélyhűtött*, *gyorsfagyasztott* stb.;
- jelöltek: *közbelépés*, *újjáépítés*, *újraolvasás*, *rendbehozatal*, *tejbekása*, *földhözragadt*, *földönfutó*, *szemrevaló*, *nagyra-vágyó*, *százszorszép*.

Ezek közé soroljuk a határozószoói előtagú és igekötős összetételeket is: *együttérzés*, *általút*, *távollét*, *előtag*, *kijön*, *felmegy*, *elindul* stb.;

4 jelzős összetételek:

- minőségjelzősek: *diófa*, *gyermekkor*, *vándorlegény*, *sárgaréz*, *vasfazék*, *égitest*, *jegyespár*, *képeskönyv*, *mosógép*, *olvasóterem* stb.;

- mennyiségjelzősek: *háromszög, öttusa, tízperc, sokszög, háromnegyed* stb.;
- birtokos jelzősek: *hegycsúcs, lámpaernyő, narancshéj, tökmag* – jelöletlenek: *tojásfehérje, vásárfia, városháza, ereszalja, bolondokháza, napnyugta, napkelte, hazánkfia, falufarka* – jelöltek: az utótagjukon birtokos személyrag jelöli a birtokviszonyt.

212. Elemezzétek az alábbi mondatok összetett szavait, meghatározva az összetétel típusát!

I

① És elkezdett az eső cseperészni, de mintha mindegy volna, el is állt. (József A.) ② Mintegy el akarja ellenét gázolni, csakhogy nem ereszti ám oly közel Toldi. (Arany) ③ Szülőanyám, te szép Magyarország, hogyne lennék holtig igaz hozzád! (Arany) ④ Én már érettebb vagyok, hogysen álmódzások irányoznák az életemet. (Gárdonyi) ⑤ Voltak víg és szomorú napok, de mindig megvoltunk valahogy. (Krúdy) ⑥ ... Valahol talán utolsót álmodik a nyomor. (Ady)

II

① Istenadta fényes napom, süss már egyszer világoson, ne csak mindig homályoson. (Népdal) ② Szétnézett, s nem látott mást, mint néma erdőket végestelen-végig. (Jókai) ③ Hivogat a hópehely, a jég, rohanni könyvvel, ungon-berken által röpülni régi, szárnyas korcsolyákkal. (Kosztolányi) ④ Unos-untalan ismételteti, hogy megnyit segített nekem. ⑤ Homlokát letörli porlepte ingével. (Arany) ⑥ Lélegzetviasszafojtva lestük, megszületik-e az első gól. ⑦ Keresett téged valami kikent-kifent ficsúr. ⑧ Dúlt-fúlt Iluskának gonosz mostohája. (Petőfi) ⑨ Sej, dínomdánom, míg élek is, bánom ... (Népdal)

213. Írjátok ki az alábbi szövegből és elemezzétek az összetett szavakat!

A körömvirág kiemelkedő helyet foglal el hazai gyógynövényeink között. A nép ajkán többféle elnevezése él: kenyérbélvirág, borongóvirág, gyűrűvirág, náthavirág, tűzvirág, sárgavirág. Mint-hogy gyógyereje a nép körében is elismert, nemcsak kertekben, hanem szántóföldeken is termesztik. Virágzata sárga-narancssárga színben pompázik, szára és levelei nedvdúsak, és ragacsos tapintá-

súak. Különböző változatai lehetségesek: van, amelyiknek sötét, van, amelyiknek világos a porzótokja, gyógyhatását tekintve azonban teljesen egyforma mind. Ha virágai reggel hét óra után még csukva vannak, aznap eső lesz. Régebben ezért esőjósokként szerepelt.

A körömvirágfőzet javítja a vérkeringést, elősegíti a sebek gyógyulását. Mint vértisztító, igen nagy segítséget nyújt fertőzőes sárgaságnál. A körömvirágkenőcs kitűnő segítség lábgombásodás ellen.

Maria Trebent

Az összetett szók helyesírása

Egybeírjuk:

- 1 Az alárendelő összetételeket, a többszöröseket is, ha alapelakjukban nem hosszabbak hat szótagonál: *egérút, szénakazal, rézdombormű, rokkantnyugdíj* stb.;
- 2 A szoros mellérendelő összetételeket: *búbánat, árvíz, dúsgazdag, jöttment, szertesét*;
- 3 A csak az utótagjukon toldalékolt vagy toldalékolható ikerszók: *gizgajos, limlomos, cókmókja, irkafirka, tutyimutyi, csigabiga, zenebona* stb.

Kötőjellel írandók:

- 1 a kettőztetések: *néha-néha, már-már, véges-véig, nőttön-nő, fogyton-fogy* stb.;
- 2 a mindkét tagjukon toldalékolható vagy toldalékolt ikerszók: *izeg-mozog, icuri-picuri, dirmeg-dörmög, ireg-forog* stb.;
- 3 az álikerszók: *súg-búg, dúl-fúl, zúg-búg, csillog-villog, ázik-fázik* stb.;
- 4 a laza összetételek: *él-hal, jön-megy, ország-világ, apraja-nagyja, ide-oda, többé-kevésbé, szegről-végről* stb.;
- 5 az olyan összetételek, ahol a tagok határán három azonos más-salhangzó kerül egymás mellé: *sakk-kör, balett-táncos, hossz-számítás, meggy-gyanta, váll-lap, vádlott-társ, futball-liga, samott-tégla, ott-tartózkodás* stb.;

6 az alapalakjukban hat szótagnál hosszabb, három elemből álló többszörös összetételeket: *magánhangzó-illeszkedés, mássalhangzó-hasonulás, lakosságcsere-egyezmény, készáru-forgalmazás, műkedvelő-színvonal* stb.

A négy vagy több elemből álló összetett szókat öt szótagig írjuk egybe, ennél nagyobb szótagszám esetén kötőjellel: *honvédlaktanya, de: műszerész-tanfolyam, motorkerékpár-gyár, gépkocsi-alkatrész, munkamódszer-átvétel*. (Az igekötők közül csak a két- vagy többszótagúak tekintendők külön összetételi tagnak): *vámmegállapodás*.

7 Ha több azonos elő- vagy utótagú összetett szó kerül egymás mellé, az előtagot csak az elsón, az utótagot csak az utolsón tesszük ki, az elmaradó tag helyén kötőjelet teszünk. Például: *lámpagyújtás és -oltás, tégl- és cserépgyár, orr-, fül- és gégegyógyász* stb.

Nagykötőjellel írjuk az igen laza szerkezetű, két vagy több elemből álló összetételeket:

- népnevek kapcsolatát: *magyar–francia egyezmény, magyar–latin szótár, magyar–szlovák–lengyel csúcstalálkozó;*
- két vagy több tulajdonnév kapcsolatát: *Belgrád–Budapest–Moszkva gyors, Volga–Don csatorna, Babes–Bólyai egyetem* stb.

214. Másolás közben tagoljátok elő- és utótagra (két függőleges vonallal) az alábbi többszörösen összetett szókat, és jelöljétek meg (egy függőleges vonallal), hány elemből állnak az egyes összetételi tagok!

nyugdíjkorhatár, könyvtárlátogatás, kórbonctan, atomkorszak, kőműveskalapács, könnygázbomba, díszközgyűlés, védjegy törvény, vámellenőr, valutaárfolyam, vaddisznóvadászat, vadgesztenyefa, ügyrendmódosítás, közoktatásügy, utászászlóalj

215. Elemezzétek az alábbi mondatok összetett szavait az összetétel típusa szerint!

① Elintéztem végre minden ügyes-bajos dolgomat. ② Ügyefogyott király volt az a második Endre, papucs alatt szuszogott az istenteremtette. (*Petőfi*) ③ Szánt az ökör, sej haj, csireg-csörög a járom. (*Népdal*) ④ Az asszony szívdobogva, örömpesve rohant ki eléjük. (*Mikszáth*) ⑤ Szívderítő látvány volt a gyerekek szereplése. ⑥ A tájegységek szerint tagolt nyelvváltozatot tájnyelvnek nevez-

zük. ⑦ Az apa csodálkozása ennyi rokonság láttán nőttön-nőtt. (Kosztolányi) ⑧ Jönnek a fecskék szállton-szállva az afrikai országokon által. (Gárdonyi) ⑨ Lótott-futott fűhöz-fához, hogy elintézzé az ügyet. ⑩ Egyedem-begyedem rókatánc, hajdú sógor, mit kívánsz? (Népköltés)

216. Kapcsoljatok az alábbi szavakhoz hozzájuk illő összetételi utótagot (vegyétek a zárójelből), és határozzátok meg a kapott összetett szó típusát!

nap..., fény..., csillog..., hó..., csokor..., ige..., könyv..., vak..., szín..., néma...

(kötő, barát, törés, kötés, barnította, szóró, ablak, vak, hullás, szereplő)

217. Összetett szó-e az alábbi szavak? Válaszotokat indokoljátok meg!

napló, nyakló, gyepelő, cséplő, színész, tengerész, kárász, galambász, tyúkász, lépcső, félszeg, félős, félelem, korhely, kegyelem, kalapács, irodalom

218. Az alábbi szavakhoz azonos előtag kapcsolódhat (minden oszlopban más!) Melyik az és milyen összetételt alkot?

...cél	...kutatás	...érzékeny
...erősség	...forrás	...akarat
...mester	...hullám	...érzékeny
...fű	...eredmény	...nép
...kár	...forrás	...fürdő
...eladás	...őrző	...pont
...hullám	...hatás	...búcsú
...sor	...védelem	...kép
...intézet	...rendelet	...szám
...veszély	...kor	...kezelés
...kimerülés	...tartás	...halál
...másolás	...szertár	

219. Másolás közben írjátok helyesen a külön írt ikerszókat! Indokoljátok meg az egybe- vagy kötőjeles írásukat!

- ① Csiga biga gyere ki, ég a házad ide ki!
- ② De a kislány nem szólt semmit, csak irult pirult.
- ③ Egy ici picit még biceg.

- 4 Volt egyszer egy icuri picuri házikó.
 - 5 Cica mica kergeti az inci finci egérkét.
 - 6 Szétzilálta a szél az idres bodros frizurát.
 - 7 Ne irka firkálj a falra: elrútítja a falat a sok irka firka.
 - 8 Mi ez a nagy zene bona?
 - 9 Telezsúfolta mindenféle lim lommal, honnan hordott össze ennyi limet lomot?
 - 10 Kelletlenül, immel ámmal végzi a munkáját.
-

220. Másolás közben pótoljátok az összetett szók hiányzó utótagját, ügyelve a helyesírásukra! Értelmezzétek a jelentésüket!

- 1 Kiderült, csak imitt úszik egy felhőcske az égen.
- 2 Panaszkodik mindenkinek úton .
- 3 Gyártja a kérvényeket nyakra .
- 4 Az alma színe már ki van válogatva.
- 5 A humor az élet sava .
- 6 Vége nincs a lármának.
- 7 Mindennek megvan a maga oka .
- 8 Beszélgetés közben okkal előhozta, hogy ide szeretne költözni.
- 9 Esett az eső, de csak helyyel .
- 10 Vásárolja az új ruhákat derűre .
- 11 Végre megkaptam a leveled.
- 12 Hébe el-eljön hozzánk.

221. Mikor önálló szó, és mikor összetételi utótag (tehát egybeírandó!) a *való* ige-név? Válaszokat indokoljátok meg!

① A hosszú útra való felkészülés nem tartott sokáig. ② A becsület a legjobb útra való, amellyel elindulunk az életbe. ③ A városkában nincs különösebb látni való. ④ Látni való volt, hogy zavarban van. ⑤ Nem késlekedhetem, nincs veszteni való időm. ⑥ A dolog kockázatos: sok lehet a veszteni való. ⑦ A könyvben sok a hasznos tudni való. ⑧ Tudni való dolog, hogy a nagyratörő ráfizet. ⑨ A dolgozatban nincs kifejtve a mondani való. ⑩ Találunk-e még valami enni való gyümölcsöt? ⑪ Enni való pofikája van. ⑫ Van itthon valami enni való? ⑬ Szemre való kislány, az már igaz. ⑭ Készen van-e a szemre való borogatás? ⑮ Még maradt sok tenni való munka. ⑯ Mi ilyenkor a tenni való?

222. Értelmezzétek az alábbi összetettség-párokat!

dísztoll	tolldísz	fafej	fejfa
fatalp	talpfa	répacukor	cukorrépa
fejbőr	bőrfej	sírkő	kősr
vízár	árvíz	porkén	kénpor
párrím	rímpár	tetőcserép	cseréptető
porhintő	hintőpor	munkáspárt	pártmunkás
fajállat	állatfaj	tisztaszoba	szobatiszta
bankjegy	jegybank	végző	szóvég
ruhajegy	jegyruha	jegyszám	számjegy
lemezszél	széllemez	zöldborsó	borsózöld
rajzszen	szénrajz	szóköz	közszó
fakereszt	keresztfa	kréтарajz	rajzkréta
műdal	dalmű	műemlék	emlékmű
rajztoll	tollrajz	nyelvrok	rokonyelv
bérház	házbér	nyelvszak	szaknyelv

223. Helyesen vannak-e írva az alábbi szavak? Indokoljátok meg!

valóságábrázolás, valószínűség-számítás, vádirat-előterjesztés, ütőérszűkület, vadgesztenye-csemete, utómegmunkálás, utcakeresztezódés, közút-karbantartás, vasárú-védjegy, hársfatea-kúra, cserfaerdő-irtás, gépkocsi-feljáró, gázló-átkelőhely, mozgóképszínház, tűzoltó-laktanya, honvédlaktanya, rendőr-őrszoba

40. A ragszilárdulás

A ragszilárdulás a határozószók létrejöttének leggyakoribb módja. Lényege az, hogy valamely ragos alak kiszakad a névszó ragozási sorából, elveszti azt a képességét, hogy a szótő és a rag közé jel, jelek, személyragok illeszkedjenek be, **megszilárdul** az adott alakban, és **megváltoztatja a jelentését** is.

Hasonlítsátok össze:

szabadon ragozható névszó:	ragszilárdulásos határozószó:
<i>kicserélte régi kabátját újra, régi bútorait újakra, újabbakra milyenre? milyenekre?</i>	újra itt a nyár (= ismét, megint) mikor?
<i>a szemben (szememben, szemedben...) is vannak idegek miben?</i>	a szemben levő ház (= átellenben, a túlsó oldalon) hol?
<i>egyből elveszünk egyet hányból?</i>	egyből rávágja a választ (= azonnal, gondolkodás nélkül, kapásból) hogyan?
<i>két nappal, vagy többel, napokkal később mivel később?</i>	nappal nagy a hőség (= a reggeltől estig terjedő időn belül) mikor?
<i>a gyümölcs apraját eldobjuk, a nagyjából kompót lesz mijeiből?</i>	nagyjából elkészültünk a munkával (= nem alaposan, nem minden részletében) hogyan?
<i>borogatást tesz a fájós szemre (szememre, szemedre...) mire?</i>	szemre megfelelőnek látszik (= ránézve, első látásra) hogyan?
<i>egyszer volt Budán kutyavásár hányszor?</i>	volt egyszer egy ember (= valamikor) mikor?

Ragszilárdulással keletkeztek olyan határozószóink is, amelyeknek ragos névszó volta a mai nyelvérzék számára nem világos, mivel szótőve is, ragja is elhomályosult, vagy elhomályosulóban van. Ilyenek:

kint, bent, alul, felül, hol, itt, ott, ide, oda, haza, messze, távol, mindenütt, egyebütt, megint, részint stb.

Ragszilárdulásosak a laza szerkezetű összetett határozószók tagjai is:

jobbra-balra, ideig-óraig, újra-fogytára, nyakra-főre, lépten-nyomon, szegről-végről stb.

224. Határozzátok meg, hogy a kiemelt szavak közül melyek ragos névszók, melyek ragszilárdulásos határozószók!

- 1 Az **éjjel** együtt beköszöntött az első fagy is. – Egész **éjjel** ébren virrasztott.
- 2 Ügyeljete a **rendre** és a tisztaságra! – A házigazda **rendre** megnevezte a vendégeket.
- 3 **Jobbára** otthon tartózkodom. – A háziasszony a **jobbára** ültette a vendéget.
- 4 **Hátra** fekvé bámulja a felhőket. – Álljunk **hátra**, ott nincs tolongás.
- 5 **Végre** itt a szünidő! – Mi **végre** ez a nagy hajcihő?
- 6 Ahogy lefeküdtem, **nyomban** elaludtam. – Abban a **nyomban** hajts, amelyet a teherkocsi kereke vágott.
- 7 Ez az összeg **részben** fedezi a költségeket. – Szép a regény nyelve, az első **részben** sok a szép leírás.
- 8 Szűk baráti **körül** azok jöhetnek számításba, akik velem azonos nézeteket vallanak. – **Körül** csillagos az ég.
- 9 Sokat tanul, **azért** tud annyit. – **Azért** a könyvért jöttem, amelyet ígértél.
- 10 Gyorsan elbúcsúzott, s **azzal** már indult is. – Kérges a tenyerem, **azzal** keresem a kenyérem.
- 11 A **keresztben** a keresztény vallás szimbólumát tiszteljük. – A kidőlt fa **keresztben** fekszik az úton.
- 12 Hazaértünk épen és **egészen**. – A ház **egészen** leégett.

225. Foglaljátok mondatpárokba az alábbi szavakat úgy, hogy egyszer ragos névszók, mászor határozószók legyenek!

ezért, azzal, újból, nagyban, nagyjában, alapjában, oldalt

41. A szóalkotás ritkább módjai

- 1 **A szóelvonás.** Egységes, szerkezetileg elemezhetetlen szavakat a beszélők képzett vagy összetett szónak érznek, s a képzőnek vélt szóvéget elhagyva a megmaradt szódarabot vagy az összetételi tagnak érzett szórészt külön szóként használják. Így jött létre a *kapa* a *kapál*-ből, a *vád* a *vádol*-ből, a *roncs* (< *roncsol* < *rontsol*), *rom* (< *romlik*), *séta* (< *sétál*), *kóbor* (< *kóborol*), *kósza* (< *kószál*), *gyár* (< *gyárt*), *dac* (< *dacol*) stb.

Összetett szavakból: *monda* (< *mendemonda*), *zűr* (< *zúrza-var*), *szoroz* (< *sokszoroz*). Ma is divatos módja: *gyorsír* (< *gyorsírás*), *nagytakarít* (< *nagytakarítás*), *szabadrúg* (< *szabadrúgás*), *főigazgat* (< *főigazgatás*), *gyomírt*, *műbírál* stb.

- 2 **A szóhasadás.** A szóhoz létrejön egy hangrendileg módosult alak – hangrendi párhuzam – új jelentéssel. Például: *kever* – *kavar*, *tömpe* – *tompa*, *forgatag* – *fergeteg*, *köröm* – *karom*, *ez* – *az*, *ilyen* – *olyan*, *csehel* – *csahol*; ikerszókbán: *dimbus-dombos*, *dirmeg-dörmög*, *gizgaz*, *mismás*.

Szóhasadás eredménye az *ébren* – *éberen*, *elmaradt* – *elmaradott*, *időtlen* – *idétlen*, *neje* – *nője*, *fia* – *fiúja*, *daruk* – *darvak* stb.

- 3 **A szövegyülés:** két szó hangalakjának összevegyülése: *csokréta* (< *csokor*, *bokréta*), *rémiszt* (< *rémít*, *ijeszt*), *vizsgáment* (< *vizsga*, *egzáment*), *lábbusz* (< *láb*, *autóbusz*), *csupasz* (< *csupa* *kopasz*), *ordibál* (< *ordít*, *kiabál*), *zargat* (< *zavar*, *kerget*) stb.

- 4 **A szórövidítés** – a szó rövidebbre koptatása: *kéne* (< *kellene*), *tán* (< *talán* < *talám* < *találom*), *hisz* (< *hiszen* < *hiszem*), *kend* (< *kelmed* < *kegyelmed*), *tésúr* (< *ténsúr* < *tekintetes úr*) stb.

- 5 **A szócsonkítás** – a szavak végének vagy egy részének elhagyása: *tulaj* (< *tulajdonos*), *dedó* (< *kisdedóvó*), *könnyelmű* (< *könnyű elméjű*), *csipesz* (< *csípő eszköz*), *csőr* (< *cső orr*) stb.

Gyakori a szócsonkítás kicsinyítő képzők előtt: *Józsi* (< *József*), *Teri*, *Tercsi*, *Terka* (< *Teréz*), *Feri*, *Ferkó*, *Fercsi* (< *Ferenc*); *nyuszi*, *vacsi* (< *vacsora*), *csoki*, *diri* (< *direktor*), *doli* (< *dolgozat*), *ovi* (< *óvoda*), *zaci* (< *zálogház*), *foci*, *pulcsi* stb.

A szócsonkítás a gyermek- és ifjúsági nyelv kedvelt szóalkotási módja. Ne éljünk vele vissza!

6 Mozaikszók és betűszók alkotása

A mesterséges szóalkotásnak ma leginkább divatozó módja.

A **mozaikszó** többszavas név egyes elemeinek – rendszerint első szótagjainak – leválasztása és összevonása új szóvá. Például: *közért* (Községi Élelmiszerkereskedelmi Részvénytársaság), *GyÜMÉRT* (Gyümölcsértékesítő Vállalat), *Fidesz* (Fiatal Demokraták Szövetsége), *vizlát* (vizontlátásra), *becsszó* (becsületszó), *köszszépen* (köszönöm szépen), *szocdem* (szociáldemokrata), *szociofotó* (szociográfiai fotográfia), *levlap* (levelezőlap), *sebváltó* (sebességváltó) stb.

A **betűszó** többszavas név betűinek egybemondása: MÁV (Magyar Államvasutak), ENSZ (Egyesült Nemzetek Szervezete), áfa (általános forgalmi adó). A tiszta mássalhangzós sorból állók esetén a betűk külön nevét mondjuk ki: MSZP (ejtsd: emeszpé – Magyar Szocialista Párt), ABC (élelmiszerbolt), Rt. (ejtsd: érté – részvénytársaság), kft. (ejtsd: káefté – korlátolt felelősségű társaság). Egyeseknek kétféle írásmódja is meghonosodott: *abc* ~ *ábécé*, *tsz* ~ *téesz* (termelőszövetkezet), *tv* ~ *tévé*, *tbc* ~ *tébécé* (tuberkulózis), *kb.* ~ *kábé* (körülbelül), *kp.* ~ *káapé* (készpénz), *pvc* ~ *pévécé* (polyvinilchlorid) stb.

A csupán betűkből állókhöz a toldalékot kötőjellel kapcsoljuk: a *-val*, *-vel*, *-vá*, *-vé* ragot hasonult alakban: *tsz-szel*, *KMKSZ-szel*. A kiejtés szerint írottakkal a toldalékokat egybeírjuk: *tévében*, *tévézik*, *pévécéből*, *ábécének* stb.

226. Értelmezzétek a szóhasadással létrejött hangrendi párhuzamokat, és pótoljátok be a megfelelőt a megadott mondatokba.

- 1 *forgatag* – *fergeteg*: Hatalmas ... pusztított végig a tájon. – A városban a nagy ... miatt elszakadtak egymástól.
- 2 *rengeti* – *ringatja*: A vihar ... a fákat. – A hullám ... a csónakot.
- 3 *keveri* – *kavarja*: Ügyesen ... a kártyát – A légcsavar ... a levegőt.
- 4 *köröm* – *karom*: A kutya lábán már nagy a – Ujjain lakkozva van a

- 5 *gömböc – gombóc*: Szilvás ... lesz vacsorára. – A ... az egyik legfinomabb disznóság.
- 6 *tipeg – topog*: Egy helyben – Már ... a kis baba.
- 7 *lebeg – lobog*: ...a gyertya lángja. – A sas kiterjesztett szárnyal ... a levegőben.
- 8 *göndörödik – kondorodik*: Már ... a saláta. – Vállára ... a haja.
- 9 *nyekereg – nyikorog*: A szomszédban egy hegedű – A szék ... alatta.
- 10 *ömlik – omlik*: A falról ... a vakolat. – ... az eső.

227. Szóhasadás útján jöttek-e létre az alábbi szavak? Válaszotokat indokoljátok meg!

röppen – roppan
teker – takar
csépel – csápol
bődül – bódul

rebeg – robog
pite – pata
szegel – szagol
csipog – csepeg

228. Értelmezzétek az alábbi szavakat, és határozzátok meg létrejöttük módját!
bicaj, nyugi, köszi, szobi, törcsi, matek, doli, nagy, sul, cuki, ciki, mozi, repcsi, tancsi

229. Kapcsoljátok *-val, -vel* ragot az alábbi betűszókhoz!

ENSZ, tsz, KÖZÉRT, SORTEX, SZOT, OTP, ABC

230. Mit jelent a szakállas és szakálltalan szó az alábbi versben?

Szavak

Szakállasak
szegény szavak:
rózsa, remény,
erkölcs, erény ...
De van köztük
szakálltalan
fickó, kinél
borotva van.

A cucc, szia,
kaja, pia,
mind újdonsült
atyánkfia.
Tetszik vagy nem,
itt vannak ők,
szakállat még
nem lengetők....

Weöres Sándor

42. Az egyéni szóalkotás

A szépirodalmi nyelvben sok olyan szó van, amely egy-egy író, költő egyéni alkotása, s amelyet alkotóján kívül más nem használ, nem válik közkeletűvé: „egyszeri olvasat”.

Még ifjú szívemben a **lángsugarú** nyár... (Petőfi)

Fel, fel hozzád forr, fények istennéje, e **lángsóhajtás**, e vívó remény.
(Kölcsey)

Égtek szívemben kis **rőzse-dalok**... (Ady)

Stilisztikai szempontból ezek használata igazolt, mert erőteljesebben megéreztetik a kifejezendő logikai, érzelmi tartalmat, fokozzák a kifejezés művésziességét. (Öncélú használatuk azonban nem indokolt!)

231. Melyek az egyéni szóalkotás termékei, az egyszeri olvasatok az alábbi mondatokban?

① Fürtidben tengervészes éj, szemekkel, mint a csillagtűz, hol annyi góg és annyi kék; ki vagy te, márványkeblű szűz? (Vörösmarty) ② Gúnyol a góg téged álnokul, vesd meg őket lelked szép hevében: álragyogvány fénye, mely kimúl. (Kölcsey) ③ Tolongva zúgunk táncpaloták felé. (Kölcsey) ④ Én is öröme születtem Árkádia berkében, rózsapárnán szenderegtem... (Berzsenyi). ⑤ Uram, hatalmad eldőlt, hazádon nem kormánykodol... (Czuczor Gergely) ⑥ Páris, Páris, ember-sűrűs, gigászi vadon. (Ady) ⑦ Ez a gyalázatos jelen, ez a kicifrált köd-jövendő táncol egy boros asztalon s ős Kaján birkózik velem. (Ady) ⑧ Van egy pár álom-villanásom, egy két hívem. (Ady) ⑨ Pipacsot éget a kövén határra a lángoló magyar nyár tűzvarázsa. (Juhász Gyula) ⑩ Petőfi lángol a világviharban. (Juhász Gyula) ⑪ Oh a vér s könny modern özönvizébe vetve mily szörnyű sors a sok szegény emberhajóé... (Tóth Árpád) ⑫ (Rekettyevirágok) Ti ringtok csendesen s hűs, ezüst záporok s a sűrű napsugár forró arany verése gond nélkül gazdaguló mélyetekig csorog, méz- s illatrakománnyal teljülven gyenge rése. (Tóth Árpád)

Az írás és a helyesírás

43. Az írás

Az írás a beszédnek *látható alakban való rögzítése* valamely eszközzel, erre alkalmas felületen.

Ósi kezdetleges formái:

- a *képirás*: a fogalmaknak egyszerűsített képekkel, piktogramokkal való ábrázolása, jelölése;
- az *ékírás*: különféle elrendezésű ék alakú jegyek, amelyeket hegyes eszközzel agyagtáblákba véstek és utólag kiegészítettek;
- a *hieroglif írás*: egy-egy szónak, mássalhangzók csoportjának vagy egy-egy mássalhangzónak az írásjegyeiből, a hieroglifákból álló (óegyiptomi) írás;
- a *rovásírás*: egyenes vonalokból alakult, hangokat vagy szótagokat jelölő jegyek, rúnák, amelyeket éles eszközzel valamely szilárd anyagba (kőbe, fába, botra) véstek, róttak.

Az írás legfejlettebb rendszere a **betűírás** vagy **hangírás**, amelyben az írásjegyek, **a betűk hangokat jelölnek** (nem pedig szavakat, szótagokat). Az Európában legelterjedtebb betűírások: a latin betűs, a görög betűs, a gót betűs és a cirill betűs írás.

A hangjelölés módja szerint megkülönböztetünk:

- a) fonetikus írásmódot**, amely a szavak hangzását, a kiejtést követi: *ad, aggyon, attam, athat; vad, vattól, vaggya, vacsóság; hagy, haggyunk, hatyta; hűt, hűtjük, hűccse* stb. (ezt az írásmódot csak tudományos céllal használjuk);
- b) ortografikus írásmódot**, amely a helyesírási elveken alapul és tükrözteti a szó különféle alakjainak az egybetartozását: *ad, adjon, adtam, adhat; vad, vadtól, vadja, vadság; hagy, hagyjon, hagyta; hűt, hűtjük, hűtse* stb.

Technikai kivitelezése szerint az írás lehet:

- *kézírás* – valamely íróeszközzel kézileg végzett írás;
- *gépirás* – írógép vagy számítógép segítségével kivitelezett írás;
- *nyomtatás* – nyomdailag, nyomógéppel rögzített írás.

A magyar rovásírás írásjegyei

232. Olvassátok el az alábbi szöveget! Tagoljátok bekezdésekre! Adjatok neki címet! Mondjátok el a tartalmát!

A képirás nem kötődik egyetlen nyelvhez sem, más nyelvet beszélők is megértik. Ugyanakkor rendkívül sok jel kell ahhoz, hogy ilyen módon gondolatokat lehessen közölni. Ezért a legtöbb nép csak az élet bizonyos területein és behatárolható ismeretkörben

használ piktogramokat (pl. a közlekedés jelzéseiben, a ruhák használati utasításaiban, feliratok helyett). A magyar ábécé betűírást alkalmaz. A latin ábécé betűit használja fel, de az eredeti latin betűkészletet módosításokkal vettük át. Magánhangzóink egyjegyűek, és mellékjeleket is kaphatnak, míg a mássalhangzók többjegyűek is lehetnek, de mellékjel nélküliek. Az egyes írásfajták egymáshoz képest nagy változatosságot mutatnak haladási irányukban. Az egyiptomi sírkamrákban például arc vagy madárcsőr mutatja az írás haladási irányát. A kínai írás köznapi műfajai balról jobbra haladó jeleket alkalmaznak, míg a tudományos és költői szövegeket felülről lefelé és jobbról balra írók. Az arabok jobbról balra és alulról fölfelé írnak. Az európai írásokban a görög írás hatására terjedt el a balról jobbra haladás.

Antalné Szabó Ágnes

44. A helyesírás

A helyesírás (ortográfia) azoknak az *elveknek* és *szabályoknak* az összessége, amelyek szerint a szavakat, szókapcsolatokat, mondatokat írni, az írásjeleket használni kell.

A helyesírás az írásnak a közmegállapodáson alapuló és közérdekből szabályozott módja, illetőleg az ezt tükröző, irányító és rögzítő *szabályrendszer*.

A magyar helyesírás jellemzői:

- *betűíró rendszerű*, mivel legkisebb egységei hangokat jelölő betűk, nem szót vagy szótagot rögzítő írásjegyek;
- *latin betűs írás*, mivel a magyar betűsor, az ábécé a latin betűkészletből alakult ki;
- *hangjelölő*, mert betűi legtöbbször a szóelemekben valóban kiejtett hangokat jelölik, a leírt forma nem tér el jelentősen a kiejtéstől;
- *értelemtükröző*, mert ragaszkodik a szóelemek feltüntetéséhez, közsavak és tulajdonnevek, szókapcsolatok és összetett szók megkülönböztetéséhez stb., ami elősegíti a közölnivaló pontos kifejezését és gyors felfogását.

45. A magyar helyesírás alapelvei

Helyesírásunk egységes rendszere öt alapelvre épül. Ezek:

- ① a kiejtés elve;
- ② a szóelemzés elve;
- ③ a hagyomány elve;
- ④ az egyszerűsítés elve;
- ⑤ a megkülönböztetés elve.

A kiejtés szerinti írásmód

A kiejtés szerinti írás azt jelenti, hogy a szavak, szóelemek írása a kikristályosodott köznyelvi formákat rögzíti: *kísér, zöld, volt, akác, négy, ismer; üzen* (a nyelvjárási *késér, ződ, vót, akác, ngy, ösmer ~ üsmer ~ esmér, izen* alakok helyett), így a toldalékokét is: *látni, inni, házból, keletről, addig, fáért* (*látnyi, innya, házbul, keletrül, addég, fáér* helyett).

Kiejtés szerint írjuk:

- a magánhangzókat: *kor, kór, csap, csáp, nyit, tanít, kút, híz, győz, tűz* stb.;
- a mássalhangzókat, két magánhangzó között a hosszúakat: *bor, por, rág, rák; addig, vittem, állok, kollektív, kommentál* stb.;
- a szótöveket és változataikat: *kéz, kézben, kezet; szív, szívből, szívet; erő, erőt, ereje; ifjú, ifjút, ifjak; kő, kőből, követ* stb.;
- a képzőket, a viszonyragokat (kivétel: *-val, -vel, -vá, -vé*);
- az elhomályosult szóelemeket: *kesztyű* (< kéz + tyű); *lélegzik* (< lélek + zik), *lélegezzék*; *nyaggat* (< nyak + gat); *lyuggat* (< lyuk + gat); az *aggat, faggat, szaggat*, gyakorító alakokat (jelentésbeli összefüggésük az *akad – akaszt, fakad – fakszt, szakad – szakít* alakokkal már nem világos: mai gyakorító megfelelőjük már az *akasztgat, faksztgat*);
- a *ki, le, be, fel* határozószók fokozott alakjait: *kijjebb, lejjebb*, és csak részben a *beljebb, feljebb* alakokat;
- az *sz-v* tövű igék felszólító alakjait: *legyen, tegyen, igyon, higgyen* stb.;

- a köznyelvben kétféleképp használatos alakváltozatokat: *fel – föl, csepeg – csöpög, veder – vödör; csoda – csuda, csorog – csurog; dől – dúl; hova – hová; tornázik – tornászik, gombázik – gombászik, fogózik – fogódzik, akarózik – akaródzik, hallgatózik – hallgatódzik, mentegetőzik – mentegetődzik stb.;*

A szóelemző írásmód

A szóelemző írásmód biztosítja a szóalakoknak – a szó toldalékos alakjainak – az összetartozását, vagyis azt, hogy a toldalékolt szavakban mind a szótő, mind a toldalék, az összetett szavakban pedig minden tag világosan felismerhető legyen.

A szóelemzés elve alapján írjuk:

- a szavak toldalékos alakjait: *vétség, szabadság, tudja, védjük, mondtam, küldtem, hányjuk, hagyjátok stb.*; ezek egy részében azonban a szóelemeket nem eredeti alakjukban, hanem módosult változatokban tüntetjük fel: *kézzel* (= kéz + vel), *házzá* (= ház + vá), *moss* (= mos + j), *fuss* (= fut + j), *taníts* (= tanít + j);
- az összetett szókat: *réges-rég, gizes-gazos, csillog-villog, ajtószárny, világkörüli, rozsszalma, nagygyűlés, sakk-kör, dzseszszám, balett-táncos stb.*

A hagyományos írásmód

Bár egész helyesírási rendszerünket a hagyomány alakította ki, a hagyomány elvének érvényesítéséről csak akkor beszélünk, ha a máig megőrzött írásmód sem a kiejtés, sem a szóelemzés elvével, sem a mai hangjelöléssel nem magyarázható.

A hagyomány elve érvényesül a következő esetekben:

- a családnevekben, amelyek megőriztek egyes régies betűket:

Batthyány (e.: battyányi)

Kossuth (e.: kosut)

Cházár (e.: császár)

Széchenyi (e.: szécsényi)

Desseffy (e.: dezsőfi)

Thököly (e.: tököli)

Hajnóczy (e.: hajnóci)

Weöres (e.: vörös); stb.;

- nem kettőzzük a szótövek *dz*, *dzs* betűit akkor sem, ha hosszú hangot jelölnek: *bodza*, *madzag*, *edz*, *fogódzik*, *pedzi*, *maharadzsa*, *bridzs*, *hodzsa* stb.; a toldalékok hasonulásából következő hosszúságot azonban ezekben is feltüntetjük: *edzdük*, *fogóddzék*, *peddze*, *bridddzsel* (= *bridzs* + *vel*);
- a **j** hang *ly*-nal való jelölésében: *lyuk*, *folyik*, *golya*, *csigolya*, *gereblye*, *szegély*, *aszály*, *milyen*, *olyan* stb.;
- néhány, ma már nem világos eredetű szavunk őrzi a régebbi írásformát: *kapzsi* (*kap* + *si*), *esd* (az *esdekel* = gyakran térdre esve kér szócsonkítása), *játszik*, *metsz* (vö.: játék, metél), *tetszik*, *mindjárt*, *ósdi*, *rögtön*, *pünkösd* stb.

Az egyszerűsítő írásmód

Egyszerűsít a helyesírásunk a következő esetekben:

- a többjegyű betűk kettőzésekor tőszavakban és toldalékos alakokban a betűnek csak az első jegyét ismételjük meg: *hosszú*, *meggy*, *füTTY*, *locCSAN*, *szISSZEN*, *éSSZERŰ*; illetőleg: *jegygyel*, *méSSZEL*, *rossZAL*, *bridddZSEL*, *eddZEN*, *eljÁtSSZUK* stb.; (nem egyszerűsítünk azonban az összetétel határán: *kulcscsomó*, *jegygyűrű*, *fénynyaláb*, *díszszázad* stb. és elválasztáskor: *hosz-szú*, *locs-csan* stb.);
- ha toldalékoláskor három azonos mássalhangzót jelölő betű kerül egymás mellé, csak kettőt írunk: *tollal* (= *toll* + *lal*), *orra* (= *orr* + *ra*), *vádlottól* (= *vádlott* + *tól*), *fütytyel* (= *füTTY* + *tyel*), *nagyobban* (= *nagyobb* + *ban*), *hallak* (= *hall* + *lak*), *Ivettel* (= *Ivett* + *tel*), *Mariannal* (= *Mariann* + *nal*) stb.

Ez a szabály azonban nem vonatkozik a magyar családnevekre, az idegen tulajdonnevekre és a szóösszetételekre: ezekben a hosszú mássalhangzó betűhöz a vele azonos újabbat kötőjellel kapcsoljuk, hogy a szótó eredeti alakja világos legyen: *Kiss-sel*, *Széll-lel*, *Tarr-ról*, *Hermann-nál*, *Mann-né* stb.; illetőleg: *sakk-kör*, *futball-liga*, *balett-táncos*, *makk-kupak*, *makk-káv*, *toll-legyező*, *ott-tartózkodás*, *váll-lövés* stb.

Nem egyszerűsítünk akkor sem, ha a *-szerű* kettőzött *sz-re* (*ssz-re*) végződő szavakhoz járul: *dzsessz-szerű*, *expressz-szerű*.

A megkülönböztető írásmód

A megkülönböztetés elve érvényesül:

- a tulajdonnevek nagy kezdőbetűs írásában: meg kell különböztetni az azonos köznevektől, melléknevektől: *juhász – Juhász, kovács – Kovács, kis ibolya – Kis Ibolya, szatmári – Szatmári, orosz – Orosz, rác – Rác* stb.;
- az összetételek egybeírásában és a velük azonos tagokból álló szókapcsolatok különírásában: *meleg ágy – melegágy, kis asszony – kisasszony, sok szög – sokszög, tíz perc – tízperc* (= szünet), *föld alatti* (járatok) – *földalatti* (= metró), *gyors futás – gyorsfutás* (= sportág), *igaz mondás* (= mondás, amely igaz) – *igazmondás* (= az igazság megmondása), *a földön futó* (inda) – *földönfutó* (= hontalan, hazátlan) stb.;
- az azonos tagokból alakult, de szófajukban különböző összetételek kötőjeles, illetőleg egybeírásában: *jött-ment* (= múlt idejű ige) – *jöttment* (= főnevesült igenév); *járó-keelő, szántóvető* (= melléknévi igenevek) – *járókeelő, szántóvető* (= főnevek), *csihi-puhi, hu-hu* (= indulatszók) – *csihipuhi, huhu* (= főnevek), *csip-csup* (= melléknév), *csipcsup* (= főnév), *dínom-dánom* (= indulatszó) – *dínomdánom* (= főnév) stb.

233. Értelmezzétek az alábbi szavakat és szópárokat! Mely helyesírási elv szerint írjuk őket?

I

bár, bor, bőr, bér, bír, búr
kar, kár, kér, kor, kór, kör, kúr
tar, tár, tér, tor, tór, túr, túr

II

ál – áll, ép – épp, fed – fedd, hal – hall, kasza – kassza, lap – lapp, len – lenn, megy – meggy, meny – menny, sarkal – sarkall, szál – száll, tol – toll, var – varr, vesztesség – vesztesség

234. Mely helyesírási elv érvényesül az alábbi kifejezések kiemelt szavainak írásában?

a lámpán eltörött a **búra** – **búra** termett idő
éppen hazaérkeztünk – **épen** érkeztünk haza
esküvőjére készül az **ara** – **arra** ébredtem, hogy csengettek
valahol **tűz** van – virágot **tűz** a hajába

a két ablak **közé** teszi a tükröt – rendeletet tesz **közzé**
a **hidra** mitológiai szörny – ráhajtottunk kocsival a **hidra**
lyukas a **híd**, vigyázzatok – rosszul lettem, **hídd** gyorsan az orvost
havat **hord** a szél – **hordd** halomba a törmeléket
kezd esni az eső – **kezdd** az elején a mondandódat
a **rikkancs** árulja az esti lapot – **rikkants** egy nagyot
már megfőött a **lebbencs** – **lebbents** meg egy ágat – s sziromeső hull rád
még mindig itt van a **roncs** – tánc közben ne **ronts** lépést

235. Milyen és hány szóelemből tevődnek össze a kiemelt szóalakok?

a sivatagban vizet **kutat** – a szomszédban **kutat** fúrnak
bőre sikerült a ruha – hámlik a **bőre**
kiszakadt a **szűrőm** ujjja – éppen a tejet **szűrőm**
magasan **szárnyal** a sas – kiterjesztett **szárnyal** lebeg
a víz a partot **mossa** – mondd, hogy **mossa** meg a kezét
a fejünket **rázzuk** – **rázzuk** erősebben, hadd hulljon az alma
felhangzott a koncerten a **kardal** – ne hadonássz a **karddal**
az indoeurópai nyelveket **árja** nyelveknek nevezték – sebes a víz **árja**
még nem olvas, csak **betűzi** a szavakat – **betűzi** a virágot a gomblyukába
egyre jobb a **közellátás** – a **közellátás** szemüveggel korrigálható
mindent **elöl** a gyom – **elöl** állnak a kicsik, hátul a nagyobbak
a **sörét** apró ólomgolyócska – megitta a **sörét**

236. Elemeztétek az alábbi igealakokat, határozzátok meg a szóelemeiket, és mondjátok meg, melyik helyesírási alapelv szerint írjuk őket!

lódd, nődd ki, ródd, szódd
tegyél – tedd, vigyed – vidd, vegyed – vedd, egyed – edd, igyad –
idd, higgyed – hidd
jöjjelek, jöjj, jöjjön; bújjak, bújj, bújjon
lennék, tennék, vinnék, hinnék
lenni, tenni, venni, enni, hinni
aludjak, feküdjek, nyugodjak

237. Mely helyesírási elv szabja meg az alábbi alakpárok tagjainak helyesírását? Értelmeztétek a szóalakokat!

játszunk – játsszunk, metszettek – metsszettek, tetszenek – tetsszenek
hord – hordd, kezd – kezdd, old – oldd, küld – küldd, ad – add
kertel – kerttel, rendel – renddel, tárgyal – tárggyal, gépel – géppel
elcseni – elcsenni, megfeni – megfenni, elkeni – elkenni
ezüsté – ezüstté, kedvencé – kedvencé, gyereké – gyerekké

238. Pótoljátok az alábbi mondatpárokban a megadott szavak megfelelő jeles vagy ragos alakját!

- 1 egy: Minden ága fonódott. – Ha a vétség közös, a büntetés sem lehet csak .
- 2 rekedt: A szőlőszám a sztáré, azé a . – A hűléstől vált .
- 3 különb: Igyekszik másoknál válni. – A jutalom a legjobb versenyzőé, a másoknál .
- 4 szegény: Gazdagé a dőzsölés, a nyomor. – Gazdagból lett .

239. Értelmezzétek az alábbi igéket, és másolás közben pótoljátok a hiányzó betűket! Mely helyesírási elv szerint írjuk őket?

ruhákodik
vitékedik
erekedik
fohákodik
alákodik

panakodik
ragakodik
rákodik
támakodik
nehékedik

cicomákodik
csimpakodik
tollákodik
terpekedik

240. Másolás közben pótoljátok a *j* hang hiányzó betűjét! Mely helyesírási elv szerint jártok el?

apá
homá
zsiva
gere
kedé
szemé
kevé
he
émeeg
sarad
ret
szalat
hóag
fáka
mua
mága

dagá
hodá
déva
guzsa
karabé
é
mo
ha
zsivaog
téveeg
gyűt
sepít
máas
gua
pozdora
tua

szabá
tava
cserme
sóha
mordá
kese
konko
se-ha
sompog
viog
fot
háas
máus
kopa
pocsoa
tara

szerá
tolva
fogo
mé
veszé
osztá
iha-csuha
gomoog
tered
kutorog
felet
háog
bóa
lajtora
szóa

241. Indokoljátok meg a mondatpárokban kiemelt szavak külön-, illetőleg egybeírását! Mely helyesírási elv igazít el bennünket?

- ① Vacogva bújunk be a **hideg ágyba**. – Sok palánta **hidegágyba** is kiültethető.
- ② **Szegény ház**, már a fala is düledezik. – Öregségére a **szegényház** lett az otthona.
- ③ **Négy szög** áll ki a deszkából. – A **négyszög** mértani síkidom.
- ④ A házból kijött egy mérges **kis ember**. – A **kisember** létbizonytalansága ma is nagy társadalmi probléma.
- ⑤ A fizikát is egy **angol tanár** tanítja. – Az **angoltanár** tökéletes angolsággal beszél.
- ⑥ A házhoz egy **kis kert** is tartozik. – Minden ház előtt **kiskert**, illatozó virágokkal.
- ⑦ Kivertük az ablakot, **nagy cirkusz** lett belőle. – Városunkba jön a fővárosi **nagycirkusz**.
- ⑧ A macska leesett a fáról, de **talpra esett**. – Ügyes, **talpraesett** gyerek, mindig feltalálja magát.
- ⑨ A szilárd **talpon álló** oszlop tetején angyalszobor áll. – Ittam volna egy teát, de még zárva volt a sarki **talponálló**.
- ⑩ **Látni való** volt, hogy nem ért a szereléshez. – A vásárban sok volt a **látnivaló**.

242. Értelmezzétek az alábbi szókapcsolatokat és a belőlük alakult összetételeket! Közülük ötöt foglaljatok mondatpárba!

száraz föld – szárazföld

száraz tészta – száraztészta

száraz fa – szárazfa

tiszta szoba – tisztaszoba

felső fok – felsőfok

kávés csésze – kávéscsésze

szép író – szépíró

szép írás – szépírás

alsó ház – alsóház

fehér cseléd – fehércseléd

zöld vendéglő – zöldvendéglő

vörös katona – vöröskatona

vörös begy – vörösbegy

kék nyelvű – ké nyelvű

szép fiú – szépfiú

szép história – széphistória

243. Olvassátok el és írjátok ki az alábbi szövegből az igéket és elemezzétek a jelentésüket a cselekvő és a cselekvés egymáshoz való viszonya, a cselekvés irányulása és minősége szerint!

A tréfa a hirtelen elcsattanó élettől a színpadi bohózatig százféle módon, százféle műfajban jelentkezhetik. Az embernek könnyű fegyverrel vívott harca ez az élet szomorúsága vagy rútsága ellen ... A tréfa csak mulattatni akar, javító vagy romboló szándék nélkül, amikor egy pillanatra feledteti velünk, vagy legalábbis mulatóságosnak tünteti fel az élet gondját. A népmesének van egy fajtája, amely nem az elnyomott legkisebb fiú vagy a szeméten tengődő koszos csikó alakjában vetíti ki a nép vágyait, hanem egyszerűen mulattatni akar, mégpedig azzal, hogy képtelenséget képtelenségre halmoz.

Hadd mondjam el egyik legrégebbi gyerekkori élményemet. Betegen feküdtem, nyilván a torkom fájt, s apám bejött hozzám, hogy mulattatásomra azon frissiben felolvassa éppen elkészült meséjét. *Gácsera* volt a címe. A mese szegény emberekről szólt, akik föld alatti lyukakban laktak. Egyetlen vagyonuk egy diófabokrocška s egy Gácsera nevű méh volt. Dión és mézen éltek. A méh egyszer megszökött, s az apa elküldte a fiát, hogy keresse meg valahol a világban. Hosszú kalandozások után meg is találja, amint igába fogva szántogat egy ökör mellett. Visszakönyörgi a gazdától, s viszi haza, de közben a méh nyakából égis éri eperfa nő ki. Bekiált apjának, hogy hazahozta Gácsérát.

Itt következik az, amit apám belétoldott a mesébe, s amin könnyezésig kacagtunk mind a ketten:

“De a szegény ember nem tudott kijönni, mert amíg a fia oda volt, a sok bánattól s a sok éhezéstől úgy meghízott, hogy nem fért ki a lyukon.”

Benedek Marcell

244. Az alábbi cselekvő igékből képezzetek műveltető igéket! Húzzátok alá a képzőt és indokoljátok meg alakváltozatának használatát! Milyen változás történik a szótőben?

hoz, úszik, fürdik, zörög, mozog, alszik, nyugszik, iszik, ló

245. Képezzetek visszaható igéket az alábbi cselekvő igékből! Igazi visszaható igét kaptatok-e vagy álvisszahatót?

húz, gyötör, teker, bán, vész, üt, érdekel, fog

246. Határozzátok meg az alábbi igék fajtát a cselekvés minősége szerint!

- ① jön, jön le, jöddögél, le-lejön
 - ② szalad, elszalad, el-elszalad, szaladgál, szaladozik
 - ③ pattog, pattan, elpattan, el-elpattan
 - ④ villog, villan, megvillan, meg-megvillan, villószik
-

247. Határozzátok meg az alábbi szóalakokban a szótó típusát!

néztünk, hoztunk, vittem, hitték, növekedtünk, főzök, fekvéstől, cselekvéssel, mozgásban, érzékenyen, szakított, jövevények

248. Tárgyas-e vagy tárgyatlan az ige az alábbi mondatokban?

- ① Hős emberségem, várakozz, szép álmokat aludj. (*Ady*)
 - ② Palota, kunyhó, téged tündököl ma! (*Juhász Gy.*)
 - ③ Kődös emlékek rezegték át a szívemet. (*Móra F.*)
 - ④ Beszélgettük apám álmát, a volt s a jövő időket. (*Juhász Gy.*)
 - ⑤ Amikor megevett Izményi úr, elterpeszkedett az asztal mellett. (*Gergely I.*)
 - ⑥ Távoztatni senki halálát nem bírja, bár kerülje, fussa. (*Zrínyi M.*)
 - ⑦ Napom nem élhetem, éjem nem alhatom, hulló, nehéz fejem zúgását hallhatom. (*Weöres S.*)
 - ⑧ Átmászta a palánkot, pedig nyitva volt a kiskapu is. (*Közn.*)
 - ⑨ Sok pulykapecsenyét elélhatsz te, Palkó – mondom neki egyszer az őszön –, hogy ilyen bazsarózsaszínű vagy. (*Móra F.*)
 - ⑩ Szegény Klárka is hogy fájta a nénje szomorúságát. (*Szabó Dezső*)
-

249. Olvassátok el és írjátok ki a szövegből előbb az alanyi, majd a tárgyas ragozású igéket! Határozzátok meg az igék számát és személyét!

Szeretek nyáron az erdőben lakni. Hallgatom a madarak énekét.

Este meg éjjel csak fülemüle szól. Még pitymallani sem kezd, már hallom a völgyből a fürj pitypalattyolását ... Három óra van.

Fél órával később ébred a vörösbegy, utána mindjárt a rigó. Hej, a rigó az én kedves madaram! Különösen a sárgarigót szeretem. Az úgy furulyázik, mintha tiszta ezüstből volna furulyája, pedig semmilyen sem kell neki.

Legkésőbb ébred a veréb. Van már néha öt óra is, amikor kidugja buksi fejét a lombok közül, és elkiáltja magát: csiri-biri, ami bizonyosan azt jelenti, hogy: szerencsés jó reggelt kívánok!

Hát ilyen lusta a veréb!

Hát te, aki ezt olvasod vagy hallgatod, hány órákor szoktál jó reggelt kívánni?

Gárdonyi Géza: A madarak ébredése

250. Olvassátok el az alábbi szöveget, írjátok ki az igeneveket és határozókat meg a fajukat!

Nagyon hosszú időnek, évmillióknak kellett eltelniük, hogy az állandóan változó környezeti viszonyok között a növények, megküzdve minden nehézséggel, akár életmódjukat is átalakítva fenn tudják tartani létüket. Ilyen hosszú fejlődés eredménye a szárazságtűréshez való alkalmazkodás is.

A szárazságtűréshez alkalmazkodó pozsgás növények igazi hazái a sivatagok. Ezek lényeges és közös tulajdonsága a kevés és rendszertelenül hulló csapadék és a többnyire magas hőmérséklet. A sivatagok kialakulását azonban a csapadékot felfogó magas hegyek is előidézik.

Földünk legnagyobb sivatagjai a szubtrópusi klímaövből találhatók. Itt találni csaknem teljesen esőmentes, száraz részeket, ahol jellemző az erős felmelegedés és a sokszor el is maradó gyenge téli fagy. A szubtrópusi és a hegységek közé zárt sivatagok és félsivatagok mellett a különböző pozsgásokat megtalálhatni a szavannákon, a mediterrán vagy füves kontinentális területeken is. Az itt élő növényeknek az időnként ismétlődő nagy vízhiányt átvészelni nagy problémát jelent. Víz nélkül pedig élet nem létezik. A növények létének ez az egyik alapfeltétele.

Ezért kénytelenek alkalmazkodni a körülményekhez.

N. Szentirmay Teréz

251. Olvassátok el az alábbi szemelvényt és írjátok ki a határozószókat, jelentésük szerint csoportosítva!

Néha arccal a fűben feküdve maradtam, mintha meg volnék halva. A kutyánk ilyenkor keresztül-kasul ugrált rajtam, tépázott, szaglászott, azután, ha sokáig nem mozdultam, nyihákolva állott mellettem, és az ajtó felé tekingetett. Később aztán, hogy sokszor bolonddá tettem, addig turkált az orrával a fejem alá, hogy végre is rá kellett csapnom, és akkor a versenyt újra kezdtük.

... Az udvarunknak olyan jó óre volt ő, hogy emberből nem vált volna olyan. A mi aprómarhánkat mind ismerte és számon tartotta. ... És micsoda éber és vitéz védelmezője volt mindig a csirkés tyúkoknak! Amikor a héja megjelent a tájékon, ő már akkor magasra emelt fejjel vigyázta: nem jön-e mifelénk. Amint aztán a mi házunk irányában kóválygott a gonosz madár, a Zordon erős ugatással ugrált a magasba, és bizonytal mondom, nem egyszer láttam, hogyan kerengett tova-távolabb a héja az ő haragos ugatásától.

Gárdonyi Géza: *A kutyánk*

252. Írjátok ki a fenti szövegből a személyragos határozószókat és egészítsétek ki azokat a teljes ragozási sorokkal!

253. Írjátok ki az alábbi mondatokból a névutós szerkezeteket! Elemezzétek a névszókat!

① Magyarország szélén vagyon egy almafa, az alatt énekel két lovas katona. (*Népköltés*) ② Bőrünk alól kisüt lobogva már vérünk. (*Ady*) ③ Mikor vályú elé hajtják este felé, egy-egy bozontos, bús tinó el-elbődül. (*Petőfi*) ④ Hitté vált, hogy az írás felemel az átlagemberek fölé. (*Ady*) ⑤ Gyalázatunk, keservünk már ezer év óta ronkon. (*Ady*) ⑥ Mert – de'jszen tudja ezt az ő gonosz lelke, öccsét rangja szerint miért nem nevelte. (*Arany*) ⑦ Ezer felé bús harcmező a hon. ... Százezrek jajától zúg a lég; s halál, rablás mind a király miatt. (*Petőfi*) ⑧ Fontos tárgyak iránt, értekezés végett hozzád küldene egy tábori segédet. (*Arany*) ⑨ Elszállt az esthajnal a hegytetők felett, bő harmatot síra búcsúkönnyek helyett. (*Arany*)

254. Olvassátok el és határozzátok meg az alábbi szöveg minden szavának szófaját!

Anyanyelvünkön kifogástalanul beszélni, mint mondtuk, ez az izgalmas elmesport a föld minden részén hódít. Semmi kétség, a civilizáció egyik tünete, olyan értelemben, hogy a civilizáció egy-egy közösség tagjainak, a civileknek, már békén, szóértésen – tehát nem fegyveren – alapuló rendjét jelenti. A nyelv művelés világjelenése a szerencsések közül való. Megszállottjainak buzgalmát csak helyeselhetjük, még akkor is, ha a kártyajátékosok vagy meccslátogatók szenvedélyességébe esnek. Működésük – még akkor is, midőn egymás haját markolásszák – a jövőt szolgálja. Szerszámokat és eszközöket tisztítanak. Az eszmecsere közlekedő eszközeit, a megértés és egyetértés szerszámait. Nyelvérzékünk finomulásával eszméink finomodnak, így van. Sőt: fülünket élesítve agyunkat élesítjük.

Illyés Gyula

Szövegek az élőbeszéd gyakorlására, tartalommondásra

A magyarok szimfóniája

... Nem hiszem el, hogy a magyar dalosegyleteknek még százéves múltjuk sincs. Van annak ezeréves is. A dal az első lélegzetvétele egy kezdő nemzetnek... A dal nem ünnepek fehér kalácsa volt, hanem mindennapos kenyér. Vele kezdődött és vele végződött minden, rítus volt, mint később a keresztvetés, s kár, hogy kiment a divatból. Mert a dalozó ember mind jó ember, s a világ annál jobban romlott, minél kevesebbet dalolnak benne. A mi eleinknek egész életét végigkísérte a dal. Dalolva mentek a tanácsba és a csatába, dallal áldották és kérlelték a Hadurat, dallal avatták a Boldogasszony ágyát fekvő új anyát, és dallal dombolták a sírt a vezérnek, aki lova hátán ülve, jobbján szíve szerelmével, balján leghívebb szolgájával átköltözött a mennyég füvellő mezőire.

Különös játéka a véletlennek, hogy az innen-onnan ezeréves első írott följegyzés a magyar dalról a szegényember daláról szól.

Szent Gellért életiratában van följegyezve, hogy a szent püspök egy dunántúli útjában valami majorságban szállt meg, s mikor elalvás előtt belemerült a breviáriumba, minduntalan megzavarta ajtatoskodásában valami monoton hang, ami kívülről szűrődött be. Egy súrlódó kőnek a hangja s az azt kísérő énekhang.

– Micsoda furcsa zaj ez, Valter? – kérdezte a püspök a diakónusát.

– A szolgálólány őrlí odakint az eresz alatt a holnapra való búzát a kézimalmon – felelte a diakónus –, s dalol mellé, hogy ébren tartsa magát.

– Úgy? – mosolyodott el a szent, aki a dal hazájából, a vájt fülű olaszok földjéről került a barbár szittyák közé. – Akkor hát ez a magyarok szimfóniája. Különös szimfónia, Valter! De mit csinálnának a szegények, ha nem is dalolnának? Nagy áldás a dal, Valter fiam!

A dal valóban nagy áldás, és ezer esztendőn át mindig különös szimfónia maradt, az élet malmát szüntelenül húzó-vonó, szegény magyarok szimfóniája, akik fáradt szemüket dallal tartják nyitva az éjszakában. A dolgozók szimfóniájának az alapmotívumai minde-

nütt egyformák a föld kerekén, de egyikben sincs annyi sötét tónus, annyi fojtott, dalban sem kimondható fájdalom, mint a magyarok szimfóniájában...

Herczeg Ferenc: Magyarok szimfóniája /részlet/

Szent Margit legendája

Erős fogadással megfogadta IV. Béla király, hogy ha Isten még egyszer országába visszavezeti és népét ismét felemeli, egyetlen leányát neki ajánlja, apácának nevelteti. Fogadásáról nem is feledkezett meg, és amikor egyetlen leánya, a kicsi Margit a tizedik évét betöltötte, kolostorba küldte.

Ahogy nőtt, növekedett, Margit egyre inkább távolodott a világi hiúságtól és közeledett az egyházi tanításokhoz. Az apácák klostromában élt a Nyulak szigetén, amelyet később róla Margitszigetnek neveztek el.

Híre járt a közeli országokban, de még a távoli tartományokban is, hogy van Béla királynak egy szépséges szép leánya, s egymás után érkeztek a kérők Magyarországra. Megkérte Margitot a cseh király és sokan mások is, de ő annyira utálta a világi hiúságokat és gyönyörűségeket, hogy hallani sem akart házasságról.

Messze földről jöttek szerzetesek és apácák, de jöttek nagy nemes asszonyok, nagy uraknak és fejedelmeknek feleségei is, hogy a királykisasszony szent életében gyönyörködjenek.

Mert Szent Margit mindig térdre ereszkedett Jézus és Szűz Mária képe előtt, úgyhogy a sok térdeplés miatt térde kalácsai megdagadtak és megkeményedtek. Életének minden napján örült, ha magát megalázhatta és az apácánővéreknek szolgálatot tehetett. Amennyivel felülmúlta őket méltóságával és nemességével, annyiival inkább iparkodott magát megalázni előttük.

A király egyetlen leánya, az ország büszkesége ott főzött a konyhán, elmosta a tálakat és fazekakat, hordta a tüzelőt.

A szent szűz a kolostor ebédlőjében is szolgált: felsöpört, kiszolgálta a nővéreket, s egy falatot sem evett addig, amíg a többiek az asztaltól fel nem keltek. De különben is, hogy magát megalázza, mindig a második asztalnál evett, mint a szolgálólányok.

Ilyen szeretet és alázatosság élt a szívében.

De híre járt egyszerűségének és engedelmességének is. Az étel hitványát válogatta, s panaszát ember soha nem hallotta. Amit a főnökasszony parancsolt, elsőnek teljesítette.

Nagyon szerette a szegényeket, és maga is szegénységben akart élni. Ruhája mindig szakadozott és foltos volt. Ágya csak egy földre vetett gyékény volt, erre néha egy kődarabot tett párnának.

Vezeklőövel, korbácsolással testét erősen gyötörte, soha pihe-
nést magának nem engedett. Ezért már kora ifjúságában nagyon elgyengült, és érezte, hogy a halála közeledik. Amikor megbetege-
dett, átadta ládája kulcsát a főnökasszonynak. De milyen kincsek
voltak a magyar király lányának ládjában? Vezeklőövek a derék
sanyargatására; az egyik megszakadozott már a gyakori viseléstől,
a másik pedig vasból készült, hogy nagy keménységgel szorítsa a
testét. Egy vessző is volt ott, melyre a szent szűz sündisznóbőrt
erősített, s azzal ostorozta magát. Találtak két nemezkapcát, me-
lyek kétfelől hegyes vasszegekkel voltak kiverve, ezeket viselte a lá-
bán.

Ezek voltak Margit kincsei, melyekkel érdemeket gyűjtött, és
ezekkel az érdemekkel segíti most a hozzá folyamodó bűnösöket.

Betegségének tizenharmadik napján, huszonkilenc esztendő
korában a szent szűz elnyugodott az Urban. Legottan a szentséges
szűznek az orcája csodálatos fényességgel megfényesedett, s olyan
szép világosság támadt a szeme alatt, mintha egész arcát megara-
nyozták volna.

A Margit-legenda nyomán

Lehel kürtje

A honfoglalás utáni időkben a magyarok több rabló, „kalandó-
zó” hadjáratot szerveztek Nyugat- és Dél-Európa fejlettebb országai
ellen. Eleinte sikereket értek el. Idővel azonban az európai népek
kiismerték a magyarok harcmódot, s ezután több vereség érte
őket. A legsúlyosabbat Augsburgnál szenvedték a németektől. Ezt
a kudarcot a későbbi krónikások a Lehel kürtjéről szóló mondával
igyekeztek szépíteni.

Lehel vezér kürtjét a jászberényi múzeumban őrzik. Az ele-
fántcsontkürtön, mely díszes faragású, csorba és repedés látható. A
kürt történetéről a következőket tartja a hagyomány.

955-ben a magyarok nagy sereggel törtek Németországra. A ve-
lük szövetséges Konrád herceg hívta be őket, ki utóbb árulójuk lett,
mert Ottó német császárhoz pártolt át.

A magyar sereg több részre oszolva pusztította a német biro-
dalmát. Egy jelentékenyebb sereg Bulcsú és Lehel vezetésével

Augsburgot fogta ostrom alá. Könnyen bevehették volna, mert a városnak nem voltak valami magas és erős falai. A magyarok azonban lovon harcoltak. Lóhátról meg még egy olyan gyenge kerítéssel védett várost sem lehetett bevenni, mint amilyen Augsburg volt.

Ottó nagy sereggel közeledett a város felmentésére; éppen akkor ért oda, amikor a város már-már elveszett.

Augusztus 9-e volt. A magyarok abbahagyták az ostromot, és Ottó elé siettek. Éjjel megkerülték a németeket, és több német csapatot megvertek. A császári seregből azonban kivált a magyarok harcmódorát ismerő Konrád herceg egy nagyobb csapattal, és szétzórta a németeket hátba támadó magyarokat. Másnap reggel Ottó oly hirtelen támadt rá a magyarokra, hogy azok legfélelmetesebb fegyverüket: nyilaikat sem használhatták. A páncélos lovassággal meg a nehéz fegyverzetű gyalogsággal szemben kézitusaiban a védtelen testű magyarság nem győzhetett. Az egész nap tartó ütközet után kénytelenek voltak megfutamodni.

A csatavesztésnek maguk a magyarok voltak az oka. Mint lovas nép várat ostromoltak, nem vették észre az ellenük vonuló ellenséges hadat. Elbizakodottak voltak az addigi sok harci sikertől, s így keserves árat fizettek. Ottó császár parancsára egész a magyar határig üldözték őket. Közben kit levágtak, kit vízbe fullasztottak.

Akiket meg élve fogtak el, azokat vagy megkínozták, vagy élve eltemették. Elfogták menekülés közben Bulcsút, Lehelt és Azúr vezért, és Regensburgba vitték őket.

A közvitéztek közül a németek csak .hetet hagytak életben, hazájukba küldték:

– Menjete a magyarjaitokhoz, mondjátok meg nekik, hogy a kínok e helyére többé ne jöjjenek!

Ezek a szerencsétlenek azután itthon nagyon szomorú sorsra jutottak, amiért nem akartak meghalni bajtársaikkal. Elvették vagyionukat, nejüket, gyermekeiket, még a nevüket is. Sátorról sátorra mezítláb járva koldultak, gyászdalokat énekelve a nagy nemzeti szerencsétlenségről. Még utódaikat is üldözték. Lázár szegényeinek nevezték őket, mert később Szent István, megszánya az üldözötteket, az esztergomi Lázár-kórház gondviselésére bízta őket.

A három vezért pedig, mielőtt kivégezték volna, a forma szerint bíróság elé állították a németek.

A császár azt kérdezte tőlük, hogy miért olyan kegyetlenek a keresztényekkel szemben.

– Mi Hadúr bosszúja vagyunk! Minket ostorul küldött rátok. Ha nem üldöznénk benneteket, rabjaitok lennének! – válaszolták.

Ottó császárt szerfelett feldühítették e kevély szavak. Azonnal kimondta rájuk a halálos ítéletet. Csak annyit engedett meg, hogy olyan halált válasszanak maguknak, amelyet akarnak. Lehelnek csupán egy óhaja volt halála előtt:

– Egyebet nem kívánok, csak hozzák elő a kürtömet, hadd fújjam meg utoljára.

Kívánságát teljesítették. Kezébe adták a kürtjét.

Lehel befújt utoljára. Fújta gyönyörűen, hosszan, meghatóan.

A bírák, köztük a császár meg a poroszlók is, elbűvölten hallgatták, s még sokáig elhallgatták volna. De Lehel vezér hirtelen előre ugrott poroszlói közül, s a kürttel úgy fejbe sújtotta az áruló Konrád herceget, hogy az holtan bukott előre.

– Nesze! – kiáltotta. – Eredj előttem a másvilágra, hogy engem szolgálj!

(A régi magyarok azt hitték, hogy akiket megöltek, azok a másvilágon szolgáik lesznek.)

A rettenetes ütéstől Lehel kezében megrepedt és kicsorbult a kürt.

Feleszmélt kábultságából a császár. Intett a fegyveres szolgáknak, akik a veszthelyre hurcolták Lehelt és társait.

Hogy aztán hogyan került haza a kürt, arról nem szól a krónika. A XVIII. században ásták ki a földből Jászberény közelében.

Besnyő Miklós nyomán

A munkácsi vár védelme

Thököly Imre szerencsecsillaga leáldozott, de felesége, a hős lelkű Zrínyi Ilona bátran védelmezte Munkács várát a németek ellen. Asszony létére páncélinget öltött, ellátta a várat hadiszerrel, megerősítette az őrséget, úgy várta az ostromot.

Arra sokáig várni nem kellett: a vár alá érkezett Caprara tábornok nagy seregével és ostromágyúival.

De Caprara még asszony vezérrel sem szívesen csatázott, harc nélkül akarta megszerezni a várat. Jól tudta, hogy Zrínyi Ilona két gyermeke, Juliánka és Ferenc ott van a várban. Ezért levelet írt Zrínyi Ilonának: biztosítja a két gyermek életét, ha édesanyjuk a várat feladja.

A tábornok úgy számított, hogy az anyának többet ér a gyermekek élete, mint Munkács vára.

De Zrínyi Ilona nem hátrált meg: kockára tette életét, gyermekei jövőjét, mert kötelességének érezte, hogy a várat a kurucoknak megőrizze. A levélre levéllel válaszolt Caprara tábornoknak:

„Én, mint I. Rákóczi Ferenc fejedelem árváinak anyja vontam meg ma gamat gyermekeimmel ezeknek várában, melyet mint örökségüket köteles vagyok számukra megoltalmazni. Sem én, sem kiskorú gyermekeim nem vétettünk semmit a császárnak, miért foglalják el mégis várainkat egymás után? Én nem ellenségeskedem senkivel, de a bántóknak ellenállok, s ha a császár fegyvereit egy nő ellen fogják fordítani, nem hiszem, hogy az illetén harc akár őfelségének, akár tábornokainak valami nagy dicsőségére válnék ...”

Caprara látta, hogy alkudozással semmire sem megy. Felhúzat-ta a faltörő ágyúkat, és megindította a tüzelést. Naponta több mint ötven bomba hullott a várra. A falaknak keveset ártott a bombázás, de Zrínyi Ilona és gyermekei mindig életveszedelemben forogtak. A tüzes golyók lángba borították Zrínyi Ilona lakosztályának tetőzetét, de az őrség a padláson kádakban tartott vízzel, vízbe mártott bivalybőrrel elfojtotta a tüzet.

Egy nagy bomba Juliánka szobájának boltozatát törte át; szerencsére a kislány nem volt a szobában.

Még több gondot okozott a kis Rákóczi Ferenc, akit nevelője nem tudott visszatartani; mindig ott járt, ahol nagy volt a veszedelem: a csata, az ágyúzás, a csapatok mozgása mindennél jobban foglalkoztatta.

Amikor a bombázás elkezdődött, Zrínyi Ilona körös-körül kitűzette a vörös zászlókat a vár bástyáira, egy hű szolgáját elküldte Thökölyhez, hogy segítséget kérjen tőle, aztán összehívta a vár katonaságát, és így beszélt hozzájuk:

– Asszony vagyok, gyermekeim vannak – mégsem félek az ellenségtől. Ti katonák vagytok, fegyverben álltok, ti se féljete! Amíg uratok, Thököly Imre megjön, mindig itt láttok engem, mert én halálig védelmezem ezt a várat. Ha pedig a felmentő sereg itt lesz, s ez rövidesen bekövetkezik, úgy elkergetjük a németet, mintha itt sem lett volna!

Megéljenezték a katonák, s ezt kiáltották:

– Harcolunk a várért mindhalálig!

Az asszonyvezér valósággal megbabonázta a katonákat, bátrabban harcoltak érte, mint bárki másért. De nemcsak a kurucok lel-

kesedtek Zrínyi Ilonáért, az ostromló tábor katonái is lázadni kezdtek, nem akarták folytatni a harcot.

Közben teltek a hónapok, Caprara már minden reményét elvesztette, elvonulni készült, amikor váratlan fordulat történt.

Thököly Imre felmentő sereggel közeledett a vár felé, de a Tisza mellett a császáriak megverték a seregét. Ekkor levelet küldött Zrínyi Ilonának. Titkosírással közölte veresége hírét, és arra biztatta feleségét, hogy a római pápát nyerje meg szövetségesül azzal az ígérettel, hogy segít a lutheránusokat áttéríteni a katolikus vallásra.

Csakhogy a titkosírást Munkács kapitánya, Absolon Dániel uram is ismerte. Ő pedig hithű lutheránus, ahogy később mondták, evangélikus volt, s mérhetetlenül felháborodott Thököly árulásán. Zrínyi Ilona ellen fordult, de nem nyílt fegyverrel, hanem ravaszsággal.

A katonáknak bőven adta az élelmiszert, az italt, olyan pazarul bánt a készletekkel, hogy a raktárakban alig maradt valami. Ami pedig megmaradt, azt elrejtette. Akkor megmutatta a raktárakat Zrínyi Ilonának.

– Asszonyom, lásd szemeddel: élelmiszer, ital nincsen, a várat fel kell adni.

Látja Zrínyi Ilona az üres hombárokot, az üres hordókat. Nem sejti, hogy becsapták – a várat feladja.

Így esett el Munkács vára, amelyet esztendőkön át Thököly kurucaival Zrínyi Ilona védelmezett.

Dobay Zsigmond nyomán

A tenger

Mint mondtam, nemcsak mi magunk voltunk az esti mesék szereplői, hanem kitalált figurák is. Apám majdnem mindig mókás, kalandos históriákat mesélt, anyám történeteiben meg gyakran szerepelt egy jó kislány. Ez a kislány karácsony vagy húsvét előtt rendszeresen felbukkant a mesékben, mintha valami titokzatos csillagszórós vagy bárányos-tojásos közeg lakója lett volna, ahonnan csak bizonyos időszakokban volna szabad megidézni őt, erkölcsi világképem formálása érdekében, merőben didaktikai okokból. Tetteit azért hallgattam olyan áhítattal, mert ez a mesebeli kislány egy vonásban se hasonlított hozzám: illedelmes volt, szelíd, kedves, egyszer sem ordított az utcán, mint én, egyszer se mondta a nénik-

nek a kötelező kezicsókolom helyett, hogy búbarom, mint én. Olykor támadt is bennem valami halvány gyanú, hogy voltaképpen nekem is olyannak kellene lennem, mint annak a kislánynak, s talán nem is véletlenség, hogy anyám annyi este őt emlegeti ...

Egy decemberi estén a mesebeli kislány végre valami olyat cselekedett, amihez nekem is volt hallásom: szabadon engedett egy rab madárkát. Szerettem az állatokat, anyám szava nyomán tüstént ott reszketett, reménykedett előttem a kismadár, s mikor a mesebeli jó kislány azt mondta neki: „Légy szabad!”, gyémántkönyh hullt a szeméből örömeiben, odakopogott kalitkája fenekére, ő meg kihussant az ég felé, örökre szabadon. El voltam ragadtatva a mesétől, s elalvás előtt sokáig törtem a fejemet, milyen módon utánozhatnám a mesebeli kislányt. Reggel aztán rájöttem. Volt egy kis víztartóm – akváriumnak nem merem nevezni, túlságosan primitív volt –, amelyben három ösztövé aranyhalacska őriztem, azt remélve róluk, egyszer majd megszelídülnek, s ha meglátnak, feljönnek a felszínre, ott táncolnak előttem, így jelzik, hogy méltányolják társaságomat. A halak, persze, rám sem hederítettek, megették az ételüket, egyébként teljes közönnyel úszkáltak szűk szállásukon.

Elhatároztam, nem tartom őket rabságban tovább, szabadon engedem mind a hármat. Egy darabig sírdogáltam is, úgy meghattott saját áldozatkészségem, aztán a kishálómmal rendre kihalásztam a halaimat, és nagy küzdelem után megcsókoltam valamennyit. Gyönyörű, fényes tél volt, vad december, odakinn minden jég meg jég. A fürdőszobánk ablaka is csupa fagy, s az a kék fény derengett át rajta, amely a karácsony előtti délutánok hírnöke.

„Legyetek szabadok!” – suttogtam a halaknak, mikor becipeltem a víztartályt a fürdőszobába, a szennyeláda tetejére, s potyogó könnyek közt ismét kiemeltem a hálóval őket –, ússzatok!” Az út a szabadság, az óceán felé az én elképzelésem szerint a fürdőkád alatti lefolyón át vitt, ott mindig iszonyú sustorgás, zubogás volt, ha a fürdővizet kiengedtük, egy pillanatig se kételkedtem benne, hogy ott lakik a tenger. Nálunk mindenki tudta, hogy a mi városunk helyén, ott, az Alföldön, valamikor víz hullámozott, hát annak csak lennie kellett valahol, nyilvánvalóan a föld alatt, ahová a kád csövei is vezettek. Megpróbáltam először csak úgy leereszteni a halaimat, a lefolyó torkán át, de nem akartak menni, csak fickándoztak, az egyik meg is sérült, amíg taszigáltam, még dühös is voltam rá, micsoda elfajzott állat, akinek nem kell a szabadság. Sokáig törtem a

fejemet, míg rájöttem, hogy könnyíthetem meg számukra a menekülést: vizet engedtem a kádba vagy egy arasznyit, aztán kihúztam a lefolyó dugóját, s akkor a csepp örvényen át valóban lesodródtak az én halacskáim – én úgy láttam, csak úgy csillogott boldogságukban minden kis pikkelyük. Mikor eltűntek, sokáig sirattam őket, de oly nemes szívűnek éreztem magamat, oly önzetlennek, olyan igazi jó kislánynak, mint még sohasem. A víztartóból kiöntöttem az immár felesleges vizet, kiszórtam a földet, a kavicsokat, nagyon gyér növényzete volt, az is kikerült a homokkal együtt. Odatettem a szemetesládára, visszatértem a szobába. Szokatlanul csendes maradtam estig. Végre megjött apám, kiment kezét mosni vacsora előtt, elképedve jött vissza: mi történt a halaimmal. A víztartó üres, a halak sehol – csak nem pusztultak el? Anyám csak bámult, annyit lótot-futott az ünnep előtti rengeteg munkában, hogy oda se pillantott a szennyesládára, nem vette észre.

– Szabadok – mondtam, és nyeltem a könnyeket, boldogtalanul és büszkén. – Szabadon engedtem a halakat.

– Szabadon? – kérdezte anyám.

– Hova?

– A tengerbe.

Csend lett, nagy csend. Apám, közelebb az ötvenhez, mint a negyvenhez, sose látta a tengert. A szó ott maradt az asztal felett, kékllett és tündökölt. Láttam a halacskáimat, amint boldogan bukfenceznek a habok között, és ismerkednek az igazi nagy halakkal. – Hol van a tenger, Dolna? – kérdezte apám. – Hol engedted szabadon a halaidat?

– A lefolyóban.

Sült krumpli volt, anyám nagyon lassan kettétört egyet, gyönyörű, szürkészöld pillantását lesütötte a tányérra. Apám hallgatózott, mindketten hallgattak, annyira, hogy valami névtelen aggodalom fogott el, valami riadt kétely.

– Hát nem ott van? – néztem át az asztalon, és szinte szűkültem az aggodalomtól, mert szerettem a halacskáimat, valami forró, édes szenvedéllyel, s olyan önzetlenül kívántam nekik a szabadságot, hogy majd beleszakadt a szívem. Csak nem engedtem rossz útra őket, mikor jó kislány akartam lenni végre, olyan igazi, mesebeli kislány?

– Hát nem arra van a tenger?

– Ott van, ahol hiszed – mondta apám. Ő is megtört egy krumplit, maga elé húzta a tányérkámat; nekem mindig kibontották a

héből, úgy rakták elém a sült krumplit. Bámultam rá, anyám le-
hajtott, furcsán meghatott arcára, s azt gondoltam, akkor jó. Akkor
semmi sem történt hiába. Zsírt kértem a krumplira, nem szerettem
a vaját. A felnőttek nem beszéltek vacsora közben, apám néha meg-
köszörlte a torkát.

Mikor valóban megláttam a tengert, különös módon éppen de-
cember volt, nagy hó, vastag jégcsapok a svéd házakon. Néztam a
zöld hullámokat, és láttam hátukon inogni hajdani fürdőszobánk
ablakát, amely mögött ott osont a hajdúsági karácsony, és láttam
aranyhalaim villogását is, ahogy megkapják a szabadságot ügyetlen
kezemből, és eltűnnek a lefolyón át örökre. „Hol van a tenger, Dol-
na?” – kérdezte bennem apám örökre elnémult hangja. – „Hol van
a tenger? Ahol hiszed.” Ott, a skandináv parton, tudtam, hogy iga-
za volt, s emlékeim között rezegni-remegni kezdett, előbben, mint
a téli szélben duzzadó valóságos habok, gyermekkorom fürdőkád-
óceánja.

Szabó Magda

Virágnyelv

Szépségével szól hozzánk a virág: színével, formájával, illatával.
Mióta hallgat az ember a virág szavára, s mit olvas ki belőle?

Ósi idők óta a szépség, a tavasz, a tovatűnő fiatalság, az elmú-
ló, de állandóan megújuló élet szimbóluma a virág. Virággal díszíti
magát, környezetét az ember, virágot tesz halottai mellé a sírba.
Ötödfélezer évvel ezelőtt nyolcszirmú csillagvirágokkal ékesítik Úr
városában a királyi kincseket. Az „életfa” virágai ezek. A sumerok
minden évben megsiratták a szép, fiatal Tammuz istent – s minden
évben újra örvendeztek feltámadásának. Az elhervadó s a természet
megújulásával feleledő virág Tammuz jelképe. A megtelepedett em-
ber maga köré ültette a növényeket is. A haszonkert mellett már
korán megjelenik a díszkert is, a test pihenésére, a szív gyönyör-
ködtetésére. A legenda Szemirámisz királynő függőkertjeiről beszél;
Szennakherib király azonban történelmi alak, s az ő kertje volt az
első nyilvános park. „Alattvalóim számára ültettem ezeket a fákat”
– írta az asszír uralkodó.

Ki érti meg jobban a virágok nyelvét? Az, aki az emberi sors
párhuzamát olvassa ki a nyíló, pompázó, elhervadó virágból, vagy

aki csak szinte öntudatlanul élvezi azt, felüdülést keres szépségében, illatában, s másoknak is gyönyörűséget szerez vele? A keleti ember nem érezte ezt a két gondolatot ellentétesnek. Az Ószövettségben vissza-visszacseng a virág = emberi élet hasonlata. „Olyan az ember élete, mint a fű; kivirul, mint a mező virága; Ha átmegy rajta a szél, elenyészik” – panaszolja a zsoltáros. Az Énekek énekében a virág a szépség, fiatalság, szerelem jelképe. A fák, virágok nagy szeretetére vall, hogy az elvesztett, visszasírt Édent kertnek képzeltek, ahol nincs hervadás, halál, csak örök tavasz. Szépségükért, illatukért ültették az egyiptomi kertekbe a jázmint, rózsát, nárciszt, szarkalábat és kakastaréjt. A szerény kiskertek élénk színű díszje a pipacs és a búzavirág. Egyiptom szent virága azonban a nílusi lótusz: a termékenység és gazdagság jelképének tartották. Lótuszkoszorúval fejükön, lótuszvirággal kezükben ábrázolják az isteneket és embereket, lótusz díszíti a templomokat, áldozati asztalokat, lakomák termeit, a sírokat. A legenda szerint lótuszvirág kelyhében születik meg a Nap is.

Szent virág az indiai tündérrózsa is: a Brahma a lótuszvirág kelyhében ölt testet. A virág egyaránt jelképe az istenségnek és a világmindenségnek. Ha a krétai művészet emlékeiben gyönyörködünk, arra kell következtetnünk, hogy az ősi szigetország népének szent virága a lilium volt. Lilium díszlik a kerámiaedényeken, a színpompás freskókon. Görögország is örökölte a virágok szeretetét a krétaiaktól; sok monda beszél virággá vált ifjacról, lányokról. A páratlan szépségű Narküszosz nárcisszá változott, Hüakinthosz véréből jácint fakadt. A költők aszfodeloszról, ibolyáról, nárciszról, jácintról, liliumról, íriszről, krókuszról énekeltek – ezek mind vadon nyíltak Görögországban. A kertekbe rózsát ültettek, amelyet először Szapphó nevezett a virágok királynőjének. Hellaszban nem volt ünnepség virágkoszorúk, girlandok nélkül. Rómában a virágoknak istennőjük is volt: Flóra. Az idősebbik Plinius, a természettudós a virágot költőien a fa örömének nevezi. Róma virágkultusza azonban az újjgazdagok túlzó fitogtatásává fajult. Lakomáikra hajórakomány számra szállították a rózsát, bokáig jártak a virágban.

Rózsa, lilium, nőszirm, császárcorona, harangláb, gyöngyvirág és szegfű – úgyszólván ebből áll a középkori kertek virágkészlete. A 16. századtól kezdve a botanika is nagy lendületet vesz, s felfedezők, diplomaták, misszionáriusok egymással versengve hozzák Európába távoli földrészek virágait. Törökországból jön az orgona és a tulipán, a dália Mexikóból, a sarkantyúka Dél-Amerikából, a

muskátli pedig Dél-Afrikából. Meghonosításuk, nemesítésük előkelő hobbi lesz, a tulipánrajongás egyenesen mániává fajul: ritka, új hagymákért vagyonokat fizetnek ki a megszállott virágkedvelők.

A középkori virágcsokor: néhány szál karcsú, kecses liliom, nőszirm – halk és tartózkodó, akárcsak egy kamarazenekar. A reneszánsz és barokk virágcsendéletein száz forma, szín szól egyszerre nagyzenekari hatásokkal. A rokokó kor szereti a virágot selyembe szőve, bársonyra hímezve, porcelánból vagy aranyból, gyémántokkal kirakva – az élő virág kultusza azonban csak a 18. század végén éled fel újra. „Vissza a természethez!” – divatba jönnek az erdők-mezők s a kiskertek szerény, illatos virágai: az ibolya, moharózsa, rezeda, nefelejcs. A romantikus festők, írók a virágokban a paradicsom visszfényét keresik; a „kék virág” az elérhetetlen boldogság jelképe lesz. A kispolgár virágszimbolikája igénytelenebb. Emlékkönyvekben, festett porceláncsészéken rózsák, nefelejcsék, árvácskák üzennek. A költők virágregéket írnak, jelmezbálokra virágtündéreknek öltözve mennek a hölgyek. Újra divatba jön a virágnyelv.

A 19–20. század fordulóján jönnek divatba Európában a Távolság-Kelet virágai, s a japán virágkötés, az ikebana. Hazájukban a virágoknak, s elrendezésük művészetének szintén szimbolikus jelentősége van. A krizantém-kultusz Kínában több ezer éves múltra tekinthet vissza; ez a virág van a japán császárok címerében is. Japánban minden évben krizantém-ünnepet, szilva- és cseresznyevirág-ünnepet tartanak. Az ikebana nemcsak művészet, hanem sok száz éves szertartás is: a legnagyobb ág az Eget, a legalacsonyabb a Földet, a középő az Embert jelképezi.

A virág ezenkívül politikai pártok, vallási csoportok, titkos társaságok jelképe is volt. „A piros és a fehér rózsza háborúja” néven ismerik azt a több mint egy évszázados belháborút, amely az angol uralkodóház két ága, a címerében piros rózsát viselő Lancaster-család és a fehér rózsás Yorkok és párthíveik között dúlt. A rózsát a titoktartás jelképeinek is tartották, ezért faragták-festették várak titkos tanácsstermeinek mennyezetére. Ilyen „sub rosa” szobája van a sárospataki Rákóczi-várnak is. A rózsát választotta szimbolikus virágává a szabadkőműves társaság is. A francia királyok címervirága, az Anjou-liliom, Bourbon-liliom valójában nőszirm, írisz. A múlt században a királpárti franciák jelvénye volt, a köztársaságpártiak viszont a Bourbon-uralom alatt az árvácskát választották

jelképükül, amelynek latin elnevezésében – *Viola tricolor* – a köz-társaság lobogójának neve rejlik.

Napjainkban minden évben szebbnél szebb újdonságok jelennek meg a virágkiállításokon. Sok virágkedvelő azonban éppen a régmódi virágokat, parasztkertek igénytelen lakóit, erdő-mező virágait szereti. Miről beszél a virág a mai embernek? Szépségről, harmóniáról, békességről.

Milyen virággal kedveskedjünk? Idényvirágokkal. Jóleső figyelmesség, ha családtagjaink, rokonaink, barátaink legkedvesebb virágait feljegyezzük előjegyzési naptárunkba. Mikor ajándékozzunk virágot? Ne várjunk a névnap, születésnap, nőnap, anyák napja, házassági évforduló alkalmára: a virág *mindig* örömet okoz.

Moskovszky Éva

Ami a farmert illeti...

Az öltözködés történetében szinte példátlan az a népszerűség, amit pályafutása során a farmer elért. A nálunk farmernek nevezett ruházatnak – elsősorban a nadrágnak, de magának a stílusnak is, melyet életre hívott – a kereskedelemben és a divatban egyaránt, nemzetközi elnevezése: jeans. Miből ered ez a szó, és hogyan alakult a farmernadrág története kezdettől napjainkig?

A *jeans* szó már több száz évvel ezelőtt sok szövegben előfordul a *fustian* (egy bal oldalán felbolyhozott pamutanyag elnevezése) anyaggal összefüggésben.

Régi amerikai újságok azt bizonyítják, hogy a „jeans” szó jelentése a 18. században már a „fustian” jelző nélkül használatos, mint egy anyag megnevezése. 1786-ban a „Maryland Journal”-ban bizonyos „Jeans and Sati-nets”-eket ajánlanak, míg 1788-ban Philadelphiában egy szövőszéket említenek, mely finom „jeans”-hez szövi a pamutot. A 19. század első felében a riporterek „Kentucky jeans”-ből készült öltönyökről, nadrágokról és kabátokról tudósítanak. Egy bizonyos nadrágfajtának „jeans” szóval való jelöléséről a „blue” (kék) szóval összefüggésben 1860–1870 körül tesznek először említést.

A máig – és különösen napjainkban – oly divatos jeans-viselet kezdeményezője nem volt sem államférfi, sem művész, sem tudós. Nem talált fel semmi rendkívülit, csak egyfajta nadrágot. Mégis ez a nadrág a szó szoros értelmében körülhordozta nevét a világon. Ezt az embert *Levi Straussnak* hívták.

Életének és sikerének szinte hihetetlen a története.

1848-ban vándorolt ki az akkor tizennyolc éves Levi Strauss Bajorországból Amerikába, hogy az Újvilágban megcsinálja a maga szerencséjét.

Gyakorlatiasan gondolkozva rájött, hogy ahol valamiben szükség mutatkozik, azt ki kell elégíteni. Miután az aranyásók elpanaszolták neki fárasztó munkájuk során felmerült gondjaikat, a bajor bevándorló agyában évszázadra szóló ötlet született: vitorlavászonból – melyet eredetileg sátorponyvának akart megvásárolni – nadrágokat varratott, melyek kitartottak egy hosszú, fáradságos aranyásó életre, gyakran a viselőjüket is túléltek. A híressé vált jeans kialakításában és sikerében Strauss egyik vevője is szerepet játszott. A vevő *Old Alkali Ike* volt, akit Kalifornia-szerte durva, faragatlan embernek ismertek. Ike egyáltalán nem volt megelégedve Strauss nadrágjaival. Szerette volna az aranyásásnál kibányászott kötörmelékeket a nadrágzsebébe gyűjteni, ám a zsebvarratok leszakadtak.

Szabójának, a Virginia Cityből származó *J. W. Davisnek* meggyűlt vele a baja, mert a zsebeket újra és újra fel kellett varrnia. Davis egy napon a kalapácsért nyúlt, és a szakadásnak kitett részt részszegekkel erősítette meg. 1872-ben Davis levelében ajánlotta fel találmányát Levi Straussnak. Strauss elfogadta, és a varratok részszegekkel való megerősítésének ötletét szabadalmaztatta.

A vitorlavásznat, melyből az első jeansek készültek, csakhamar felváltotta egy Európából származó anyag, a *Serge de Nimes*, melyből később – amerikanizálva nevét – *Denim* pamutszövet lett.

A divatirányzatok a továbbiakban az új anyagok egész tömegének feldolgozását kívánták. Ma már sokféle anyagból állítanak elő jeanst. De továbbra is a Blue Denim a favorit. Ebből pl. 1974-ben világviszonylatban oly sokat szabtak, hogy az anyagtömeggel egész Franciaországot befedhették volna!

Évszázadunk ötvenes éveinek kezdetéig Amerikában csak a cowboyok, gyapotszedők, bányászok és ipari dolgozók hordtak jeanst. A második világháború alatt a jeansek fontos kereskedelmi cikké váltak, és csak a hadsereg számára készítették, így ismertet-

ték meg valójában először Európát a jeansszel a katonákon keresztül. Népszerűek és felkapottak azonban csak akkor lettek Amerikában is, midőn a jeans-nadrágos Marlon Brando és Norman Mailer a hollywoodi partikon az addig kötelező szmoking helyett kék csőnadrágban jelent meg, és megbotránkoztatták, valósággal sokkolták környezetüket. Új generáció kopogtatott az ajtón. Elszánt, dühös fiatalember, a jeans-ben is testet öltött tiltakozással. Ez a generáció nem akart sikkes, divatos, feltűnő lenni, hanem mindenekelőtt más, mint a szülei. Az individualisták egyenruhája lett a jeans. Tinédzserek harcoltak szüleikkel és tanítóikkal, hogy joguk legyen az iskolában is jeanst viselni. És a harc folyamán a jeans a tekintély, az elnyomás minden formája elleni lázadás szimbóluma lett. Fialat viselői azt fejezték ki vele: „Egy vagyok közületek – de veletek szemben!”

A hatvanas évek elején a polgárjog demonstrátorai, a háború ellen tiltakozók, a lázadó diákok, a popkoncertek részvevőinek zajos csoportjai és a hippik sajátították ki a jeanst. A divatirányítóknak is feltűnt ez a nagyfokú ragaszkodás egy ruhadarabhoz, és ezt a jelenséget ki is használták. Új anyagok és új szabásvonalak keletkeztek, testhez simulók és lezserek, játékosan bolondosak és férfiasan komolyak.

A jeans-barátok tábora kiszélesedett, a kevésbé fiatalok is kezdtek megbarátkozni az új öltözködési stílussal. A heves vérű fiatalok eleinte berzenkedtek, mikor szüleik hirtelen ugyanolyan ruhadarabokban jelentek meg, mint ők. De a folyamat megindult, feltartóztathatatlan, s az új stílus meghódította a nyugati világ uralkodó köreit is. Hasszán, Marokkó hercege jeanst hord, akár csak Anna angol királyi hercegnő. Viselői között megszűnni látszik a korhatár s a társadalmi különbség. Iskolás és egyetemista éppoly magától értetődően jeanst hord, mint a háziasszony, a kamionvezető vagy a főnök. Évről évre bővül a jeans-stílusban fogant ruházati cikkek skálája. A hagyományos nadrágokon, öltönyökön, szoknyákon, női ruhákon kívül mellények, pulóverek, ingek, blúzok, kalapok, sapkák, táskák, tarisznyák, csizmák, övek, divatékszerek stb. viselik magukon e stílus félreismerhetetlen jegyeit.

Aki jeanst hord, legtöbbször nem kérdi magától, miért is teszi. Hivatásos töprengők, újságírók, szociológusok, pszichológusok megtették ezt. Ők se nagyon találták meg az immár több mint 125 éves titok nyitját. Bár rájöttek, hogy a jeans sikerének van valami köze a fiatalsághoz, fesztelenséghez, szabadságszeretethez és a hagy-

mány elleni tiltakozáshoz, de tovább nem jutottak f ejtegetésükben. A divattervezők hosszan tartó, célszerű divatot látnak benne, ezért pártfogolják.

Szabó Albert

Szilvák

Az égen felhők tolongtak, esni kezdett. Az író odaállott egy vilamosmegállóhoz, úgy határozott, hogy hazamegy. Az aszfalt mellett hatalmas gépkocsi remegett.

– Elvihetem, mester? – szólott ki a kocsiból egy fiatal hölgy meleg mosollyal. Ránézett. A széttáruló gyöngéd mosoly és a lelkes felszólítás kellemesen érintette. Nem emlékezett az arcra. Semmi kétség, valamelyik bájos olvasónője. Elhárítóan mosolygott.

– Köszönöm... Nagyon szeretetreméltó. Majd csak villamoson megyek.

Nem talált semmi különöset ebben a megszólításban. Régen megszokta már, hogy utcán, vonaton, fürdőhelyeken a háta mögött nevét suttogják. A lap, amelynek vasárnaponként cikket írt, minden cikk mellett közölte a fényképét. Hetenként kétszázezer példányban, havonként nyolcszázezerszer. Arcképe úgy hozzátartozott már a lapokhoz, mint a fogpépek és rádiócsövek reklámjai. És mint a labdarúgók képei.

A villamoson napbarnított, buggyos nadrágú fiatalember közlében foglalt helyet. A fiatal férfi – széles, egészséges ember – valami könyvet olvasott. A jegyszedő kétszer is figyelmeztette:

– A jegyet kérem.

A buggyos fiatalember nem hallotta, olvasott. A kalauz megérintette a vállát. A buggyos most anélkül, hogy a jegyszedőre nézett volna, és anélkül, hogy abbahagyta volna az olvasást, hüvelyk- és mutatóujját áhítatos mosollyal benyomta mellénye zsebébe, és kikaparta belőle a jegyet.

– Köszönöm – mondta a kalauz.

A fiatalember átvette a jegyét. Nem pillantott fel. Tekintete csillogva és csodálkozva futott a nyitott könyvoldal sorain. Szilaj vállát egy kicsit összehúzta, kihívó, oszlopos alakja megszelídült és elgyerekedett, ahogy előrehajolva szinte belemártotta fejét a vas-tag könyv medencéjébe.

– A jegyeket kérem – szólalt meg később egy másik, erélyesebb hang. Az ellenőr volt. A buggyos úr lágy mozdulattal nyúlt a

mellényzsebébe, és anélkül, hogy látta volna, kinek, hová, lassan előrenyújtotta a jegyet. Aztán ugyanúgy tette vissza, mint előbb. Egyszer sem emelte fel a fejét. Lázasan, megszállottan szorongatta a könyvet. Szerzetesek szokták breviáriumukat ilyen tökéletes elmerüléssel olvasni.

Az író kíváncsian pillantott a könyvre. S mint ahogy a gyakorlott kártyás a kártya villanásnyi szegélyéről felismeri a lapot, úgy ismerte fel ő is egy kurta pillantás után a könyv barna vászonsarkáról a maga könyvét. A legújabb kötete volt. „Át a lélek sivatagján”. Ez volt az a könyve, amelyről a kiadó azt hirdette, hogy az újjászületés könyve. A fiatalember arcára nézett. Az izmos, barna arc néhány pillanatig megszelídülten, lágy tünődéssel bámult ki a villamos ablakán. Borús, szennyes utcák, durva házak rohantak el mellettük. A fiatalember arcán semmi sem tükröződött a tovasuhanó szennyből és borúból. Az író valami tisztát és megindítót látott rajta.

A könyve tehát megint győzött. A tanárok svájci nagygyűlése ez egyszer megint tévedett, mert arról beszélt, hogy az új nemzedék azon az úton van, hogy könyörtelen és műveletlen vadállatokká nevelődjék. Az egyik elkeseredett felszólaló a fiatalokat sportoló vadkancsordához hasonlította, amely átrobog a lélek és a szellem virágágyain. Az író helytelenítően csóválta meg a fejét. Borúlátó tanférfiak, gondolta. Csak rá kell nézni ennek a szemközt ülő fiatalembernek az arcára: ha volt is benne valami vadkanserű, a szellem gyöngéd érintése magához térítette.

Boldogan mosolygott és fehér zsebkendőjével megtörölte széles homlokát.

A villamos lassított. Egy üzlet előtt három lábú kosárban hamvas szilvát látott. Évek óta nem evett szilvát. Fölállott és megindult a kijárat felé.

A buggyos férfi is felállott. Többen szállottak le, a buggyos szétfeszítette könyökét – kezében a könyvet szorongatta –, és az író elé könyökölte magát. A tolongásban az író érezte, hogy a könyv sarka jó keményen belefúródik vékony kabátjába, az ötödik és hatodik borda közé. A lépcső a nedvességtől síkos volt, a leszállók óvatossága újabb tolongást idézett elő.

– Mozgás ott elől – harsogta a fiatalember. – Ne aludjunk ott elől!

Néhány embert hátrányomott és leszállott. Minthogy az író közvetlenül a háta mögött állott, belekerült ő is abba a holt térbe,

amelyet a buggyos gyors és erőszakos előnyomulása okozott, s vele együtt sodródott előre. A lépcső alján a fiatal férfi megállott, és könnyedén megnézte az óráját. A pillanatnyi torlódásra nem számítva az író tovább akart lépni, és teljes testsúlyával (64 kiló) ügyetlenül az ácsorgó izmos fiatalember (105 kilogramm) lábára lépett.

A buggyos lenézett összesározott cipőjére.

– Öreg mókus – mondta egyszerűen –, nem tud vigyázni? Mit tolaakszik?

– Mókus? – csodálkozott az író.

– Hát akkor legyen vén számár, ha így jobban tetszik. Tanulja meg, hogy nem illik tolazkodni.

Az író dermedten, gépiesen emelte fel a kezét. Az állához akart eljutni vele, hogy megfogja, mint ahogy nagy meglepetések, nagy csalódások alkalmával rendszerint az állában szokott megkapaszkodni. De halvány finom keze nem juthatott fel az álláig, mert a következő pillanatban a buggyos úr ökle meglepően roppant az arccsontján.

A nagy csődületbe hamarosan befurakodott a rendőr is, és elővette gumiszalaggal átkötött jegyzőkönyvét.

– Mi történik itt?

Az író lehunyt szemmel, összeomolva állott a tömegben. Valaki öreg mukinak nevezte. Fáradtan és megütődve kereste agyában a dolgok értelmét, a szavak jelentőségét. A mukit még sohasem halotta. Szeme alja hamarosan szép lila színűre árnyékolódott az új-jászületett fiatalember öklétől; hamvas szilva képződött sápadt bőrén.

– Mi történt? – szólott rá a rendőr.

– Sapkázni akart a kisöreg – jelezte a fiatalember vigyorogva, és cigarettára gyújtott. – Meg akart ütni. Mire aztán – fölemelte a kezét – önvédelemből én kentem le neki egy kispörköltet.

A rendőr az íróhoz fordult.

– Le akartam szállni – felelte halkán az író. Aztán elakadt és szétnézett. A csemegeüzlet előtt a három lábú kosárban mosolyogtak a szilvák. Felemelte a fejét, és fáradt mosollyal a kosárra mutatott. – Szilvát akartam venni.

A rendőr is a szilvákra nézett.

– Na és?

– Elcsúsztam és előreestem ...

– Lódít a kisöreg – vélte a fiatalember vidáman. A rendőr a nevéket kérdezte. Előbb az író diktálta be, aztán a fiatalember.

– Foglalkozása? – kérdezte a rendőr az írótól.

Az író fölemelte a fejét. Körülnézett. Idegen, ellenséges arcokat látott maga körül. A nevét senki sem ismerte.

– Magánzó – mondta most már közönyösen.

– Idézést fognak kapni – közölte a rendőr, és intett a karjával. – Oszoljunk, urak... Ne állják el az utat...

Az urak eloszlottak, a buggyos is elment – hóna alatt a könyvvel, amelytől megtisztultak és újjászülettek az olvasók –, a rendőr is becsukta a jegyzőkönyvét, erre az író is megfordult, és elindult hazafelé. Vitte szeme alatt a kék, kövér szilvát; fejét lehajtotta, és könyveit olyan hiábavalónak találta.

Karácsony Benő

Csak tiszta forrásból ...

Talán még nem tudja mindenki: a „tiszta forrás” kifejezés a néphagyomány értékelő megjelölésére Bartók Béla *Cantata profana* című műve nyomán terjedt el. A mű népköltészeti ihletésű: szövege egy meseszerű román népballada. Kilenc ifjúról szól, akik az erdőben vándorolva, az őstermészet szépségét, tisztaságát megkívánva szarvasokká válnak, s nem hajlandók többé visszatérni apjuk házába, leülni édesanyjuk terített asztalához; nem isznak többé serlegből, csak tiszta forrásból.

A kilenc szép szál fiú: az ifjúság.

Apjuktól otthont kaptak, de mást is, valamit, ami több az otthonnál, de ellentéte is annak: az erdőt, az ősi elemek csodálatos birodalmát, tőle örökölték a szabadság utáni olthatatlan szomjúságot.

Nekivágott hát a vadonnak a kilenc szép szál fiú. Kerülő utakon, tévedéseken, buktatókon, ezer veszélyen keresztül rátaláltak a szép hídra. A szabadságot éri el, aki átmegy rajta. Át is mentek, meg is lelték, amit addig hasztalan kerestek.

Szabadokká, szarvasokká, szabad erdei vadakká lettek. Kilenc karcosú, szép, boldog élőlény az erdő sűrű mélyén, kilenc gyönyörű, vad, szabadságtól mámoros csodaszarvas. Kiszabadultak az otthon bűvköréből, börtönéből, melytől nem csupán a szép híd választja el őket, de az idő is, meg a hús forrás vize, amelyet az őket rimánkodva visszahívó öreg apó már hiába is ízlelne meg: bornál mámorítóbb ízét csak fiai tudják felismerni, ő már öreg hozzá ...

Hej, szilaj ifjúság! Izzé-porrá zúzna mindenkit, aki a megtalált szabadságtól megfosztani próbálná. Mert aki egyszer a szabadság tiszta forrásvizét megízlelte, hogyan is ihatna életében akár csak egyszer is zavaros vizet, kétes hatású bort serlegből, pohárból!

Mint a nagy mű, a *Cantata profana* szerzője, Bartók Béla.

Mert ő is a csodaszarvast kergette kora ifjúságától kezdve; ő is keresztültört az erdőn, átment a szép hídon; ő is érezte az újjongó boldogságot, mikor megtalálta a szabadságot: a hús forrást. De neki nem volt szüksége, mint a kilenc szép szál fiúnak, átváltozásra ahhoz, hogy megértse az igazságot. Ő egész életén keresztül, gyermekkorától kezdve haláláig soha, soha nem ivott másból, csak tiszta forrásból!

Székely Júlia: Elindultam szép hazámból c. műve nyomán

Gyakoroljuk a helyesírást!

Félbe-szerbe

Az utcán az első pillantásra véges-végig meglátszott, hogy valami rendkívüli történt. A szokottnál jóval nagyobb volt a sürgés-forogás, a zűrzavar, lépten-nyomon idegesség, kapkodás, fejvesztettség volt tapasztalható. Az emberek – nők-férfiak, fiatalok-öregék, boldog-boldogtalan –, mint hebehurgya gyerekhad, sietve jöttek-mentek, lóttak-futottak; volt, aki egyenesen loholt, aztán egy beszélgető csoportnál megállt, ott téblábolt egy-két percet, majd nagy sebbel-lobbal ugyanúgy loholva ismét megindult, s szinte hanyatt-homlok rohanva, de visszafelé. Akadtak, akik hatalmas balyut, mindenféle retyerutyát, holmit átabotában összekapkodott, szedett-vedett cókmókot, ruhafélét, miegymást cipeltek a hátukon, egyik komor elszántsággal, másik meg csak immel-ámmal, kétségbeesett tanácstalansággal, mint aki hiába kapkod fűhöz-fához. Ismerősök mentek el egymás mellett köszönés nélkül, mert a nagy jövés-menésben nem látták meg a másikat, vagy lélektelenül lótvafutva sietségükben nem akartak időt vesztegetni holmi értelmetlen huzavonára. Vadidegenek verődtek össze kisebb-nagyobb csoportokba és hangosan tereferélve vagy halkán súgva-búgva mesélték el egymásnak a legújabb mendemondákat – híreket vagy álhíreket – így-úgy csúrve-csavarva a szót.

Minél több csillagot

Eredeti nem az, aki egyszeri s merőben más. Az, aki valami közből eredve lesz meglepően több; aki folytat s folytatható.

Ady eszméiben folytatható s ott sürgősen s mindenáron, hisz eredendően ő azt hozta, hogy végünk, ha nem cselekszünk valami csodálatost. Szerszámkezelése utánozhatatlan.

Babits kezének s szellemének járását elsajátíthatja az övéhez mérhető tehetség s nagyratörés. Ez nem értékkülönbséget jelent köztük, nem is ellentétet. Nemes futtatás hát, ha szembeállítjuk

őket, verseikkel, eszméikkel, táborukkal egyetemben. Semmi veszély ugyanis abban, ha egy iskolaterem vagy akár egy város azon szakad két ádáz pártra, hogy ez vagy az a költő írt-e feledhetlenebb sort kedvese vállhajlatáról vagy az ember természetes szabadságszomjáról. Egység a borkivitel s a futballcsapatot erősíti. Az irodalom, mint a sejtek, oszlással szaporodik.

Ady és Babits; a század elején együtt kezdték pályájukat, testvércsillagként keltek föl a magyar szellemiség egén. A csillagok nem homályosítják egymást, és a hajós annál nyugodtabban hajózik, minél többet lát maga fölött teljes ragyogásban.

Illyés Gyula: Babits Mihály

Mikes nyelve

Mikes Kelemen bűbájosán szép leveleit olvasom. Már tavaly feljegyeztem, hogy a székely az egyetlen tájnyelv a magyarban, amely igazi nyelv: felsőfoka is van.

Csak a székely s még az erdélyi írók tudnak úgy magyarul, hogy az egyben e nép nyelve is, kultúrnyelv is. Az itthoni magyar nem kapta meg az irodalmi veretét, helyette németből-latinból fabrikált műnyelvet teremtettek. Egyedül Csokonai s kisebb mértékben Arany János tudta a népnyelvet valamennyire irodalmivá emelni. De még ők sem és senki sem tudta a nyelv lelkét, szellemét úgy kifejezni az úgynevezett magyar irodalomban, mint Mikes, Bethlen Miklós, Tamási Áron, Asztalos István.

Így van. Mikesnél érzi az ember igazán, hogy milyen bűbájos lehet a nyelv és az észjárás együtt. Ez már magában művészet. Csuda nép a székely, dalai, balladái és irodalmi művei a világirodalom gyöngyei. Ebben a nyelvben nincs frázis, nincs égbekiáltó „duma”. Mesélőik vannak, rétoraik nincsenek.

És ez az erdélyi nemesség magyar, úgy magyar, ahogyan a nép az. Ugyanaz a magatartás, ugyanaz a nemzeti szellem, csak magasabb műveltséggel. Ilyen lehetett volna, ilyennek kellett volna lennie az egész magyar világnak, ha a német és latin befolyás, illetve uralom meg nem keveri a magyart.

Veres Péter: Olvasónapló

Az istenek születése

... Hogy a félelem szülte az isteneket, ebben minden felvilágosult ember egyetért. Közkeletű felfogás szerint az ősembert a természet megmagyarázatlan ijesztgetései tették vallásossá: a mennydörgés, a villámlás, a váratlan vihar, tűzhányó kitörése, jég beszakadása s hasonlók. Panteista istenhit lett ebből: jó és gonosz szellemekkel ruházta fel az ember a természetet, rettegett a mennydörgés istenétől, fohászzkodott a jó zsákmány istenéhez és így tovább.

Kényelmes magyarázat ez, de csak feltevés, bizonyíték nélkül, nem kell tehát okvetlenül elhinni. Gyanússá teszi, hogy ha ilyen egyszerűen szülné a félelem az isteneket, akkor az állat is megte-re-mthetné a maga isteneit. A természet embere sokkal bensősége-sebb kapcsolatban állt a természettel, hogysem a mindennapos mennydörgéstől, villámlástól ennyire megrémült volna. Sokkal va-lószínűbbnek tetszik, hogy maga a halál volt az a félelmet keltő, rej-télyes jelenség, amely elől egy elképzelt felsőbb hatalom védelmébe próbált menekülni. (Ma is a halál az, aminek hallatára a hitetlen ember így kiált fel: „Jaj istenem – nem!”) És nagyon korán, már a neandervölgyi embernél jelentkezett az a reménység, hogy az élet talán nem ér véget a halállal, folytatódik a túlvilágon – legalábbis erre lehet következtetni a temetkezési szertartások nyomaiból.

De ez mind csak feltevés.

Benedek István

Jégzajlás a Dunán

Hajnalban megyek haza, majdnem mindennap, gyalog a hida-kon, és nézem a vizet. Éjfél és hajnali négy között, ebben az időben, amely se éjjel, se hajnal, alig akad járókelő a hídon. Ekkor figyelem a folyót. Körül-körül olyan csönd van, hogy az egyetlen zaj a jéggé meredő hullámok csikorgása, a víz lármája, amelyet máskor elfojt a kocsizörgés, a nyári éj, a lombnesz, az ívlámpák fényében táncoló porszem, a legyek, a rovarok, a szitakötők muzsikája. Jégtáblák úsznak, lassú üvegajjal. Koccanva ütődnek a hídpillérnek. A másik pillanatban alig látható karc cikázik rajtuk, mint mikor a tükörab-lakon végighúzza valaki a gyémántgyűrűjét. Lenn a mederben, a fi-zika törvényei szerint, hűl és erjed a kásás lé. Érdekes, hogy

egyszerre milyen eleven kapcsolatba kerültünk a folyóval. Különben észre sem vesszük. Pár hete nézik a pestiek a téli színjátékot, órák hosszáig, lustán, ábrándozó szenvedéllyel, akárcsak a parton heverő talián nyáron a tenger gyöngyözését, a kék vizet, amely durrogva és tájékozva fröccsen eléje, mintha a természet minden pillanatban pezsgőt nyitogatna. Nem lehet elunni a kedves variációt. Játékossá tesz bennünket is, akik keveset játszunk. Régóta álldogálok itt, és mindig elhatározom, hogy még csak a legközelebbi jégtáblát várom meg. Havas prém, jégcsipke, üveggyöngy, hideg kaláris, fehér fagylalt, cukros tortadíz, szeszélyes ábrák és hímzések tömege. Hogy osztályozzam őket? ...

Kosztolányi Dezső

Múzeumavató

Az irodalom – s vele minden művészet – a népek emlékezete. Amelyik népnek nincs irodalma, vagyis nincs emlékezet a múltjáról, az jelenét is úgy éli, mint a gyermek vagy az örült: kincsét elcserélné egy marék cukorért, megölelné a tüzes kályhát az ötvenedik ugratásra is. A primitív népek valóban így viselkednek: öntudat nélkül és a világról való helyes tudat, vagyis világszemlélet nélkül.

A magyar népnek van öntudata, mert van irodalma; mert megbecsüli múltját, egyre jobban, egyre öntudatosabban, vagyis elválasztva a helyest a helytelentől, még egy ember művében is...

A történelem haladó szellemű szemlélője méltán elbúsulhat az emberi fejlődésnek azon a jelenségén, hogy az egymás után letűnő uralkodó osztályok nemcsak bűneiket viszik sírba: magukkal viszik erényeiknek egy részét is. A görögök rabszolgatartásának letűntét nem sajnáljuk; művészetük, filozófiájuk megtorpanását igen. Az azután jött korok jobbágy- és munkásnyúzását nem sírjuk vissza; de például a szótartásnak elvét, amely a lovagok eszménye volt, vagy a könyörületességnek, a gyengébb nem védelmének, a szabadszólásnak irányzatát folytatni és tökéletesíteni akarjuk...

...Azon vagyunk, hogy az emberi szellem egyetlen értéke se menjen veszendőbe, hogy mindazok a nagy események, amelyeket az emberi elme a képzelet világában megteremtett, a valóságban is megteremtődjenek.

Illyés Gyula

Rózsa Sándor

Rózsa Sándor kétségtelenül kimagasló alakja annak a történelemnek, amely a híres-nevezetes betyárok feje fölé vont jótékony glóriát.

Mert az egészen bizonyos, hogy a nagy rablók és nagy zsványok mellett, akik népeket és országokat irtottak és pusztítottak, voltak a haramiaságnak és betyárságnak rokonszenvesebb és valamivel mégiscsak kevésbé veszedelmes képviselői. Például azok az alföldi és bakonyi szegénylegények, akik az idegen elnyomás és erőszak elől erdők és nádasok sűrűjébe bújtak, odamenekültek, és élték a lappangó bujdosók vadregényes életét, és ették a dezentorok keserű kenyerét...

Rózsa Sándor kétségtelenül jeles alak ebben a históriában, és talán a leginkább rokonszenves. Nekünk magyaroknak és nekünk szegedieknek különösen. Szép szál ember volt, több annál: férfi, akit külföldi pandúrja hajszolt ungon-berken, nádon-éren keresztül, és hiába. Sándort nem lehetett elfogni. A császári kormánybiztos hiába hirdetett statáriumot, hiába kobozta el a tanyai lovak nyergét, hiába üttette szét a csárdákat, és hiába tűzött magas vérdíjat a rettegett betyárvezér fejére, aki negyvennyolc júliusában fölajánlotta volt szolgálatait a honvédelmi bizottmánynak, akinek maga Jókai Mór vitte el az amnesztiát Szegedre, és aki Kossuth katonája lett, a szabadság gerillaharcosa, és az ügy elbukása – ahogy akkor mondták: a „lázadás” leverése – után a tanyak bujdosója, aki nem emigrált idegen országba, csak a szomszéd kukoricásba.

A népítélet és a népharag e leventéjének legendája még nem érett meg és nem alakult ki egészen – az istennyilák és egyéb magyar mitológiai kisistenek dolga még elintézetlen. De Rózsa Sándornak igazán nincsen semmi takargatni- és szégyellenivalója. A régi híres haramia gavallér volt és lovag volt, herosz volt és férfi volt sok történelmi gatzett értelmi szerzőihez és elkövetőihez képest.

Móra Ferenc nyomán

A születés ünnepe

A karácsonynak az otthonba varázsolt ünnepe a családi élet kivételes alkalma is, a szeretetnek ez a közössége pedig a gyermekben a személyisége egészséges fejlődéséhez oly fontos lelki egyensúly és külső-belső biztonság élményét erősíti. Ez az az alka-

lom, amikor ténszerűségből, nemzedéki vagy bármely más okból messze került, de egymást szerető rokonok az ünnepre összegyűlnek. Gyermekként én is úgy éltem át karácsony estéjének vagy legalább az ünnep első napjának családi együttléteit, mint a rokoni közösség kölcsönös szeretete ismételt megpecsételésének élményét, s annak tudatát mélyítette el bennem, hogy nem vagyok, nem lehetek pusztán magamra utalva, és ha bárhol, bármikor egyedül találok magamat, az arcot kapott, kiapadhatatlan szeretet segítő erejét érezhetem...

Az egymás iránti karácsonyi figyelemben a gyermekkori remény él tovább, immár kibontakozva, nemegyszer céltudatosan. Ki ne ismerné az ünnep naptári időpontját megelőző hetek, netán hónapok tartósan emelkedett hangulatát, melyben szeretteink, kivált az apróságok vágyait, álmait próbáljuk kitalálni, és ebben a följazott kedélyállapotban járjuk a várost, a boldog meglepetést szerző ajándékok után? Adni öröm, és talán a legfőbb földi jó, ami semmi áron nem vásárolható, a szeretet érzetének meggyökereztetése. Karácsony úgy teljesíti ki a lelket, hogy a személyes életté változott ünnepnek az egész esztendőre szóló lehetőségével sugározza be napjainkat.

Rába György

Az élőfa ünnepe

(részlet)

Az élőfa ünnepét üli a szegedi társadalom ezen a matinén, azért az élőfáét, akit Juhász Gyulának hívnak a mai magyar életben, amelynek sivatagában egyre kevesebb lesz az élőfa, és egyre több a vad szik... Juhász Gyula az első igazán szegedi nagy író, aki valóban ebből a homokból sarjadt, városa dicsőségére, és ezért kell nekünk szegedieknek Juhász-kultuszt csinálnunk, nem Juhász Gyuláért, hanem magáért Szegedért.

Kultusz, kultusz... Az embernek rájár a szája, és beszél Jókai-kultuszból, Petőfi-kultuszból, Ady-kultuszból – pedig én attól tartok, hogy ebben az országban nincs az írónak kultusza. A peloponnészi háború szicíliai szakaszában a spártaiak szabadon eresztették azokat a hadifoglyokat, akik szavalni tudtak Homéroszból. Ez csakugyan Homérosz-kultusz volt. Egyszer skót rablók betörték az abbayi kastélyba, zsákba gyömöszölték a családi kincstár aranyait,

ezüstjeit, diadémjait, de amikor meghallották a szepegő kulcsártól, hogy azok a lord Byron kincsei voltak valaha, akkor megszégyellték magukat, és mindent visszaraktak a helyére. Ez Byron-kultusz volt, és ilyent én minálunk nem tudok elképzelni. Mert ha volnának is ilyen lojális rablóink, a magyar költő nem hagy aranyakat és ezüstöket a maradékaira. Azt hiszem, ebben az országban csak egy igazi kultusz van, s az a magyar nép Kossuth-kultusza, akinek a nagyságát érzik, de nem értik.

Nem ilyen kultuszt kívánok Juhász Gyulának, a költőnek, és azt hiszem, ő se ilyet kíván magának. Én azt mondom ennek a nagy sokadalomnak, amely ide törekedett az élőfa ünnepére:

– Ti ügyes-bajos, fáradt vándorai a nehéz magyar életnek, akik idejöttetek felüdülni és elfelejtkezni a szépségben, ne menjetek el innen úgy, hogy egy-egy lombot, egy-egy barkát ne vigyetek magatokkal az élőfáról. Egy-egy dalát, egy-egy gondolatát tegyétek a szívetek poharába, és őrizzétek magatoknál a magyar sors poros és tikkadt utain, hogy egy-egy pillanatra szebbé és jobbá tegye az életeket!

Móra Ferenc

Itthon láttam ...

(részlet)

...Most arról teszek jelentést, amit itthon láttam-hallottam. Másfél hónap óta a Tisza mentén vallatom ásóval, csákánnyal a néhai morotvák sziklává égett partjait: mit tudnak az ősökrol. Három-négy vármegyét összekóboroltam, s nyolc-tíz falu határában bujkáltam a kubikgyödrökben mindenféle nincstelenekkel. A Gergelyek, az Andrisok és a Jánosok között vannak Gyorgyék is, Andrejok is, Hansok is, mint ahogy az ősök között, akiket előhívogatunk a föld alól, voltak jazigok is, hunok is, gepidák is, avarok is, besenyők is, szlávok is. Most egyforma reves csontok, akik között csak az antropológus tud különbséget tenni, ha tud... Szemre csakúgy semmi elütő köztük, mint a vázlatok közt. (A csontembereknek ezt az új nevét az idén tanultam.) Egyforma ráncos képűek, inas karúak, szakadt ingűek, kerges talpúak... Egyforma a nyelvük, a szavuk járása, a káromkodásuk, a világtalan világnézetük, a humoruk és a keserűségük. Hogy az egyiket így hívják, a másikat meg amúgy, az éppen úgy nem tesz köztük különbséget, mint az, hogy

az egyik pulit Buhulinak hívják, a másikat meg Toppancsnak, nem ad egyéni jelleget a puliknak.

Ezek mind: nincstelen magyarok. Nincstelenebbek, mint a tárjárás után vagy a mohácsi vész után voltak a jobbágyőseik. Azoknak legalább gazdájuk volt, aki ha nem emberségből, hát okosságból összeszedte őket, mint a szétfutott lovait, és enni vetett nekik, mint az ígás barmainak. Ők szabad emberek, akiknek legföljebb az Isten a gazdája, a mindeneknek igazságot tevő. Csak-hogy ő messze lakik, és későn fizet.

Móra Ferenc

Nyáresti medvenézőben

(rövidítve)

Csend volt. Hallani lehetett a fülesbagoly puha röppenését és a tűz szájában az ágropogást. Kelet felől szél kerekedett, de szelíd volt, éppen csak meglibbentette az ég felé csapódó lángok aranylepleit a fenyőlombokon. A szél irányából jött azután a medve is, látni való volt, hogy egyenest felénk.

Lackó látta meg elsőnek a tetőről. Kikapta kezemből a távcsövet, s hosszan nézelődve adta nekünk fojtott hangon a jelentést:

– Felénk tart. Akkora, mint egy ló. Nézzétek!

Nem néztük: bámultuk a látnivalót.

A hatalmas fekete állat ott állott a tűz fénykörében. Két lábra emelkedve pislogott fenyegetőleg a lángokba, majd hirtelen fordulattal a háta megetti homályba. Mit csináljon most már? Elöl tűz, hátul vaksötétség. Ettől megzavarodva mutogatta nekünk egyszer az elejét s megint a hátulját.

Kacagni való látvány volt, de csak a gyermek kuncogott a markába. Az asszonyok szuszogni sem mertek.

A tűz melletti forgolódást egy-két perc múltán a medve abbahagyta. Négy lábra ereszkedve a pulykaól két ablaka közül a nagyobbikon beugrott. Azt gondoltuk, hogy a pulykák visibálni kezdenek, de nem tették: megnémultak az ijedelemtől.

Ekkor a kutyák ugatni kezdtek, a mi medvénk pedig csapot-pulykát hagyva újra nekiugrott az ablaknak, ám ezúttal a kisebbiknek, s abba belészorult. Mellső lábaival kalimpálva, ijedten lihegve próbálta magát kiszabadítani. Ezt az újabb kacagnivalót a gyermek

már nem a markába, hanem az égre kacagta fel önfeledten, hullámzó nevetéssel, nem intettük csendre. Kacagtunk mindannyian. Talán ettől jött meg az esze ... Visszahúzódva a nagyobbik ablakon ugrott ki fürgén s tűnt el pillanatok alatt a sötétben.

Sütő András

Mert ahová te mégy, oda megyek ...

(rövidítve)

Mi lehet a nyelv számára a vég kezdete? Az az alig észrevehető parányi romlás, mely végül elhatalmasodván, egy nyelvet sírba dönt? A félelem talán?

Ha akármely oknál fogva egy nyelv félelemmel fertőződik meg: életritmus lelassul, önvédelmi ereje megfogyatkozik. Testét ellepik az idegen szavak, saját szósejtjei ellanyhulnak a szaporodásban. Látása romlik, sorvadásnak indul tehát csodás képessége: a láttatásé is. Amire hajdan seregnyi szinonimája volt, senyvedten már alig talál kifejezést. Közlései ezért szegényesek, pontatlanok, egy idő után éppenséggel hamisak is. „Ó, te arctalan!” – mondja valamelyik unokatestvérem az orcátlan hazudozónak, akaratlan hamisítással.

Ha egy nyelv – a bábeli tülekedésben – eltelik félelemmel, csendben visszavonul a nyilvánosság tereiről, holott küzdőképességét, láttató erejét csakis a Sokadalom élteti és növeli...

A megfélemlített nyelv egy idő után a hazugság áldozataként is elparentálható: meg kellett halnia, mert nem volt bátorsága az igazat mondani. A nyelvnek, szegénynek? A hordozóinak inkább...

A sunnyogó álszínűsködéssre szorított nyelv elveszíti a nyíltság szavait, amelyek oly nagyon megritkultak, akár a kihálásra ítélt sólymok, messzire elhúzódnak az emberi társadalomtól.

S mert félelmének lassan már szaga keletkezik: a létében szorongó nyelvet a kutya is megugatja. A nyitott kapun sem mer hát belépni, hanem inkább elkerüli a városokat és falvakat. Úgy gondolja tán: ha nem hallják-látják, nem éri bántalom.

Ezzel pusztítja leginkább önmagát: a némaságba meneküléssel.

Az emlékezés, hogy be szép és gazdag volt hajdanán – még inkább elgyöngíti. Mit használ a vaknak, hogy az apja látott?

Sütő András

Mikszáth Kálmán

Ő az álarcos író. Szerény maszkkal takarja tartalmát, okosságát, kegyetlen, csontig ható kajánságát. Pipafüstbe burkolózik, melyen a kedély lámpafénye aranylik, látszólag ártatlan, nagyon kedves adomákat mesélget, mint asztalbontás után a múlt század öregurai – de egyszerre egy metsző élcet hallunk, mely gondolkodóba ejt bennünket, fülünket egyszerre egy bűvös szó üti meg, mely más, eddig ismeretlen régióba ragad, s akkor ocsúdunk föl, hogy kívül társalogtunk. A “nagy palóc” nagy ember, mély író, könyörtelen emberlátó, legendateremtő költő. A mese, melyet Jókai pedzett, folytatódik. De az alakok már földön járnak, van testük, kezük és lábuk, bütykük, szeplőjük. Az író ruhájuk, koponyaacsontjuk mögé néz, és látja, mi van a szemükben, agytekerceik kacskaringóiban, tudja, hogy miből élnek, hogy mi lappang hetvenkedő szavaik mögött, hogy a hegyen-völgyön lakodalmat, a dáridót böjt és pusztulás követi. Röntgenszerűen áthatol minden berken. Kezében boncolókés van, mellyel sebészi módon kinyitja, feltárja hőseit. Félelmetes gúnyolódó, minden nyájasságában is démoni krónikás, szigorú bíró. A táj, melyre vezet, még mindig csodás, de nem nap-sütéses; köd hasal rá, melyben kísértetek suhannak, régi fájdalmak rémlenek, s a tót hegyek, a felvidéki patakok húsebb, józanabb érzete babonáz meg bennünket. Boldogtalan különcökkel, boszorkánysos szerelmesekkel találkozunk, eladósodott, nagyzóló fertálynemesekkel, kik a múltat akarnák folytatni, ahelyett, hogy a jövőre gondolnának, és kacagnak elkényszeredetten, hogy ne kelljen sírniuk. Egy új világba érkezünk.

Kosztolányi Dezső

Nemzeti ünnep

Megtartjuk a régi szép szokást, és írjuk le az október 6-ról szóló patinás frázisokat, amelyeket elolvasatlanul lapoz át a honfíui kegyelet? Hirdessük, hogy a tér, amely Aradon a történelmünk lapjaira hullott, fekete foltjával átverődik idők rétegén, nemzedékek elmúlásán, nemzedékek újulásán? Hirdessük, hogy a szent hantok még mindig nem lettek a földdel egyenlők, s hogy az anyaföld büszkén domborítja ki keblét azon a helyen, hol legjobb fiainak csontereklyéi fekszenek?

...Nincs kedvünk a képmutatáshoz, és szentségtörésnek tartanánk a tizenhárom vértanú hamva fölött még a kegyes hazugságot is. Ha nem akarjuk őket bántani, akkor mellverdeső szóval azt kell mondanunk, hogy ez a nemzet nem érdemelte meg a vértanúit. Csontjaikat belerakta az oltár kövébe, de az oltáron gyilkosainak mutatott be áldozatot. Szentelt nekik ünnepnapot, de cselekedeteivel hitszegést követett el irántuk. Szavaival glóriát mímelt a fejük fölé, de glóriástul együtt eltakarta őket sűrű szövésű fátyollal. Politikai okosság: így nevezték a fátyolt, amit a negyvennyolcra tartak. Politikai okosságból a magyar kormányok sohasem koszorúzták meg a nemzet vértanúinak sírját. Politikai okosságból a nemzet hetven éven át engedte magát inzultáltatni a Gotterhaltéval, amit a vértanúk akasztásakor győzelmi himnuszul harsogtatott a császár katonabandája. Politikai okosságból a nemzet apjának fogadta ezt a kényurát, aki a szabadság torkát elvágta, aki koporsója zártáig megmaradt Habsburgnak: konoknak, tudatlannak, magyargyűlölőnek. Politikai okosságból a nemzet odaadta magát vak eszközül – dehogyan, nyitott szemű eszközül! – egy politikának, amely vértanúvá tette az egész országot. Vértanúvá, aki fölött nem viraszt se szánalom, se kegyelet, csak a kocka csörgése, amellyel a megfeszített ruháira sorsot vetnek.

Ez az igazság, és ezt kell elmondani porban görgetett fejjel a vértanú ünnepén...

Móra Ferenc

A magyar honfoglalás kora

A magyar honfoglalás a Kárpát-medencében új korszakot nyit, hiszen a népvándorlás egymásra torlódó hullámai után olyan nép érkezik ide, amely itt hazát alapít, és végleg birtokába veszi a földet. A honfoglalás koráról minden magyar ember sok ismeretet őriz már az iskolai történelemórákról, amit később újabb tudásanyaggal gazdagított a szépirodalom és a képzőművészet. Úgy tűnik, csak föl kell eleveníteni ezeket a közismert adatokat és bemutatni a hozzájuk kapcsolódó régészeti emlékeket. Mindez azonban csak látszólag van így, mert a közismert tények közül nem is egy inkább történelmi tévedésnek minősíthető, mint igazságnak. Még ma is fel-felbukkan például az a képtelen feltevés, hogy őseink nyereg alatt puhított hússal táplálkoztak. Pedig a nyereg alá tett nyers hússze-

let csak a ló feltört hátát gyógyította. Mennyire távol állunk tehát még attól, hogy népünk eredetéről, ősi történetéről, a honfoglaló magyarok életmódjáról, szokásairól, műveltségi szintjéről, társadalmi szervezettségéről valós kép alakuljon ki a köztudatban!

Sajátságos, hogy általában sokkal kezdetlegesebbnek, elmaradottabbnak tartja a közvélemény a honfoglaló őseink társadalmát, mint amilyennek a jórészt hasonló keretek között élő nomád-félnomád népek – így a hunok, türkök, kazárok, mongol-tatárok – életét Európa-szerte ismerik, csodálva e keleti birodalmak szervezettségét. Hogyan is alapított volna erős államot a Kárpát-medencébe érkező magyarság, miként tarthatta volna meg nyelvét, műveltségének számos elemét, ha valóban olyan kezdetleges szinten állott volna, amint azt sokan még ma is képzelik?

Nem tagadhatjuk, hogy minden kérdésben a tudomány sem lát még tisztán. A honfoglalás korára vonatkozó egykorú írásos forrásanyag nemcsak csekély, hanem homályos is, és adatai többféleképpen értelmezhetők. Az egykori valóságot, a részletek teljes gazdagságát a történelmi kutatás csak a régészek segítségével képes megleveníteni.

Dienes István nyomán

Kodály Zoltán

Kodály Zoltán a világ nagy zeneművészei közé emelkedett, de ami éppen ilyen jelentős: népének a legtöbbet adta – hatvanévi teremtményével lelket, öntudatot lehelt ebbe a népbe. Nemzeti öntudatot, a népnek önbizalmat, a nép múltjának értéket, fényt, nemzeti egyéniséget és egységet teremtő művész volt. Kétezer év sivatagjain összegyűjtötte egy népnek vándorlásai nyomán elszórt kincseket és ezekből rekonstruált egy rendkívüli, önálló, a nép teremtette szellemi világot és művi kultúrával egyenragú kultúrát. Arany munkáját folytatta – nagyobb méretekben. Arany szorgalmas patakként mosta az évszázadok alá temetett népi eposz törmelékeit a múlt hegyomlásai alól – Kodály félévszázados munkássága a Volga és az Amazonas energiájával és mindent magába gyűjtő sodrával mosta ki az idegen kultúrák, a szegénység és a múlt rétegei alól és gyűjtötte össze a magyar nép sajátos szellemi birodalmának nyomait, dokumentumait... Bizonyította: ez a nép még legszórta

és levertőbb rétegeiben is kultúra- és művészetteremtő tehetségű, nagy erejű közösség. Azt a harcot, amelyet hadvezéreink mindig elvesztettek, függetlenségi háborúink nem vittek diadalra, azt az álmot, mit múlt forradalmaink nem valósítottak meg, nem vívtak ki, Kodály – Bartókkal együtt – azt a harcot megvívta, azt az országot felfedezte, meghódította és megvédte. A népvándorlás, a tatár-, a török-, a Habsburg-áradat, a társadalmi valóság változásai mögött mindenütt megmutatta, kijelölte a magyar nép szellemi alkotó jelenlétének örök dokumentumait. Szinte páratlan egyéni teljesítmény.

Váci Mihály

Poétikus nép vagyunk

„Poétikus nép vagyunk” – mondja Illyés Gyula; de már Ady is „poétásnak” nevezte nemzetét. Poéta csakugyan van itt elég. A magyar falu jellegzetts típusai közül nem hiányozhatik a verselő; s az Arany-féle Kósza Bandi egyáltalán nem képzeletbeli vagy kivételes alak. Nem maradt el a magasabb költészet kivirágása sem. Sőt nemegyszer olvastam már a panaszt, többé-kevésbé nyílt és tudatos formában, hogy nemzetünk kicsiségéhez képest irodalmi kultúránk túlméretezett, irodalmunk és művészetünk, ami alapjában egy és összetartozó valami, aránytalanul sok és túlságosan magas. Ez kicsit paradox, sőt nevetséges is, mint minden panasz, amit éppúgy lehetne dicsekvésnek fogalmazni. Túlméretezett volt-e az athéni kultúra, mert csak egy számban kis népcsoport csinálta? Vagy talán a kultúra elterjedésének arányai szabják meg érdekességét? Kevesebb embernek kevesebb könyv dukál? ... De maga a tény tagadhatatlan. A mi kicsiny és ismeretlen népünk feltűnően nagy s magas értékű irodalmat és művészetet hozott létre, amely nemcsak egyes csúcsteljesítményeiben, de egészében is hatalmas nemzetek teljesítményével is kiállja a versenyt. Ezt lehetetlen nem látnom és éreznem, akármilyen mérséklettel iparkodtam is róla ítélkezni ...

Ma, amikor a kultúra ereje és szellemisége egész Európában hanyatlani látszik, a tépett és megszegényedett magyar még mindig tartja irodalmának és művészetének színvonalát, mely semmivel sem áll a legjobb nyugati színvonalnál alacsonyabban.

Babits Mihály: A magyar jellemről

Tartalom

1. A magyar nyelv helye a nagyvilágban.....	4
2. A beszédmű: a szöve.....	9
3. A szövegtípusok.....	12
4. A szöveg szerkezete	19

A szófajok

5. Ismétlés.....	32
6. Az ige.....	34
• Az igék osztályozása	38
7. Az ige fajai a cselekvés és a cselekvő viszonya szerint	39
• A cselekvő ige.....	39
• A műveltető ige.....	40
• A szenvedő ige.....	43
• A visszaható ige	46
• A ható ige.....	48
8. Az ige fajai a cselekvés irányulása szerint.....	51
• A tárgyas és a tárgyatlan ige	51
9. Az ige fajai a cselekvés minősége (lefolyásának módja) szerint	54
• A tartós-huzamos történésű ige.....	54
• A pillanatnyi történésű ige	56
10. A hangutánzó és a hangulatfestő igék.....	61
11. Az igék stílusértéke.....	64

12. Az igetövek	67
13. A többalakú igetövek	68
14. Az igeképzés	74
15. Az ige jelezése és ragozása.....	77
• Az igemódok.....	77
• Az igeidők.....	81
• Az átképzeléses igeidő-használat	99
• Az igemódok és az igeidők kapcsolata	85
• Az ige személye, száma és ragozása	89
16. Az alanyi igeragozás	91
17. A tárgyias igeragozás.....	97
18. A <i>v</i> -s tövű igék ragozása.....	102
• A csupán <i>v</i> -s tövű igék ragozása.....	102
• Az <i>sz-v</i> tövű igék ragozása	105
• Az <i>sz-d-v</i> tövű igék ragozása	109
19. A <i>gy-n</i> tövű igék ragozása.....	111
20. Az ikes ragozás megbomlása.....	114
21. Az egyszemélyes igék.....	118
22. A személytelen igék	118
23. A tagadó igék	119
24. Az ige teljes nyelvtani elemzésének menete.....	120
25. Az igekötő	122
• Az igekötő és a hangsúly.....	125
• Az igekötők kettős szófaja	127
• Az igekötők helyesírása.....	128
26. Az igenevek	130

27. A főnévi igenév	131
28. A melléknévi igenév	134
29. Melléknévi igenevek főnevesülése és melléknevesülése	138
30. A határozói igenév	141
31. A határozószó	144
32. A határozószók fajtái	147
• A tartalmas határozószók	147
• A névmási határozószók	150
33. A határozószók helyesírása	153
34.	
35. A kötőszó	170
• A kötőszók és az írásjelhasználat	172
36. A módosítószók	175
37. Az indulatszók	178

A szóalkotás

38. A szóalkotás módjai	181
39. A szóképzés	181
40. A szóösszetétel	186
• A mellérendelő összetett szók fajtái	188
• Az alárendelő összetett szók	189
• Az összetett szók helyesírása	191
41. A ragszilárdulás	196
42. A szóalkotás ritkább módjai	198
43. Az egyéni szóalkotás	201

Az írás és a helyesírás

44. Az írás	202
45. A helyesírás	204
46. A magyar helyesírás alapelvei	205
Ismétlés	212
Tanuljunk beszélni	216
• Szövegek az élőbeszéd gyakorlására, tartalommondásra.....	216

Навчальне видання

КОВТЮК Іштван Яношович

Угорська мова

Підручник для 7 класу
загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням угорською мовою

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Редактор *Вероніка Ковтюк*
Художник *Раїса Рязанова*
Технічний редактор *Сергій Максимець*
Коректор *Єлизавета Сабов*
Комп'ютерна верстка
та дизайн *Сергія Максимця*

На сторінках 25, 27, 42, 76 використані фото
з сайту <http://michal.io.ua/album46047>

Формат 70x100/16. Ум.-друк. арк. 19,44.
Обл.-вид. арк. 19,00. Наклад 25 прим. Зам. № 1053.

Видавець і виготовлювач видавничий дім „Букрек”,
58000 м. Чернівці, вул. Радищева, 10.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.